

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Zárai Károly: Kedves Olvasó

Zárai Károly: Kedves Olvasó

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulóját ünnepli a világ. Nemcsak október szülőföldjén, a szovjet népek testvéri családjában és nemcsak a szocialista tábor országaiban, hanem a földkerekség minden pontján, ahol az emberek szabadságra, társadalmi haladásra és békére vágyakoznak.

1917 októberében győzedelmeskedett a szocialista forradalom. Ezzel nemzedékek, évszázadok vágya vált valóra, az, amit a munkásosztály nagy tanítói, Marx és Engels célul tűztek az elnyomott és kizsákmányolt proletariátus elé, s amiért a dolgozó tömegek annyi áldozatot hoztak, oly sok vért hullattak. Fél évszázad telt el azóta, és ez a fél évszázad fényesen igazolja Marx, Engels, Lenin tanításait. Bebizonyosodott, hogy a szocializmus útján haladva az emberiség új, szabad, boldog világot teremthet, olyant, amelyben ember az embernek nem farkasa többé, hanem elvtársa és barátja, s amelyben – Petőfi szavaival – „a bőség kosarából mindenki egyaránt vehet”. Nem maguktól következtek be azok az óriási változások, amelyekről ma számot adhatunk. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme csak a szabadság lehetőségeit teremtette meg a Szovjetunió népei számára. Hogy ezt a lehetőséget valóra válthassák, a szovjet emberek millióinak áldozatos munkájára, hősi helytállására volt szükség nap mint nap. S a szovjet nép, az egyszerű szovjet emberek milliói felismerve történelmi hivatásukat, hatalmas, áldozatos erőfeszítésekkel megvalósították az emberiség évezredek álmat, az igazságos, a szabad társadalmat. Az ünnep nem egyszerűen emlékezés, múltba tekintés, az ünnep erőgyűjtés is a jövő feladatai számára. Amikor most számbavesszük az elmúlt 50 év dicső történetét, a szovjet emberek hősies helytállásának elévülhetetlen példáit, egyúttal erőt merítünk a jelen nagy történelmi feladatainak megoldásához. Népünk nagyon sokat köszönhet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének, az 50 éves fennállását ünneplő Szovjetuniónak.

Az ünnepi megemlékezésben hálával gondolunk a szovjet nép fiaira, akik legdrágább kincsüket, az életüket sem kímélve harcoltak népünk szabadságáért.

A Soproni Szemle szerkesztő bizottsága és valamennyi olvasója nevében köszöntjük a nagy október népét és biztosítjuk őket, hogy az emberiség legjobbjainak erőfeszítései nem vesznek kárba, a küzdelem, az áldozat nem volt hiábavaló.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Simkovics Gyula: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Sopronban

Sopron relatíve távol esik 1917-ben az orosz politika zajló napjaitól, topográfiailag és társadalmilag egyaránt. A Monarchia nyugati osztrák és német gazdasági egységéhez tartozik elsősorban, és csak emellett a Kárpát-medencéhez. Árutermelésének formái, gazdálkodásának jellege, értékesítési szokásai és csatornái „európaibb” szélességűek, mint az ország más megyéié. A magyar kapitalista fejlődés nehézségeit áttételesebben érzi és fogja fel. Ezek kerülő úton jutnak el hozzá. A város társadalmi összetétele is sajátos: sok a közép-burzsoa a nagytőkés mellett, kevés a szó szoros értelmében vett proletár, a dolgozók kisipari és alkalmazotti minőségűek, az osztályszerveződés útjára még nem jutottak, céljukat és tennivalójukat megfogalmazni hibátlanul még nem tudják. Hiányzik a fellépéshez szükséges szervezettség is. A meglevő organizáltság kezdetleges és követelményeiknek nem felel meg. A polgárság sokáig hasznot húz a háborúból, érdekeivel csak késve kerülnek szembe az események. Jelentős tartalékokkal is rendelkeznek, aminek segítségével a gazdasági nehézségektől távol tudják magukat tartani. Sőt a bankok, földbirtokosok, spekulánsok, tranzitszállítók az átmenőforgalomból, a csapatok vonulásából hasznot húznak, a háború eseményeiben és annak jóvoltából lehetőséget találnak a gazdagodásra is. A mezőgazdasági és ipari árutermelés a gazdálkodásnak nem a leglényegesebb formája a városban, így a dualizmus okozta nehézségek is módosultan érvényesülnek, letompulnak, az „utolsó pillanatban” hatnak. 1917 végére jut el a polgárság arra a felismerésre, hogy a háború a hozzáfűzött és várt reményeket nem váltja be, az értéktöbblet veszélybe került, nyersanyaghiány jelentkezik, és a vásárlóerő csökken. Egyre nehezebb a szállítás, a pénztőke forgalmazása, a teljes vereség a frontokon és a politikában kézzel fogható közelségbe került. A Monarchia sorsa egyre félelmetesebb perspektívákkal villan fel a közvélemény, különösen az értelmiség előtt. A vég közvetlensége, a történelmi kilátástalanság zülleszt a közéletet, növeli az ellentmondásokat, a „katonaváros” egyre zavarosabb folyamatok közepébe kerül, infláció veszélye fenyeget, nő a járványveszély és az ellátás megszokott zavartalansága is csorbát szenved. A tömegekben érlelődik a reálpolitika igénye, az eseményekkel való igaz számolás, az antimilitarizmus, és újra erőre kap a nacionalizmus, aminek jogosságát a Monarchia válságos helyzete csak erősíti. A város értelmiségének egy része a háború egész ideje alatt az értelem és a polgári humanizmus talajáról elítélte a vérontást, kultúrájából következőleg antimilitarista volt, és ennek mindig hangot is adott. A háború egyre nyilvánvalóbbá [291](#) váló elvesztése tömegesíti ezeket a felismeréseket, és egyre nagyobb mértékben terjed el a polgárság más rétegeinek tudatában is.

1917 első felében a város nyugodt, az ellátás, ha akadozik is, de sértetlen és kielégítő, a dolgozó tömegek helyzete is relatíve elfogadható. 1917 második felére a harctéri helyzet egyre rosszabb, a város belefárad a háborúba, az élő erők pusztulása, „és mi lesz a háború után?” kérdése egyre kínzóbb, katasztrófával fenyegeti a közéletet, a háborús gazdálkodás és a társadalmi viszonyok stabilitását kikezdi. „... tegnap, még amikor a háború mindnyájunk fejébe szállt... történt, hogy egy világot járt, emberekkel és eseményekkel foglalkozó soproni orvossal sétáltam, és a háborúról beszélgettünk. A beszélgetés végén így kiáltott fel: Boldog vagyok, hogy ilyen események közepette élhetek! ... Ma, tehát a háború negyedik évében újra együtt sétálunk, megint kérdezem tőle: Doktor úr, mit tart ma a világeseményekről? – Utálom őket! – ... tény az, hogy a nép és a katonaság nem akarja a háborút folytatni” ...¹⁽¹⁾ A kiábrándulás általános lesz – nemcsak a háborúból, hanem összekapcsolódik ez az általános társadalmi kiábrándultsággal – egyre több a háborúellenes és a társadalmi bajokat hangoztató cikk a lapokban²⁽²⁾.

A város egyre élénkebben és nagy figyelemmel kíséri az eseményeket, az újságok gondosan beszámolnak a

politika alakulásáról és az orosz forradalom sorsáról. 1917 elejétől egyre gyakrabban találunk elemző és következtetéseket levonni igyekvő, latolgató gondolatokat a lapokban, sőt megjelennek az orosz polgári forradalom magyarázása ürügyén a magyar állapotokat kritizáló hangok is.

A februári forradalom még csak újsághír Sopronban, a kettős hatalom is csak az itt élő orosz hadifoglyoknak jelez sokat. „Megmozdult valami a csüggedt, tompult orosz lélekben és tette serkenti őket a vágy, közelebbjutni a hazához, részesévé lenni azoknak az eseményeknek, amelyek új életet, szabadságot jelentenek. Egymás után próbálják meg a szökést az orosz foglyok.”³⁽³⁾

A soproniak közül sokan észreveszik, hogy a cári hatalom megdöntése fordulat az orosz nép történetében, és rokonszenves is számára a közvéleményben annyiszor elítélt orosz monarchia bukása, a polgári forradalmat elfogadja a burzsoázia, egyetért azzal, mert november 7-ig felemelkedő. A Soproni Napló 1917. április 1-én a következőket írja: „... az orosz nép nem lesz sokáig képes fenntartani hatalmát; naiv rajongói a szabad eszméknek, dacára az ösellenséggel folytatott három éves szörnyű tusának a rokonszeny hangján emlegetik az orosz forrongás új eseményeit. Lelkes szavakat is hallunk a feltámadásról, mely a Néva partján új világot ígér az elnyomott muzsik számára. Egyesek hitelt adnak a híreknek, amelyek egy orosz köztársaság megvalósulását jelentik. Mi, akik egész életünkben a szabadságeszmék csodálói voltunk, csak egy orosz láz szimbólumát, egy rokonszenves szláv részegség szcénáit látjuk az orosz mozgásban.” *Halmi Bódog* leszerelő szándékú kommentárja a középburzsoázia óhaját fogalmazza meg, amely szépnek és támogatásra méltónak találja azt, amit az orosz „muzsik” tesz a feudális zsarnoksággal szemben, de abban nem akar hinni, hogy ez a forradalom túlmegy a polgári érdekekben. Ez túl félelmetes és megrázó, különösen akkor, ha a veszített háború könyörtelenségével párosul. Félelem és kétségbeesés lappang a fitymáló mosolyban és tömény politikai naivitás. Az orosz forradalomnak első értelmezése a magyar társadalmi ellentmondásokra utalással 1917. július 1-én jelenik meg a *Sopronvármegyében. Tombor Gyula: Gondolatok az orosz forradalomról és a magyar kormányválságról* c. alatt a következőket írja: „... mi a legnagyobb európai birodalom felett zsarnokoskodó hóhér uralom végeszakadása felett örvendezünk, amelyről a nagy orosz nemzet szabadsága, jogai, ránk nézve pedig az irtózatos világháború vérzivatarának befejezése és a minden emberi haladás alapforrása: a béke fog fakadni – ... Szabad magyar népnek valljuk magunkat, és mégsem folyik ám minden a maga megkívánt rendje és módja szerint, e tejjel-mézzel folyó Kánaánban. Nekünk is vannak jajjaink, nálunk is érezzük a jobb jövőnek a szükségességét”. A cikk további része az orosz forradalom analógiájaként a magyar közállapotokat elemzi – még ha vérszegényen is – de merészen. Óvatosan hangoztatja a magyar változás időszerűségét is, ami az orosz forradalom megvilágításában kívánatosabbnak tűnik, mint bármikor. A cikkíró félti Magyarországot az orosz forradalom eszméitől, és aggodalommal gondol arra, hogy hazánkban egyesek vagy csoportok túl messzemenő következtetéseket vonnak és vonhatnak le Oroszország sorsából, és vannak olyanok, akik utánozni kívánják az „ázsiai” példát. „Vigyázzunk, nehogy lángot fogjon, ami nem érett meg a tüzelésre”. Tombor Gyula sejtése és félelme nem volt alaptalan, merészségre és tette buzdít minden hír, különösen az orosz forradalom szociálpolitikai programja. A forradalomnak a városban is talaja képződik, 1917 nyarán a villamosvezetők és jegyvizsgálók, ellenőrök beszüntetik a munkát, magasabb bért, jobb munkakörülményeket követelnek. Néhány nap múlva csatlakoznak hozzájuk a Vasöntöde munkásai is, hasonló célokat hangoztatva. Szeptemberben a pénzüzetek tisztviselői és alkalmazottai szervezkednek, súlyos helyzetbe hozva ezzel a soproni finánciókét. Közben egy széles mozgalom is indul, a munkás-gyerekek mostoha sorsának megváltoztatásáért⁴⁽⁴⁾ „... megelégték nyomorúságos helyzetüket, mert úgy látják, hogy nem segíthetnek magukon másképpen, ezért mozgalmat kezdenek” – írja a sztrájkolók szándékáról a *Soproni Napló*.

Az orosz földkérdés megoldásának híre magával ragadja a radikális elemek és a kispolgári rétegek felajzott politikai energiáit. „Az orosz forradalom egyik legfontosabb problémája az állami és nemesi birtokok szétesztása a parasztok között. E kérdés megoldásától függ a forradalom további fejlődése és sorsa. Az orosz lakosság tömegét egy kérdés sem érdekli annyira, mint ez.” A Soproni Napló pedig egyenesen azt követeli: „Csináljon Sopron is szociálpolitikát!” A követelés megvalósításának módját így képzeli el: „... de mindenek előtt aki szociálpolitikát akar csinálni, az tanulja meg, hogy a szociálpolitika célkitűzése a teljes és egyenlő emberi boldogság kiépülése. Egy igazságot kell minden szociálpolitikusnak elfogadnia és ez nem más, mint a föld köztulajdonának teljes elismerése.”⁵⁽⁵⁾

Az orosz polgári forradalom hatására kibontakozik a magyar társadalom új típusú értékelése is. Megindul a földbirtokos arisztokrácia alapjának, a nagybirtoknak a támadása, egyelőre a középburzsoázia és az értelmiség oldaláról, sajnos a szociáldemokraták ehhez nem csatlakoznak. Ez a megfogalmazás már 293a megyei agrárproletariátus és kisparasztság óhajának is a kifejezése. Hasonló platformot ebben az időben senki sem hangoztat a városban, jóllehet a követelés egy radikálisabb reformer kispolgári világnézet kifejezése az orosz eseményekből vett terminológia segítségével, aminek ösztönzést a dualizmus ellentmondásai, a nagybirtok polgári kiteljesedés-ellenes magatartása ad. A föld köztulajdon alatt a polgári földtulajdon értelmezése húzódik meg, ami tagadja a feudális hitbizományt, a kötött földforgalmat, a polgárság kizáródását a föld birtoklásából.

Háborús nyomorúság 1918-ban. Az utolsó kávéosztás a várkerületi Meinel-boltban.

A visszatérő oroszországi magyar hadifoglyok jelentik a közvetlen kapcsolatot a város és az orosz osztályharc eredményei között. Agitációjuk nagy hatású, bár munkájukat senki sem szervezi, nem fokozza, amit tesznek, azt ösztönösen teszik. 1917. október 17-én a *Sopronvármegyében* egy szem- és fültanú elbeszélése látott napvilágot, aki a tényeknek megfelelően összegezi azt, ami Oroszországban történik: „Az orosz forradalom a forradalmak iskolájának sorát járta ki, rendkívüliséget az a hatalmas békevágy kölcsönöz neki, ami ma Pétervár és Kronstadt utcáin otthonos. Egyúttal jelent ez a forradalmi mozgalom egyebet is: Felkészülés újabb társadalmi mozgalmakra, *amelynek célkitűzései nemcsak orosz példát jelentenek.*”⁶⁽⁶⁾

A soproni szociáldemokraták viszont érzéketlenek és közömbösek a történetek iránt. A magyar társadalmi élet és az orosz történelem azonosságait nem ²⁹⁴ismerik fel, történelemfilozófiájuk nincs, a rendelkezésükre álló híreket nem elemzik, szinte minden osztálynál, rétegnél és pártnál készületlenebbek és tájékozatlanabbak. Nem módosítják taktikájukat, politikájukat az események színvonalára nem képesek felemelni, de ennek a felemelkedésnek szükségességét sem látták be. Az események kellős közepén 1917 októberében több népgyűlést rendeznek, amin ismételten csak a választójogi harc különféle esélyeit mérlegelik. „Kondor Bernát meggyőző érvekkel és főként szemléltető képekkel vázolta az óriási aránytalanságot, a gazdag kisebbséggel szemben, hogyan állnak a kiszarolt milliók”⁷⁽⁷⁾. A népgyűléseken az európai forradalmi mozgalom eseményeit nem említik, azt nem is magyarázzák. A szociáldemokraták opportunizmusának és naivitásának következménye többek között az az állapot, amit *Bors László*, a kommunista párt egyik soproni megalapítója, visszaemlékezve, így jellemez: „Amikor Kerenszkij uralkodott, ebben a vén Sopronban nyoma sem volt a forradalmi hangulatnak, állt minden. Az októberi őszirózsás puccs is úgy hatott ide, mint egy távoli operett, amiből csak a fortékat és a fortisszimókat hallani ide tisztán, de a modulációkra senki sem figyelt, a kórus föld alatt meginduló tompa dübörgése belevész a kilométerek gomolyagába.”⁸⁽⁸⁾

A munkáspárt nem gondoskodott arról, hogy az események árja kifejthesse erőit, és a megye, valamint a város társadalmi gazdasági élete az objektív történelmi törvényeknek megfelelően haladjon. A szociáldemokraták fékeztek és akaratlanul is semlegesítették az orosz forradalom hatását, így ők sem voltak, sajnos, jobbak az európai átlagnál, sodródtak, magára hagyták a dolgozó tömegeket, az ösztönösség állapotában maradni kényszerítették őket. A pártszervezet egyetlen mozgalomban, munkabeszüntetésben, bérkövetelő sztrájkban sem vesz részt, azokat nem koordinálta, nem fokozta. 1917-re – éppen a külföldi politikai élet mozgása miatt – az általános választójogért folytatott harc jelszava hitelét veszítette, a munkások elfordulnak a párttól, és alkalmat teremtenek ezzel egy új típusú forradalmi párt létrehozásához. A volt hadifoglyokból álló, bolsevik kultúrájú, szervezéshez is értő munkások és értelmiségiek fel is használják ezt a kialakult igényt, és Sopronban is megszervezik majd a *Kommunista Pártot*. Ez a legdöntőbb „októberi” következmény a megyében, ami később a *Tanácsköztársaságban* teljeseedik ki.

A proletárforradalom győzelmének híre november 15-én jut el a városba, helyesebben ekkor állnak össze az események szaggatott és kuszált hírei egybefüggővé, amiből már felismerhető a fordulat. A békedekrétum okozza a legnagyobb lelkesedést, mivel ezt könnyen meg lehet érteni, a jelentőségét felismerni sokkal kevesebb tájékozottságra, politikai és történelmi ismeretre van szükség, mint meglátni Kerenszkij kormányának bukásában a világtörténelmi ugrást. A Népbiztosok Tanácsának békejavaslata rokonszenvet ébreszt a legtöbb emberben az új állam iránt, és a következtetések tömegét indítja el: „Az ember meglátja dicső munkájának eredményét. A letarolt embermezők kipusztult és legázolt országok helyén a nyomor ordító tanyái találhatóak. A rettenetes kérdés, amit nem lehet elfeledni, ott van mindenkinek a szájában,

vérében, agyában: Miért van mindez? – A kijózanodás szörnyű pillanata bekövetkezett, véres könnyekkel teli szemekkel keressük az utat, amely ebből a poklok országából kivezet ... az ember, a vérengző öslény riadtan indul az [295](#)úton, amely a nagy felszabadulás felé vezet...”⁹⁽⁹⁾ A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a polgári életforma csődjének beismerésére kényszeríti a burzsoáziát, de éppen osztálykorlátai miatt megoldásokat nem ismer. „...El kell söpörni a régi rendszert, melynek romjain fel kell épülnie a jövő államának, a népek háborítatlan, megzavarhatatlan, csendes békéjének.”⁹⁽¹⁰⁾ Általánosságban mozgó és történelmileg utópikus óhajtások ezek, nosztalgia, de nem politika. Új állam kell – azt megértette, de kinek az állama? – erre választ adni nem tud. Az orosz békeajánlat hírére „az emberek lázas mohósággal kitörő örömmel olvassák a sorsdöntő történelmi esemény hírét, minden szemben ott izzott a mámoros öröm fellángoló tüze ...”¹⁰⁽¹¹⁾ A színházban előadás közben jelenti be az igazgató a békeegyezkedések megindulását, és ezzel lényegében a háború végét. Az igazgató szavait „... riadó éljenzés és taps fogadta, örömmámorban úszott az egész város, még éjjel 12-kor is. Csoda e? A négyéves ézengés után először ragyogott fel a remény sugaras napja egünkön.”¹¹⁽¹²⁾ Sokan próbálták a központi hatalmak békehajlamát nemes és kulturált gesztusnak feltüntetni, amely a „győztes fölényéből, komoly öntudatból” fakad, de a körülmények magukért beszéltek. A központi hatalmak a csőd szélére jutottak, és egyre többen vannak, akik úgy látják: „nem válik előnyére a művelt Nyugatnak, hogy a sokat ócsárolt és elmaradottnak tartott keleten kerekedett felül a béke vágya.” Ez határozottan az oroszok érdeme, és ezzel a haladás élére álltak, példát mutatva ezzel a csiszolt Európának, gondolja végig a cikk a Monarchia dicsőségének sorsán keseregve.¹²⁽¹³⁾

Háborús nyomorúság 1917-ben. Sorbaállás tejért. Gantner A. felvétele

[296](#)1918-ban mozgalmasabb a társadalmi élet a városban, közeledik a magyar polgári forradalom. Hazatérnek a hadifogságból azok, akik később nagyjelentőségű politikai szerepet töltenek majd be a

szocialista forradalomban. A Sopronvármegye tudósítója lesz januárban *Entzbruder Dezső*, ugyancsak itt tevékenykedik *Bors László*. *Kellner Sándor* novemberben kapcsolódik a politikai életbe, és ezzel új irányban folynak az események, a szociáldemokraták végérvényesen elszigetelődtek és fölöslegessé váltak.

A háború utolsó esztendejének elején egyre hangosabb a békekövetelés minden fronton. A tömegek európai méretű békét akarnak és helyzetük is tűrhetetlenné válik. Megoldhatatlan zűrzavar jellemzi a közellátást, nő a lopások száma, elszaporodnak az állam és a közrend elleni bűncselekmények, a közigazgatási apparátus nem ura többé a helyzetnek. „A népfelkelés egyre szélesebb néprétegekre való kiterjesztése is nagymértékben fokozódik” – kesereg az egyik soproni újság.¹²⁽¹⁴⁾ 1918 januárjában az asszonyok megostromolják a dohánytőzsdét. A tüntetést jelentős számú katonaság bevetésével lehet csak megszüntetni.¹³⁽¹⁵⁾

1918 januárjában megalakul a soproni *Galilei Kör*. A Sopronvármegye „Mit akar a Galilei Kör” címmel ismerteti a szervezkedés programját. „A Kör a magyar szabadgondolkodók Egyesületének főiskolai köre, a diákok háborúellenes mozgalmának a vezetője. Világnézete természettudományos álláspont, a magyar egyetemi és főiskolai ifjúság szervezkedésének első öntudatos megnyilatkozása és szimbóluma ... a magyar proletárintellektuelek friss akarása ... akik az egyház tömjénes mámorát nem kívánják többé magukba lehelni... és nem éneklük kórusban a háború dicséretét ... és felismerik az orosz forradalom igazságait.”¹⁴⁽¹⁶⁾

A szervezkedés a baloldali és antiklerikális érzelmű radikális diákság, fiatal értelmiségiek polgári egyesülete, amely egyben antiimperialista és antifeudális is. Tevékenységük nagyszerű vitafórum és vízváltó is a politikai harcban. A zászlóbontás új szakaszt nyit a város forradalmi fejlődésében.

1918 februárjától a burzsoázia és a földbirtokos arisztokrácia elveszti türelmét, félreérthetetlenül reakciós politikát kezd folytatni, és minden haladó színezetű, korábban mutatott hajlandóságról lemond; gyanúja bizonyossággá lesz, elszánt védekezésbe fog. Amikor a város 1918. február 12-én a végleges békét ünnepli, a rendőrség elkobozza a Soproni Napló, a Sopronvármegye, a Soproni Hírlap és az Oedenburger Zeitung különkiadásait, mert rokonszenvesen írnak az orosz eseményekről. A Soproni Naplóban másnap meg is jelenik egy cikk Bolsevizmus címmel, és ebben ilyenek olvashatók: „A bolsevizmus szellemét csírájában kell elfojtani, akár legális eszközökkel, akár erőszakkal érjük is el azt, de meg kell cselekednünk.”¹⁵⁽¹⁷⁾

A kormány igyekszik megakadályozni a hadifoglyok hazatérését, mert fél attól, hogy ezek hazahozzák a bolsevizmus izgató eszméit. A honvédelmi minisztérium egyik leiratában kötelezi a város vezetőit, hogy a hadseregben található minden nemű szocialista mozgalmat keményen toroljon meg és tegyen lehetetlenné. A nagy- és középburzsoázia elválik egymástól, az osztályharc ²⁹⁷fellángol, az elmosódott arcvonalak élesek lesznek: a városban röplapok jelennek meg, tüntetve az orosz forradalom mellett.¹⁶⁽¹⁸⁾ Áprilisban Brennbergben sztrájk kezdődik¹⁷⁽¹⁹⁾, a városon átmenő vonatokon plakátok jelennek meg, éltetik az orosz forradalmat.¹⁸ A hazatérőket nem sikerül „megtisztítani a bolsevizmus bacillusaitól”, bár a hadvezetőség a volt hadifoglyokat 4 hétig „erkölcsi megfigyelés” alatt tartja.

1918. április 26-án a brennbergiek beszüntetik a munkát, a sztrájkban az egész munkáslétszám részt vesz. Helyzetük sanyarúsága, az élelmiszerhiány és az egyre tartó bevonulások okozzák a mozgalmat. A bányatulajdonos megtagadja az előleg, családi pótlék kifizetését és az élelem folyósítását, ezzel kívánja a munkásokat a munkára szorítani, de „a város közvéleménye a munkások mellett foglal állást, azt is jelentették, hogy Sopronból élmezik az embereket, hogy hol és kik által, azt nem sikerült megtudni.”¹⁹⁽²⁰⁾ Április 30-án a Jakoby Szivarkapapírgyár munkásnői is csatlakoznak a brennbergi bányászokhoz.

Háborús nyomorúság 1918-ban. Dohányosztás. Gantner A. felvétele

Május 1-ét megünneplik a dolgozók, munkaszünet van, és a hatóság nagy rendőri erőket tart készen. A szociáldemokraták gyűlést tartanak, és a szónokok május elseje jelentőségét méltatják,²⁰⁽²¹⁾ de ismételten nem esik szó az egyre élesebb forradalmi válság kihasználásáról, az orosz példa követéséről.

A Soproni Napló júliusban már azt állítja, hogy „nem sok választ el bennünket a bolsevik erkölctől, minden erőnkre szükség lesz, hogy küzdjünk ellene, és ne engedjük át a magyar bajunkat a bolsevizmusnak.”²¹⁽²²⁾ 1918 októberében ezt olvashatjuk: „Ez a nemzet úr volt ezer évig a maga portáján, és 298az fog maradni ezután is, ezen a bolsevizmus nem fog változtatni.” „... attól rettegünk, hogy az Oroszországban folyó politikai erjedés, a bolsevizmus eszméi megfertőzik a magyarokat.”²²⁽²³⁾ „Ebben a városban józanul gondolkodó, higgadt magyarok vannak, akik nem hajlandók lemondani egy tál lencséért az apai örökségről.”²³⁽²⁴⁾

A társadalmi élet természetes fejlődése csúcspontjához közeledik, Sopronban is megteremtődnek a társadalmi változáshoz szükséges objektív és szubjektív feltételek. A néptömegek egyre kevésbé képesek a régi módon élni, és az uralkodó osztály is egyre képtelenebb a régi módon uralkodni. A polgári középrétegek és a dolgozók, ha nem is egyformán, de 1918 végére többé-kevésbé elképzelhetetlennek tartják a dualizmus fennmaradását, a soknemzetiségű Monarchiát. Ugyanakkor a félfedális, néhol imperialisztikus jegyeket mutató magyar kapitalizmus értelmetlenségéről is meg vannak győződve. A feudális arisztokrácia kompromittálta magát, a nagytőke félre akarja tenni az útjából, a kis- és középpolgárság kismagántulajdont és zavartalan érvényesülést, a dolgozó tömegek a kizsákmányolás megszüntetését kívánják, nem helycserét, más uralkodó osztályt, hanem osztálynélküliséget és ahhoz illő jogrendet. A soproni burzsoázia 1918. október 25-én így értékeli a magyar politikai küzdelem állását: „Jöjjenek Károlyiék, vagy jöjjön akárki, de most cselekedni kell. Arra kell törekedni, hogy Magyarország

ne válják a bolsevizmus martalékává.”²⁴⁽²⁵⁾ Október 26-án a lenini békedekrétum, amelyet horvát nyelvről fordítanak magyarra, eljut a városba a munkások közé. Ez az első szovjet agitációs nyomtatvány a városban. A dekrétum kommentárja összefoglalja a nemzetközi munkásmozgalom feladatait, közte a magyar dolgozók tennivalóit is: A munkásosztálynak meg kell szabadítani az egész emberiséget örökre a háborútól, és képes is erre. Biztosítani kell a béke állapotát tartósan, véglegesen. Fel kell szabadítani minden népet a tőke és mindennemű kizsákmányolás uralma alól. A tömegek tanulmányozzák a felhívás gondolatait, a bolsevik programot, és nem hatástalanul, mert október 31-én délután a városban is megalakul a pesti hírekre a *Nemzeti Tanács*, győz az „őszirózsás forradalom”. A Nemzeti Tanács nem proletárdiktatúra még, polgári testület, a burzsoázia hatalomátvételének a szerve, a kibocsátott kiáltványa is „Polgárok! Munkások! Katonák!” felszólítással kezdődik. A burzsoázia elérte a köztársasággal, amit akart, megdőlt a Monarchia, a hatalom többé nem a földbirtokos arisztokráciáé, jóllehet maradéktalanul kizárni abból nem tudta, igyekszik tehát megállítani az eseményeket: az országot és a várost megőrizni a magyar október fejlettségi szintjén. „A mezítlásosok és a rongyosok, akiknek nincs vesztenivalójuk és akik csak nyerhetnek” másképpen döntenek: a Budapesten megalakult Kommunista Párt tevékenységével és felkészült irányítása alatt hozzáfog a szocialista forradalom lebonyolításához és elsepri azokat, akik útját akarják állni. A soproni Nemzeti Tanács burzsoá többsége nem tud mit kezdeni az országos események hatására mozgásba jött tömegekkel. 1918. november 20-án a Sopronvármegye az orosz kormány szikratáviratát közli, és ezzel nagyban elősegíti az események kibontakozását, a rádöbbenés és a megértés folyamatát. *„Bízunk bennetek, magyar munkások és parasztok, hogy nem azért ráztátok le magatokról a bécsi bürokratizmus és kapitalizmus béklyóját, hogy most a magyar bankárok és 299kapitalisták által engedjétek magatokat kizsákmányolni. Meg vagyunk győződve, hogy a magyar, német, osztrák, lengyel, cseh és román munkások, katonák és parasztok kezükbe kerítik a hatalmat, és szabad népek testvériségévé tömörülve, egyesült erővel győzzük le a kapitalizmust. Kérjétek a mi segítségünket, mert csak az orosz munkásság tud kenyeret és segítséget adni nektek. Nekünk sikerült küzdelmes egy év után oly bátor és erős vörös hadsereget szervezni, amely a Don vidékén éppen most veri le az ellenforradalom utolsó foszlányait. Éljen a szabad dolgozó népek győzelme, éljen a magyar munkás és paraszttanács, éljen a világforradalom, éljen a világszovjet köztársaság”*. A soproni szociáldemokraták a kommunisták határozott követelése, elszánt és biztos tettei nyomán megmozdulnak, a forradalmi láz őket is magával ragadja: december 22-én tüntetést és gyűlést szerveznek közösen a kommunistákkal az „őszirózsás forradalom” továbbfejlesztéséért, és nem sikertelenül.

A történelem tehát hazánkban és Sopronban megérlelte a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom* teljes gyümölcsét: a Tanácsköztársaságot. 135 nap után, amelyek nyoma kitörülhetetlen népünk történetében, egyedül harcolva az ellenforradalom ellen, elbukott ugyan, de az ihlető példa nyomán az internacionalista testvér segítségével 25 év múltán a szocialista jövődő hajnala ismét elérkezett...

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Hiller István: A korai magyar-szovjet tudományos kapcsolatok néhány újabb soproni vonatkozása

300 Hiller István: A korai magyar-szovjet tudományos kapcsolatok néhány újabb soproni vonatkozása

A Soproni Szemle 1965. 4. számában érdekes cikk jelent meg a magyar-szovjet tudományos kapcsolatok

néhány soproni vonatkozásáról a Horthy-fasizmus időszakából. A cikk beszámolt arról, hogy a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola és a Szovjetunió oktatási, illetve tudományos intézetei között 1929-ben tudományos kapcsolat jött létre. Az azóta folyó újabb kutatások azt bizonyítják, hogy ez a két-, illetve többoldalú kapcsolat már jóval korábban létrejött, sőt 1929-ben az újabb kapcsolatok megteremtése is a korábbiakon nyugodott.

Az akkori Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola 1922-ben vette át az egykori Honvéd Főreáliskola kertjét – a mai botanikuskertert –, melyet addig a katonai kiképzés céljaira, vagy díszkertnek és sportpályának használtak. A botanikus kert kialakítását célzó munkálatokat lényegében 1923-ban kezdték meg. A Szovjetunióval a botanikus kert vezetői ebben az időben már kapcsolatot teremtettek. Ezt bizonyítja Fehér Dániel egyetemi tanár visszaemlékezése, aki azt írja, hogy az állandóan szűkös anyagi viszonyok és nagy nehézségek közepette meginduló munkában, a csemetekert létesítésében a magcsere útján többek között különösen a Szovjetunió adott igen nagy segítséget.¹⁽²⁶⁾ Sajnos ebben az esetben csak erre az egy forrásmunkára támaszkodhatunk, a magcsereire vonatkozó iratok, levelek mindeddig nem kerültek elő.

Előkerültek azonban azok a dokumentumok, amelyek azt bizonyítják, hogy a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola már 1927-ben a Szovjetunió több felsőoktatási intézményével és tudományos intézetével tudományos folyóiratcserét kezdeményezett és folytatott. A tudományos cserekapcsolatokat az egykori Főiskola gyakorlatilag azonnal megteremtette a Szovjetunióval, amikor erre lehetősége kínálkozott. A lehetőséget az adta, hogy 1926-ban ismét feléledt az 1899-ben megjelent és 1918 végén megszűnt erdészeti tudományos folyóirat, az Erdészeti Kísérletek.²⁽²⁷⁾ Újbóli megjelenése után a Főiskola vezetősége, pontosabban a Központi Könyvtár igazgatója 1927-ben megkezdte levelezését a külföldi intézetekkel, felajánlva az Erdészeti Kísérleteket cserepéldányként a külföldi intézetek tudományos kiadványaiért.

301A Szovjetunióba az első ilyen cserekérő megkeresés minden valószínűség szerint 1927. június 24-én ment el Sopronból, mégpedig Leningrádba, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Állandó Bizottságának, amely a Szovjetunió természeti kincseinek kiaknázásával foglalkozott. Az eredeti levél másolata nincs birtokunkban, rendelkezésünkre áll azonban az az ügyirat, amelyben a Központi Könyvtár igazgatója, Fehér Dániel professzor felsorolja azokat a címeket, amelyekre elküldték az Erdészeti Kísérletek példányait és ahonnan cserekiadványokat kértek. Ebben a felsorolásban szerepel a fenti cím is.³⁽²⁸⁾ Leningrádból hamarosan megérkezett a válasz, a levél ma értékes bizonyítéka a korai soproni–leningrádi tudományos cserekapcsolatoknak.⁴⁽²⁹⁾ A válasz a következőket tartalmazza:

АКАДЕМИЯ НАУК СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК
ПОСТОЯННАЯ КОМИССИЯ ПО ИЗУЧЕНИЮ ЕСТЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ (НА СССР (КЕПС))

Ленинград, В. О., Тучкова наб. 2а
Тел. 132-94

Отдел

21. septembre 1927 г. № 979.

BIBLIOTHEK der kónigl. ung. Hochschule für Bergingenieure
und Forstingenieure.

SOPRON, (Ungarn)

In Beantwortung Ihres Schreibens von 24-VI 1927 teilt Ihnen die Beständige Kommission d. Akademie d. Wissenschaften V. USSR zur Erforschung d. produktiven Naturkräfte d. USSR mit dass sie gern bereit ist Ihre Publikationen Ihnen im Tauschwege einzusenden.

Im einzelnen erlauben wir Ihnen für Ihre Zeitschrift "Geologische Versuche" unsere "Дневные Записки" (Wald-annualen) 1927 u. 28 anzubieten.

Mit ausgezeichnetester Hochachtung

Prof. A. Grigoriev

(Professor A. Grigoriev
Gelenkter Sekretär)

Тел. 132-94

1. A Szovjet Tudományos Akadémia állandó bizottságának levele Leningrádból a soproni Főiskolai Könyvtárhoz 1927-ben.

Akademija Nauk Szozuja Szovetszkijh Szocialiszticeszkijh Reszpublik
Posztojannaja Komiszszija po Izucseniju Esztesztvennüh
Proizvoditel' nüh Szil SzSzSzR (KEPSZ)
302 Leningrad, V. O., Tucsokva nab. 2a
Tel. 132-94

Otdel
21 septembre 1927 g. No. 979.

Bibliothek der königl. ung. Hochschule für Bergingenieure
und Forstingenieure.

SOPRON, (Ungarn)

In Beantwortung Ihres Schreibens von 24-VI 1927 teilt Ihnen die Beständige Kommission d. Akademie d.

Wissenschaften V. USSR zur Erforschung d. produktiven Naturkräfte d. USSR mit dass Sie gern bereit ist Ihre Publikationen Ihnen im Tauschwege einzusenden.

Im einzelnen erlauben wir Ihnen für Ihre Zeitschrift „Forstliche Versuche“ (! gépelési hiba. A szerző) unsere „Lesznüie Szborniki“ (Wald-annalen) t. I u. II anzubieten.

Mit ausgezeichnete Hochachtung

Aláírás

(Professor A. Grigoriev
Gelehrter Secretär)

A megvalósult első cserét követte hamarosan a többi is. 1927 július első napjaiban adta fel Moszkvába az akkori Központi Erdészeti Kutatóintézet címére Fehér Dániel a következő levelet:[5\(30\)](#)

Centrallibrary of the Royal Hungarian High School
of Engineers of Mines and Forests, Sopron
(Hungary)

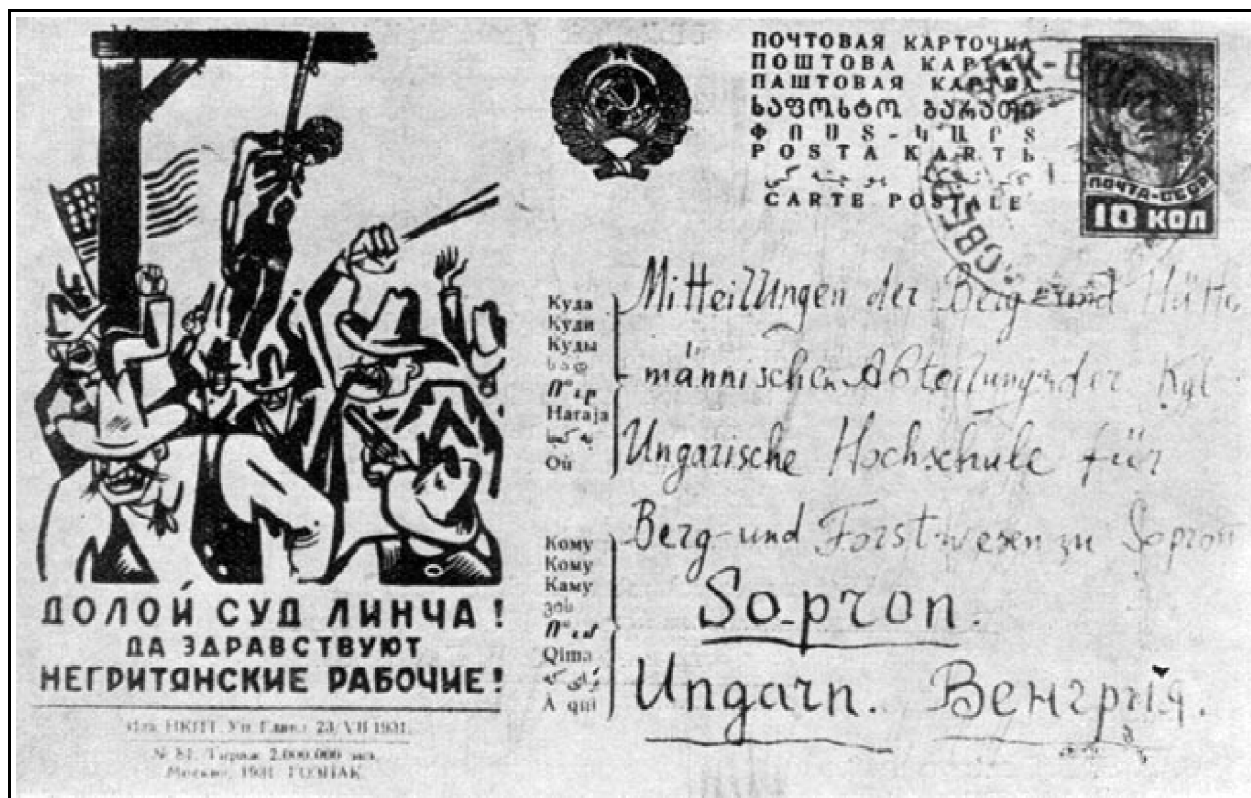
*Central Forest Experiment
Station in*

Moskau
(Moskow)

In name of the Centrallibrary of the Royal Hungarian High School of Engineers of Mines and Forests I have the pleasure to beg you kindly herewith to forward us in future regulary your publications.

[303](#)We have the honour to send you our publications from time to time in exchange.

Yours very sincerelly:
Dr. D. Fehér.
Prof. ord., Chief of the Centrallibrary.

2. Szovjet erdőmérnök levelezőlapon a soproni Főiskola tudományos kiadványait kéri. 1922.

Erre a cserekérő levélre bizonyára érkezett válasz, mert a csere ténylegesen megvalósult. Ezt bizonyítja egy 1927-ből származó ügyirat, amely hivatalos kimutatást közöl azokról a külföldi tudományos intézetekről, illetve intézményekről, amelyekkel a Főiskola irodalmi csereviszonyt folytatott 1927-ben. A fenti cím Moszkva alatt szerepel.⁶⁽³¹⁾ Sajnos a további levelezésről eddig nem lehetett ügyiratokat találni.

Egy ugyancsak 1927-ből származó ügyirat⁷⁽³²⁾ arról intézkedik, hogy az Erdészeti Kísérletek 1926/1–4. és 1927/1–2. számait cserepéldányként folytatólagosan küldjék el többek között az alábbi címre:

U. S. S. R. Leningrad 18.
Fundamental-Bibliotek
des Forstinstituts.

³⁰⁴Még ugyanabban a hónapban levél érkezett Leningrádból, amelyben a fenti Erdészeti Intézet közli, hogy szívesen lép Sopronnal tudományos cserekapcsolatba és küldi kiadványainak három számát. A levél a következőképpen hangzik:

R. Sz. F. Sz. R.

—

Leningradszkij
Lesznoj Insztitut

Bibliothek der Königlichen Ungarischen
Hochschule für Berg und Forstingenieure
Sopron (Ungarn)

Fundamental'naja
Biblioteka

–

24. November 1927 g.
No. 110.

In Folge Ihres geehrten Schreiben vom 12 d. M. wird die
Fundamental-Bibliothek des Leningrader Forstinstituts
gerne in Tauschverkehr der Publikationen mit Ihnen
eintreten und sendet Ihnen in separater Banderolle die
letzten Lieferungen der Mitteilungen des Forstinstituts: NN
32, 33 und 34.

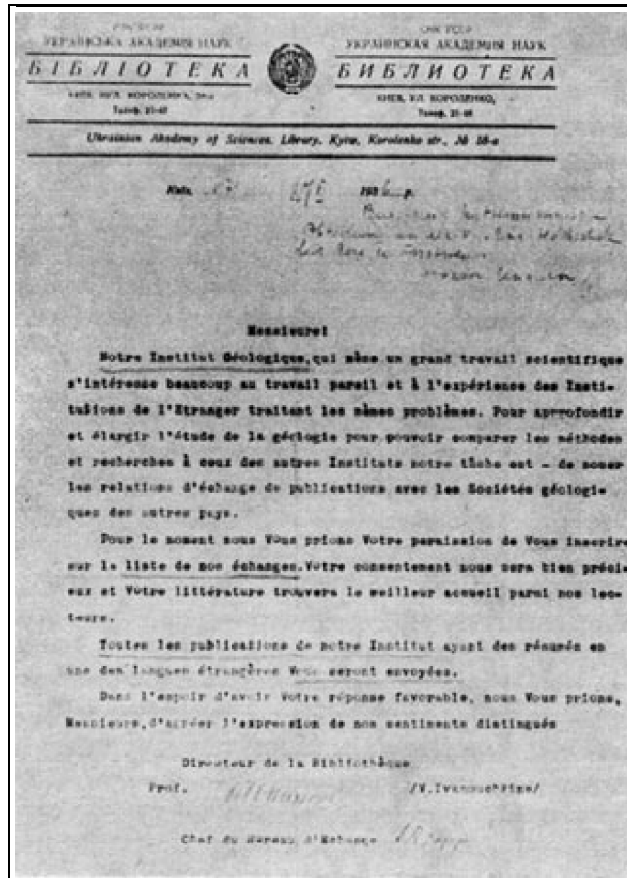
Mit ausgezeichnete Hochachtung
Bibliotheksleiter Professor N. P. Kobranoff.
Bibliothekar P. Dimitrieff.

Adresse

U. S. S. R. Leningrad 18.
Fundamental-Bibliothek
des Forstinstituts. [8\(33\)](#)

Az 1927-ben megvalósult tudományos folyóiratcsere eredményeképpen a Leningradi Erdészeti Intézet kiadványa – Trudü Leszotehnicoszkoj Akademii, majd később Trudü Leszotehnicoszkoj Akademii im. Sz. M. Kirova – 1940-ig járt a Főiskolának. A háború folytán az 1941. évi számok már nem érkeztek meg. A kiadvány 17 számát ma is őrzi az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára.

Okkal állíthatjuk azt is, hogy a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola nagyhírű professzorai már a húszas években is figyelemmel kísérték a szovjet tudomány fejlődését és eredményeit. Jellemző példa erre több is akad, itt most csak kettőt szeretnénk említeni. 1927. október 29-én Fehér Dániel professzor – mint a Központi Könyvtár vezetője – válaszlevelet küldött Scott v. Eaton-nak a Chicagói Növényfiziológiai Társaság titkárának, amelyben annak kérésére közli azoknak a legismertebb európai könyvtáraknak listáját, amelyekkel [305](#) ajánlatos kapcsolatba lépni. Fehér Dániel több száz könyvtárt sorol fel, a Szovjetunió könyvtárai közül közel félszázat. Többek között a következő városban lévőket: (Az ügyszeret-másolatón szereplő írásmódban közöljük az egyes városokat.)

3. Az Ukrán Tudományos Akadémia könyvtárának levele a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolához 1936-ban.

Baku, Ecmiadsin, Irkutsk, Kalugg, Kazan, Kiev, Leningrad, Minsk, Moskva, Niznij Novgorod, Odessa, Perm, Rostov a. Don, Saratov, Simferopol, Smolensk, Taskent, Tomsk, Voronez, Bila Cerkva, Kamjanec-Podliskij, Krasnodar, Krasnograd, Migeja, Omsk, Tiflis. Természetesen egy városból több könyvtárt is felsorol, a felsorolás minden esetben kétnyelvű, azaz orosz és német nyelvű, de mindkét nyelven a könyvtár teljes címét adja. Pl. Bibliothek Szelszkohozjajsztvennaja Akademija imeni K. A. Timirjazeva. (Bibliothek der Landwirtschaftlichen Timirjazew-Akademie) Moskva. Jellemző tehát, hogy az Egyesült Államokból Sopronban érdeklődtek többek között [306](#)a Szovjetunió tudományos intézményeiről és innen azonnal alapos, pontos választ kaptak.⁹⁽³⁴⁾

Már 1926-ban személyes kapcsolatra is sor került híres szovjet professzor és a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola professzorai között, 1926-ban Magyarországon tartották a Nemzetközi Talajtani Konferenciát. Augusztus első hetében a Földtani Intézet a mintegy negyven külföldi tudós részére tanulmányutat szervezett, amelynek első állomása Sopron, célja pedig a Treitz-féle európai talajterkép megszerkesztésének alkalmassági vizsgálata volt. Többek között eljött Sopronba az akkor már nagynevű szovjet Glinka professzor, akinek a látogatását Sopronban különösen nagyra értékelték. A vendégeket az ősi „Alma Mater” falai között Roth Gyula¹⁰⁽³⁵⁾ üdvözölte, aki nagy tisztelője volt Glinkának. Külön kiemelte a tudósok legelőkelőbbjei közül Glinkát, akiről azt írta, hogy munkái a modern talajtannak úttörését és megalapozását jelentik.¹¹⁽³⁶⁾ Glinka professzor és tudóstársai közvetlen, személyes kapcsolatokat építettek ki a soproni professzorokkal, hiszen behatóan tanulmányozták a főiskola intézeteit,

tanszékeit, különösen a növényteni, a vegytani (talajtani, ill. termőhelyismerettani) és geológiai tanszékeket, az Erdészeti Kísérleti Állomást és a botanikus kertet. Az Erdészeti Kísérletek újból megjelent első számát is magukkal vitték, amelynek éppen a konferencia tárgykörébe vágó cikkei nagyon lekötötték érdeklődésüket. Tudjuk, hogy egyes soproni professzoroknak állandó szovjet kapcsolataik voltak, ezeknek feltárása azonban nagyrészt csak a családi hagyaték vizsgálata alapján látszik lehetségesnek. Sok hivatalos kapcsolat feltárása is nehézségbe ütközik, mert az erre vonatkozó ügyiratok jelentős része, sajnos hiányzik.

A személyes és hivatalos kapcsolatokra vonatkozóan néhány lényeges dokumentumot sikerült felkutatni. Az Erdészeti Tudományos Intézet soproni könyvtára őrzi azt a könyvet, amelyet A. V. Tjurin szovjet professzor írt és küldött Roth Gyula professzornak 1938-ban. A könyv címe: Normal'naja proizvoditel'noszt' leszonaszazsdenij szosznu, berezü, oszinü i eli. Moszkva, Leningrad, 1930, Szel'hozgiz. A könyv belső címlapján a szerző következő német nyelvű ajánlása: „Sehr geehrtem Herrn Kollege Professor G. Roth. Autor. U. d. S. S. R. Voronesek(!) Prof. A. W. Tjurin.” A könyv magyar címe: Erdeifenyő, nyír, rezgőnyár és lucfenyőállományok normal-produktivitása. Tjurin professzor a cím összefoglaló német nyelvű fordítását is a címlapra írta „Ertragstafeln für die Kiefer, Fichte, Birke und Aspe.”

Az egykori soproni Erdészeti Kísérleti Állomás is állandó kapcsolatban állt a szovjet intézményekkel és intézetekkel. Ezt igazolja, hogy az ERTI soproni könyvtára ma is őríz szovjet könyveket, amelyek a felszabadulás előtt cserepéldányként kerültek Sopronba. Többek között a következők: D. P. 307Osz'kinüj: Pjatiletnüj plan rabot 1928/29–1932/33. – Az ötéves terv munkája 1928/29–1932/33. Moszkva, Leningrad, 1929, Vszeszojznuj Naucsno-Iszszledovatel'szkogo Insztituta Dreveszinü.

P. L. Bogdanov: Topolja i ih kul'tura. – A nyárfa és kultúrája. Leningrad, 1936 Goszlesztehizdat.

Szelekcija i introdukcija büsztroratuscsih drevesznüh porod. – Gyorsan növeő fafajok szelekciója és meghonosítása. Leningrad, 1934 Goszlesztehizdat.

Vürascsvanie delovoj oszinü. – A rezgőnyár termesztése. Leningrad, 1941, Goszlesztehizdat. A könyv borítólapján a következő feljegyzés található: Cserepéldány. A könyvet sokszor használhatták, mert öreg papíron szerepel a tartalomjegyzék fordítása, a szövegben pedig több helyen aláhúzások vannak.

Izvesztija Leszotechnicseszkoj Akademii. No. 3. – Az Erdőtechnikai Akadémia hírei. Goszlesztehizdat, 1933, Leningrad.

Szoszna brjanszkogo lesznogo massziva – A brjanszki erdőség erdeifenyői. Brjanszk, 1940.

Sz. I. Filimonov: Vühod szortimentov iz hvojnogo tonkomera. – Terméskészlet kisméretű tülevelüekből. Leningrad, 1934 Goszlesztehizdat.

A meglévő dokumentumok alapján azonban részben nyomon kísérhetjük a tudományos cserekapcsolatok további alakulását. Egy 1928-as kimutatás a főiskolai könyvtárról azt mutatja, hogy a könyvtár az 1927/28-as tanévben részben az Erdészeti Kísérletek, részben pedig a főiskolai professzorok által rendelkezésre bocsátott különlenyomatok révén a világ minden részével tudományos cserekapcsolatban állt. A kimutatás a következő rovatokat is tartalmazza:

Akademija Nauk Sojuza 1 tétel folyóirat 1 füzet.

Forstinstitut Leningrad 1 tétel folyóirat 3 kötet.[12\(37\)](#)

Egy ugyancsak 1928-ból származó ügyirat az Erdészeti Kísérletek című folyóirat elküldése iránt intézkedik. Ebből kiderül, hogy a Szovjetunió egy további tudományos intézetével létesült tudományos cserekapcsolat:

Az Erdészeti Kísérletek című folyóirat az alábbi címekre való elküldése iránti intézkedés.

I.

A m. kir. Erdészeti Kísérleti Állomás tekintetes Vezetőségének

Helyben.

Tisztelettel kérem, hogy a főiskolai könyvtár nevében az „Erdészeti Kísérletek” című folyóiratot pótlólag még a következő címekre továbbutalni kegyeskedjék, még pedig az eddig megjelent összes füzeteket is.

(12 tudományos intézet kerül felsorolásra, a 11. szám alatt a következőt olvashatjuk:)

11. Landwirtschaftliche „Timirjazew”-Akademie, *Moskau.*

Sopron, 1928. évi november hó 9-én.

könyvtárvezető
r. tanár[13\(38\)](#)

[308](#)Az 1929-es esztendő újabb nagy fejlődést hozott a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola tudományos cserekapcsolataiban. A főiskolai könyvtár vezetője már 1927. szeptember 24-én beadványt küldött a főiskola rektorának. Ebben többek között azt írja, hogy a főiskola érdekében sürgősen szükség volna, hogy a főiskola bánya- és kohómérnöki osztálya is, a tagjai által végzett tudományos kutatómunkákat összesítve kiadná. Amint az „Erdészeti Kísérletek” révén az utolsó évben közel 70 külföldi tudományos intézettel megindított és felvett üdvös csereviszony mutatja, a főiskolai könyvtár és az egyes tanszékek tudományos fejlődése szempontjából a csereviszonynak a bányászati és kohászati külföldi tudományos intézetekkel való felvétele is feltétlenül szükséges volna – hangoztatja a beadvány. 1929-ig ugyanis az Erdészeti Kísérletek révén sikerült a bányászati és kohászati osztálynak is külföldi cserét lebonyolítani, vagyis a bányászok és kohászok az erdészek tudományos publikációi révén jutottak részben külföldi bányászati és kohászati kiadványokhoz. Ezt azonban csak ideiglenesen lehetett megtenni, és ahogy a fenti beadvány írja, a csereviszonyt ily módon a dolog természeténél fogva tovább kiterjeszteni bajosan lehetne. A beadványban a főiskolai könyvtár vezetője azt javasolta, hogy a jövőben kiadandó évkönyvek az adminisztratív részen kívül tudományos résszel is bírjanak, amelyek az évkönyv pótfüzete alakjában külföldi nyelven megírt kivonatokkal a csereviszony céljaira szolgáljanak. Ezeket a pótfüzeteket – amelyek elsősorban a bánya- és kohómérnöki osztály dolgozatait tartalmazzák – a főiskola egységének kidomborítása céljából úgy javasolta a könyvtárvezető kibővíteni, hogy azok egyúttal az abban az évben megjelent Erdészeti Kísérletek tudományos cikkeinek referátumait is közöljék.[14\(39\)](#)

Végül 1929-ben a magyar tudományos irodalom újabb évkönyvvel lett gazdagabb. Megjelent a m. kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola bányászati és kohászati osztálya „Közleményeinek” 1929. évi kötete. Az ezt megelőző években ugyan a főiskolán nagyon fellendült a tudományos munka, a tanári karnak nagy számban jelentek meg külföldön cikkei, sőt könyvei is, de a bányászoknak és kohászoknak már

nagyon hiányzott ez a tudományos kiadványa. Az első 292 oldal terjedelmű munka az anyagi nehézségek miatt csak a nemzetközi együttműködés céljából fontos idegen nyelvű közleményekre korlátozódott, de igen fontos szerepe volt a tudományos kapcsolatok bővítésében és fellendítésében. Lásd a kiadvány szerkesztőinek, Dr. Tárczy-Hornoch Antal és Cotel Ernőnek erre vonatkozó előszavát. SSz 1965. 337. lap. Így került tehát sor azokra a kapcsolatokra, amelyekről a Soproni Szemle 1965. 4. számában írt, [15\(40\)](#) és azokra, amelyek a következőkben kerülnek közlésre.

1929. szeptember 13-án a Főiskolai Könyvtár vezetője a következő szövegű levelet intézte a felsorolásra kerülő szovjet tudományos intézetekhez:

Wir übersenden Ihnen gleichzeitig ein Exemplar der „Mitteilungen der berg- und hüttenmännischen Abteilung an der kgl. ung. Hochschule für Berg- und Forstwesen zu Sopron, Ungarn” Band 1929, und ersuchen um die Bestätigung der Übernahme.

Würden Sie geneigt sein mit uns den Tauschverkehr mit Ihren Publikationen [309](#) aufzunehmen, so ersuchen wir ebenfalls um deren Bekanntgabe. In diesem Falle würden wir die später erscheinenden Bände und vom 1. Jänner auch die vierteljährlich erscheinenden „Forstliche Versuche” regelmässig an Ihre Adresse übersenden, während wir Ihre Publikationen vom 1. Jänner 1930 an die hiesige Centralbibliothek erwarten.

Sopron, den 13. September, 1929.

Hochachtungswoll:
ord. Professor
Leiter d. Centralbibliothek.

E levél szövege után felsorolásra kerülnek azok az intézmények, amelyeknek címére a fenti szöveget és a „Közleményeket” elküldték. (Csak a szovjet intézményeket közöljük, eredeti írásmódjukban.)

Mosk. Gornaja Akademija (Bergakademie) B. Kaluzskaja 14/ Moskva

Uralskij Politechniceskij Institut (Bergfakultät), Sverdlovsk/Jekaterinburg Oroszorsz.

Tomskij Technologiceskij Institut, Fakultät für Bergbau, Tomsk, Russland

Thpilis Ssachelmtzipho Universitet (Staats Universität zu Tiflis/Georgien, Kaukasus, U. d. S. S. R.)

Tifliskij Gosud. Politechniceskij Institut Imeni Lenina

(Staatl. Polytechn. „LENIN” Institut; Techn. Hochschule/ Ul. Cavcavadze, 3)

Sibirskoe Otdelenie Geologiceskogo Komiteta, Tomsk

Vsesojuznyij Geologiceszkij Komitet Leningrad

Ukrainska Filija Geologicneho Komitetu-Ugreolkom, Kyiv-Kiew

Naucno-techniceskoe Upravlenie Vyssago Soveta Narodnogo, Moskva

(„Wiss. techn. Verwaltung d. Obersten Volkswirtschaft, rates IV. Bergbau und Erzindustrie)

Donskoj Polytechniceskij Institut, Novocerkassk

Doneckyj Hinycyj Instytut Imeni Artema (Donec Berginstitut), Stalino, Russ.[16\(41\)](#)

A Főiskola Földtan-teleptani tanszéke még 1927-ben jegyzéket adott át a Könyvtárnak azokról a folyóiratokról, amelyek korábban a tanszékre jártak, és amelyeknek megrendelését feltétlenül szükségesnek tartotta. 1927-ben azonban az erdészeti folyóirattal a csere bizonyára nem volt lehetséges, így most a „Közlemények” megjelenése után ismét arra törekedtek, hogy ennek fejében létesülhessen cserekapcsolat a következő folyóiratok kiadóival, illetve megjelentetőivel. Ennek megfelelően a következő folyóiratokat kérték csereképpen a Szovjetunióból: (Az eredeti szöveg írásmódjában)

Bulletins du comité géologique. Leningrad

Bulletin du comité géologique de l'Ukraine. Kiew.

Materiali dla geologic Rossie. Leningrad.

Materiaux pour la Géologie de l'Ukraine. Kiew.

Materiaux pour la Géologie générale et appliquée. Comité Géologique.

Materiaux sur l'étude géologique et pédologique de la Ruthénie Blanche. Minsk.

Bulletin du Comité Géologique de Sibérie. Tomsk.

Külön kiemeli a jegyzék, hogy nagyon szükséges volna a megszerzése a Bulletin. Academie des sciences. Leningrad, című, illetve kiadású folyóiratnak, mert ez nemcsak a tanszék, hanem a főiskolát *általánosan* érdekli; háború [310](#)előtti évfolyamait a Földtan-telepismerettani tanszék őrzi.[17\(42\)](#) Az igényelt folyóiratok azt bizonyítják, hogy Sopronban nagy súlyt helyeztek a szovjet tudomány eredményeinek megismerésére és a kapcsolatok ápolására. A kapcsolatok ebben az időben már állandósultak. Ezt igazolják a következők is:

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 1930. évi iktatókönyvében a következő rovatokat találjuk.

Donyeckyj Hinycyj Institut Imeni Artema (Donec Berginstitut Namens Artern) Stalino 1930 II. 7-én cserekiadványokat küld.[18\(43\)](#)

Comite Geologique Section de l'Ukraine Kiew V. 12-én cserekiadványt küldött.[19\(44\)](#)

Vsesojuznij Geologicseskij Komitet Leningrad 1930 november 8-án cserepéldányokat küldött.[20\(45\)](#)

A fenti rovatok egyúttal azt is bizonyítják, hogy a Sopronból küldött megkeresések pozitív eredménnyel végződtek. (Lásd a 16. számú lábjegyzetben jelölt ügyiratot.)[20a\(46\)](#)

1932 áprilisában érdekes levelezőlap érkezett a Szovjetunióból, Szverdlovszkból a soproni főiskola címére. A levelezőlap címzési oldalán a – ma már jól ismert – szovjet állami címert láthatjuk és egy, sajnos ma is aktuális rajzot, amely amerikai négerlincselést mutat. A kép alatt a tiltakozó felirat: „Doloi szud lincsa! Da zdrasztvujut negritjanszkie rabocsie! – Elég a lincsitéletekből! Éljenek a néger dolgozók! – A lap szövege a következő:

Sverdlovszk, den 20-sten April 1932.

Geehrte Herren!

Bitte senden sie mir eine Probe-nummer Ihrer Zeitschrift und Bezugsbedingungen.

Hochachtungsvoll
B. Afanasiew.

Dipl. Ing. B. Afanasiew, Sacco und Vanzetti Str. 59

Swerdlowsk 14. Russland.[21\(47\)](#)

311A Központi Könyvtár az addig megjelent 1929, 1930 és 1931. évi Bányászati és Kohászati Közlemények tartalomjegyzékének csatolása mellett levelezőlapon a következő értesítést küldte:

Dipl. Ing. B. Afanasiew

Sacco und Vanzetti Str. 59.
Swerdlowsk, 14
Russland.

Auf Ihre Anfrage vom 20. IV. 1932 senden wir Ihnen das Inhaltverzeichnis der bisher erschienenen Jahressbände der berg- und hütten-männischen Abteilung unserer Hochschule.

Die Preise der Jahressbände sind folgende:

Jahresband 1929 Deutsche Reichsmark 24.–
Jahresband 1930 Deutsche Reichsmark 24.–
Jahresband 1931 Deutsche Reichsmark 15.–
einschliesslich Portogebühren.

Hochachtungsvoll:
E. Tettamanti s. k.
o. Prof., Leiter d. Bibliothek.[22\(48\)](#)

1933 januárjában – ezúttal szovjet kezdeményezésre – újabb csere jött létre. A Szovjetunióból az Érc- és Szénélőkészítéstani tanszékhez a következő levél érkezett:

Upol. N. K. W. P.
Ukrainisches Institut für Technische und Ökonomische
Information
(Wukritein-So.)
Charkiw, U. S. P. R.
Budinok Derjprom. 4 pid'izd.

Charkow, 31. Januar, 1933

Laboratorium für Erz- und Kohlenaufbereitung d. F. H.

Sopron (Ungarn)

Geehrte Herren,

Verschiedene Organisationen, Werke und wissenschaftliche Institute der Ukr. S. S. R. geben jetzt wissenschaftliche Arbeiten heraus, jedes aus Ihrem Fache der Arbeit.

Das Ukrainische Institut für technische und Ökonomische Information erlaubt sich Ihnen vorzubieten einen gegenseitigen Bücher- und Zeitschriftenaustausch zu organisieren.

Wir zweifeln nicht, dass es Ihnen von Interesse ist sich besser mit den Erfahrungen und Errungenschaften von Ukr. S. S. R. bekannt zu machen und uns die Gelegenheit geben besser Ihre Erfahrungen und Errungenschaften [312](#) zu erlernen. Deshalb bitten wir hiermit um baldige Antwort auf folgende Fragen:

1. Ob sie auf den höhererwähnten gegenseitigen Bücheraustausch einverstanden sind.
2. Welche Bücher und Zeitschriften und aus welchen Fache der Arbeit Sie erhalten wollen.

In Erwartung Ihrer geehrten baldigen Antwort

Hochachtungsvoll
Wukritein-So.
Direktor.

Hamarosan a következő választ küldték Sopronból Charkow-ba:

Sie haben am 31. I. D. J. an das Laboratorium für Erz- und Kohlenaufbereitung unserer Hochschule einen Aufruf gesendet, in welcher Sie einen gegenseitigen Austauschverkehr anbieten.

Wir geben Ihnen bekannt, dass wir mit den in der Ausgabe der Hochschule jährlich erscheinenden Mitteilungen, und zwar: die

„Forstliche Versuche“ und die

„Mitteilungen der berg- und hüttenmännischen Abteilung an der kgl. ung. Hochschule für Berg- und Forstwesen zu Sopron, Ungarn“

seit dem Jahre 1929 bis 1932 – pro 1 Band prinzipiell geneigt wären der Tauschverkehr aufzunehmen. Wir bitten Sie aber gfl. uns anzugeben, welche Zeitschriften, ev. Bücher Sie vertauschen möchten, und in welcher Sprache die erschienen sind.

Nach Ihrer Antwort kommen wir auf diese Angelegenheit zurück.

Sopron, den 17 Jänner 1933. (Nyilván gépelési hiba történt, a valóságban *február* 17-én küldték el a levelet!)[23\(49\)](#)

A cserekapcsolat felvétele rendszeresen folyt tovább és egyre inkább bővült. 1936. január 10-én Kievből küldtek levelet Sopronba, amelyben az Ukrán Tudományos Akadémia Könyvtára kezdeményez tudományos cserekapcsolatot. A levél és a válaszlevél szövege a következő:

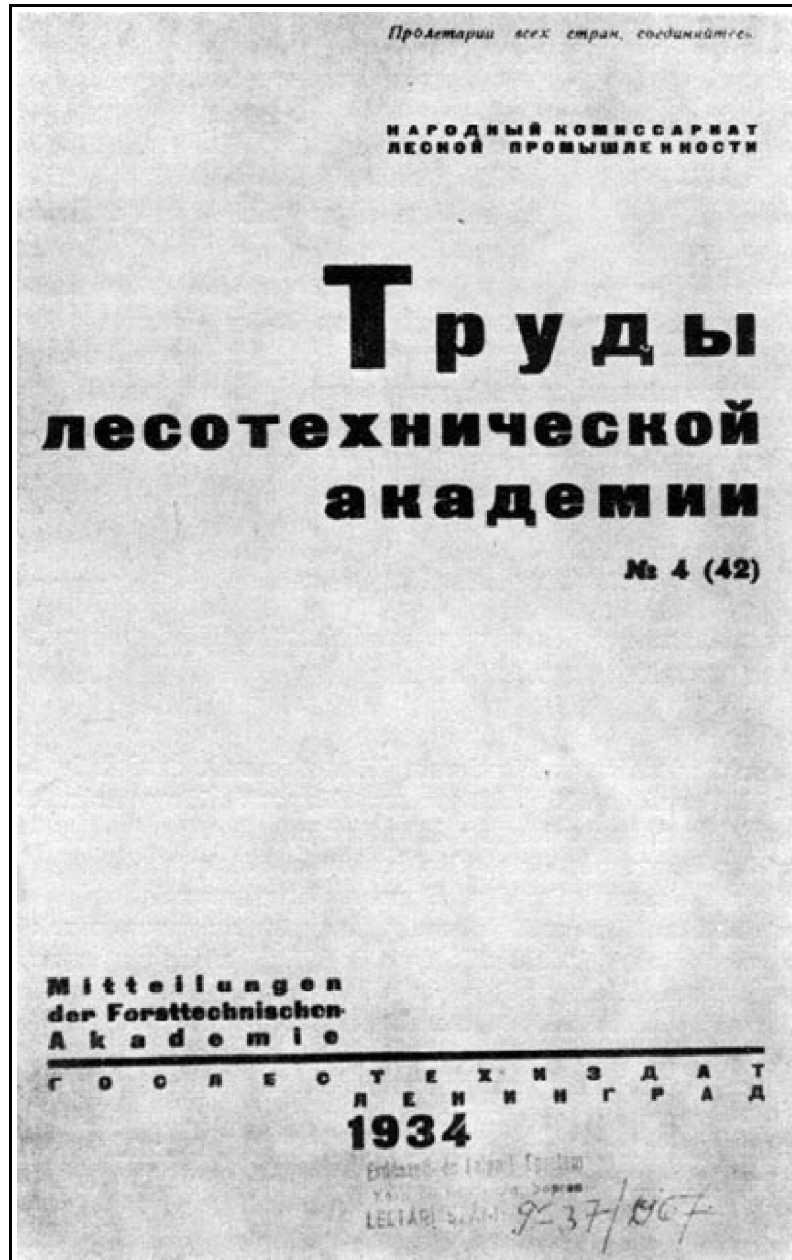
SzNK USzSZR
Ukrainszkaja Akademija Nauk
Bibliotéka

Kiev, Ul. Korolenko,
Telef. 21-48.

Ukrainian Akademy of Sciences. Library. Kyiw, Korolenko str. No. 58-a. Kiiv, N 71. 10/1 1936 g.

Berg- und hüttenmännische Abteilung an der
Kgl. Ung. Hochschule für Berg. u. Forstwesen
Sopron. Ungarn

313 Messieurs!

4. A leningrádi Erdészeti Intézet kiadványának 1934. évi száma. Trudi leszotehnicoszkiy akademii. (Erdőtechnikai akadémiai munkák.)

Notre Institut Géologique, qui mène un grand travail scientifique s'intéresse beaucoup au travail pareil et à l'expérience des Institutions de l'Etranger traitant les mêmes problèmes. Pour approfondir et élargir l'étude de la géologie pour pouvoir comparer les méthodes et recherches à ceux des autres Instituts notre tâche est – de nouer les relations d'échange de publications avec les Sociétés géologiques des autres says.

314 Pour le moment nous Vous prions Votre permission de Vous inscrire sur la liste de nos échanges. Votre

consentement nous sera bien précieux et Votre littérature trouvera le meilleur accueil parmi nos lecteurs.

Toutes les publications de notre Institut ayant des résumés en une des langues étrangères Vous seront envoyées.

Dans l'espoir d'avoir Votre réponse favorable, nous Vous prions, Messieurs, d'agréer l'expression de nos sentiments distingués

Directeur de la Bibliothèque
Prof. aláírás (V. Ivanouchkine)
Chef du Bureau d'Echange aláírás.

1936. március 5-én ugyancsak francia nyelven a következő választ küldte Dr. Tettamanti könyvtárigazgató a kievi akadémiai könyvtárnak:

Monsieur le Directeur!

En réponse á votre honorée lettre du 10 janvier, nous avons l'honneur de vous informer, que nous entrons volontiers en relation d'échange par nos publications annuelles en Vous priant de nous inscrire sur la liste Vos échanges.

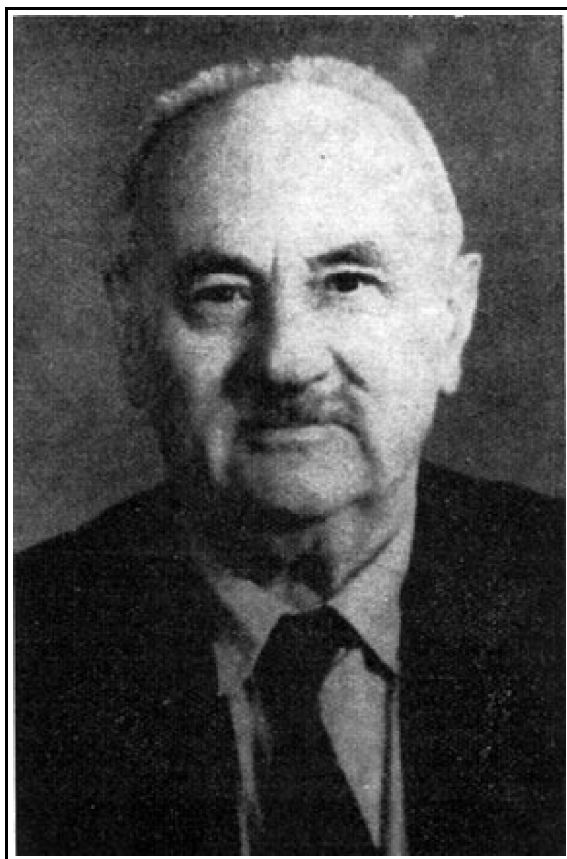
Veillez agréer, Monsieur le Directeur, nos sentiments les plus distingués

Sopron, le 5. mars 1936.

Tettamanti s. k. [24\(50\)](#)

A levélhez csatolták a Bányászati és Kohászati Közlemények minden megjelent számának tartalomjegyzékét is.

[315](#)Ezekben az években bizonyára több cserekapcsolatot is létesítettek. Eredeti bizonyító okmányait ugyan nem találtuk eddig meg, de világos utalások vannak arra, hogy a soproni főiskola nemcsak egyes szovjet tudományos intézményekkel létesített és tartott fenn tudományos kapcsolatokat, hanem olyan központi kulturális szervekkel is, amelyek *átfogóan* foglalkoztak a Szovjetunió és a külföldi országok közötti kapcsolatok ápolásával és fejlesztésével, így pl. tudjuk, hogy a főiskola kapcsolatban állt a Szovjetunió külföldi kulturális kapcsolataival foglalkozó társasággal is, amit bizonyít az a levél, amelynek csak iktatókönyvi bejegyzése lelhető még fel a következő szöveggel: Gesellschaft für kulturelle Verbindung der Sowjetunion mit. d. Ausland Moskau cserepéldányokat kér. [25\(51\)](#)

Dr. Fehér Dániel

[316](#)A további kapcsolatok alakulását, sajnos szintén csak iktatókönyvi bejegyzések alapján kísérhetjük figyelemmel. Csak a teljesség kedvéért említjük meg, hogy a Soproni Szemle 1965. 4. számában már említett cserekapcsolat a Leningrádi Bányászati Intézettel az iktatókönyvben is nyomon követhető: „Hauptbibliothek des Leningrader Berginstitut közleményeinket kéri csereképpen 1937 XI. 11-én”. Azt is ebből a forrásból tudjuk meg, hogy a kért irodalmi anyagot még aznap elküldték. [26\(52\)](#)

1940. május 29-én érkezett levélben a „Bibliothek des Leningrader Berginstituts” kérte csereképpen a Bányászati és Kohászati Közlemények I–VII. kötetét, ezeket másnap elküldték a kérő intézménynek. 1940. november 18-án az iktatókönyvbe a következő bejegyzés került: „Az oroszországi nemzetközi könyvtárakkal létesítendő csereviszony ügyében.” Jelzik, hogy november 19-án az ügy elintézését nyert. [27\(53\)](#) Hogy az irat mit tartalmazott, nem tudjuk. Biztosra vehető, hogy árháború kitöréséig még sok folyóirat járt Sopronba a főiskolára, ezek egyik-másika a végén már rendszertelenül érkezett. Tudjuk azonban, hogy többek között a következő folyóiratok jártak legrendszeresebben:

Akademija Nauk SzSzsZR. Leningrad.

Annales de l’Institut des Mines Leningrad.

Vestnik. Moszkva.

Bulletin Geological Committee Filiale of Ukraine. Kiev.

Transactions of the Geological and Prospecting Service of USzsZR. Leningrad.

A soproni főiskola, illetve egyetem professzori kara mindenkor nagy jelentőséget tulajdonított a szovjet tudománynak. Ezt bizonyítják a bemutatott kiterjedt kapcsolatok, abban az időben, amikor hazánkban az uralkodó osztály szélsőségesen szovjetellenes és kommunistaellenes politikát folytatott. A felszabadulás után a professzori kar és a könyvtár azonnal szorgalmazta azoknak a folyóiratoknak megszerzését, amelyeknek folyamatosága a háború miatt megszakadt. Jellemző, hogy amikor 1946-ban hivatalos szervek felhívták az egyetem figyelmét arra, hogy a tudományos kapcsolatok fokozottabb kiépítése céljából kívánatos lenne, ha a hazai tudományos intézetek csere lebonyolítása érdekében hasonló szovjetunióbeli intézetekkel közvetlen kapcsolatot vennének fel, a könyvtár már azt jelenthette, hogy a tanszékek sürgető kívánságának eleget téve, már felkérte az Országos Könyvtári Központot, hogy a szovjet matematikai, természettudományi és különböző technikai tudományos intézmények címjegyzékét küldjék meg.²⁸⁽⁵⁴⁾

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban II. A latin nyelv (1352-1450.)

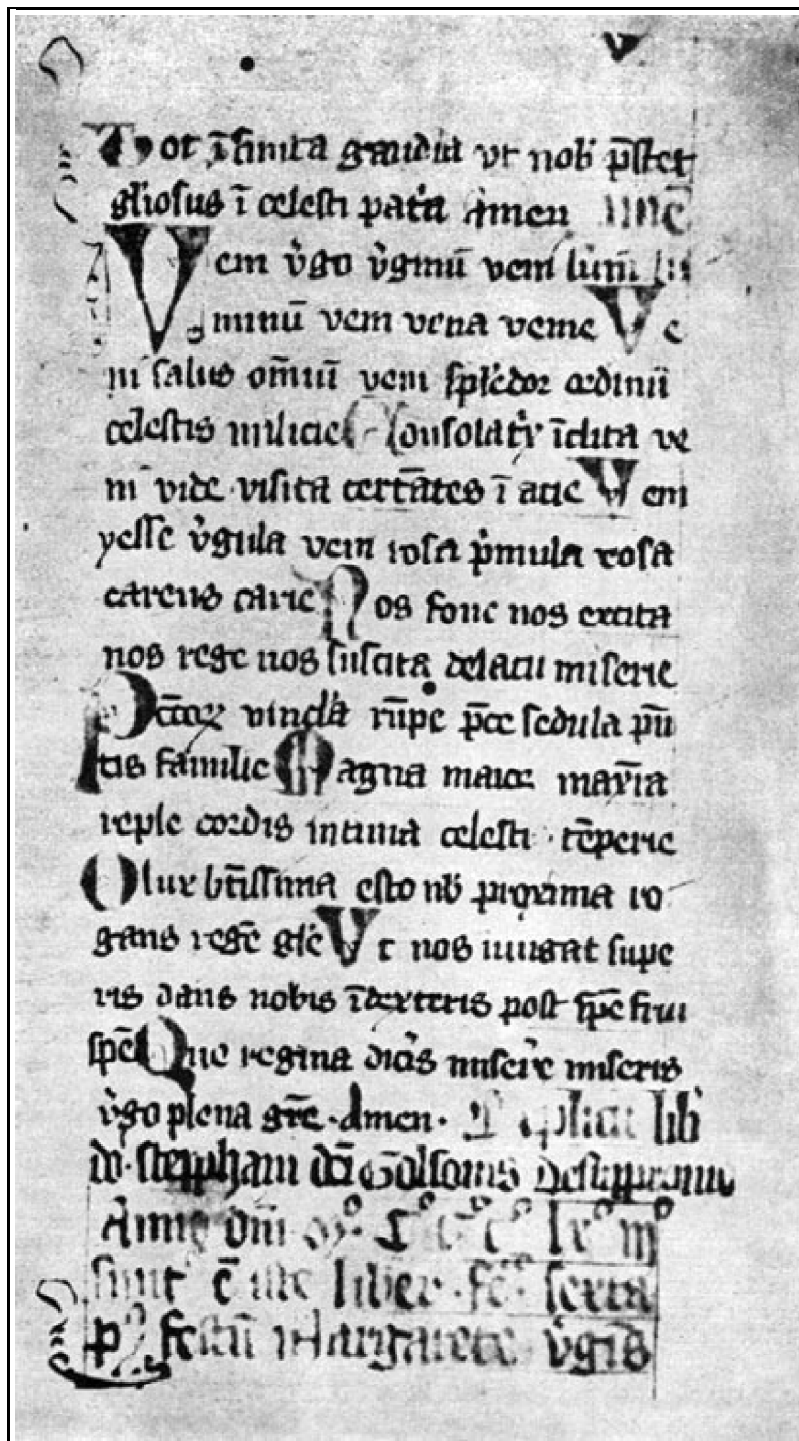
317 Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban II. A latin nyelv (1352-1450.)

10. Sopronban az írásbeliség megoszlásának korát 1352–1631-ig (Lackner Kristóf haláláig) számíthatjuk. E 280 esztendő három fejlődési szakaszra osztható, ezek során a többnyelvű városban többnyelvű írásbeliség jött létre. Az első szakaszban (1352–1450.) a latin mellett megjelenik a német, a jiddis és a héber nyelvű írásbeliség (a magyar csak szórványokban), a világi papok (kevésbé a ferences szerzetesek) egyházi írásbelisége mellett kialakul a városi kancellária világi írásbelisége, a plébániai iskola működése viszont már a következő szakasz nem-kancelláriai, polgári írásbeliségét készíti elő. A második szakaszt (1451–1549.) főleg a polgárság nem-kancelláriai írásbeliségének kibontakozása különbözteti meg az elsőtől, kéziratok, majd nyomtatványok forgalmazása a következő szakasz irodalmi műveltségének alapját veti meg. A harmadik szakaszban (1550–1631.) jelenik meg a magyar nyelvű írásbeliség, amely a latinnal és a némettel együtt most már irodalmi szintre emelkedik (a jiddis és a héber viszont megszűnik).

Tanulmányunk e részében csak a latin nyelv és írásbeliségének külső történetével foglalkozhatunk, az anyag bősége miatt ezzel is csupán vázlatosan.

11. Nincsen adatunk arra, hogy az előző korszak (1243–1351.) soproni világi papjai – Rogerius kivételével – az olvasáson kívül írni is tudtak volna. A XIII. századig ez ugyanis nem volt magától értetődő dolog. Csak az írásbeliség megoszlásának első szakaszától kezdve vannak a soproni világi papok olvasás-írástudására adataink. Henrik városplébános (1350 tájától) ellen 1354-ben többek között az a vád, hogy a polgárokkal szóban és írásban (*fide et litteris*) kötött egyezség ellenére a plébánia egyházi törvénykönyvét, legendagyűjteményét és bibliáját (*libros decretales, novam legendam et bibiliam!*) eladta, az iskolamesternek (*scolastico*) járandóságát nem fizette ki (SopOkI. I/1, 103). Az említett írásbeli egyezségnél nyilván már olyan reverzálisról van szó, amelyet a város által felfogadott plébános vagy javadalmas saját kezével írt meg. Az első ilyen reverzális 1438-ból maradt fenn, ez német nyelvű (SopOkI. II/1, 56), a következő szakaszból (1451–1549.) viszont latin nyelvű reverzálisunk is maradt (GerB. 421–33). Az első világi pap, akinek latin írásműve fennmaradt, Golso fia István: 1363. július 14-én fejezte be misekönyvének (Országos Széchényi Könyvtár: Clmae 91.) másolását, benne a legrégebb, zágrábi mintára visszavezethető soproni naptárral és a Sopronból fennmaradt legrégebb rajzzal (kánonkép)⁸⁴⁽⁵⁵⁾. A horvát származású Golso fia István pap valószínűleg a Sopron vármegyében, sőt magában Sopronban is

birtokos Kanizsai István zágrábi püspök (1356–1377.) révén került a városba, amelynek zágrábi, ill. olaszországi műveltségi hatásokat közvetített. Miscskönyve írás- és nyelvtörténeti szempontból is még részletesebb vizsgálatot érdemel.

E fejlődési szakasz folyamán a 2000–3000 lakosú Sopronban állandóan legalább 25–30 világi pappal, valamint a ferences szerzetesekkel számolhatunk. 318 Többségük német, még pedig a szomszédos Alsó-Ausztriából, de akad Sopron vármegyéből (Csepreg), Vas vármegyéből (Kőszeg), sőt még Morvaországból is⁸⁵⁽⁵⁶⁾. Soproni származásúakról 1417-től kezdve tudunk, így például 1413-ban iratkozik be a bécsi egyetemre Eindlefer György mészáros fia, Miklós, aki 1417–1428-ig javadalmas pap Sopronban, azután városplébános, majd lemondása (1438.) után szárazvámi (ma Müllendorf Burgenlandban) plébános, s 1440-ben ír német nyelvű levelet a soproni tanácsnak (SoprOkl. I/3, 196)⁸⁶⁽⁵⁷⁾. A Sajtoskálról származó magyar Sörös János külső tanácsos fia és Sörös Tamás városi jegyző testvére, Mihály 1416-ban iratkozik be a bécsi egyetemre, 1423–1463-ig javadalmas pap a városban⁸⁷⁽⁵⁸⁾. Besinswol Péter szegény inquilinus fia, Lénárd 1430–1454-ig javadalmas pap, aztán az ispotálytemplom plébánosa Sopronban⁸⁸⁽⁵⁹⁾. Malzer Lénárd, Malzer Miklósnak, a művészettörténetünkben egyelőre ismeretlen soproni festőnek (többek között a Gesta Romanorum és egy Nagy Sándor-regény kézírata van a birtokában) a fia 1437-ben iratkozik be a bécsi egyetemre, s 1447-től kezdve javadalmas pap Sopronban⁸⁹⁽⁶⁰⁾. Bogner Farkas, János íjgyártó (*pogner*) fia 1438–1451-ig javadalmas pap, aztán a várárokmenti Boldogasszony templom papja⁹⁰⁽⁶¹⁾. Ez a nem teljes felsorolás azt is példázza, milyen társadalmi környezetből indult el a soproni származású soproni papoknak akkor a legmagasabb műveltséget igénylő pályája. Ilyen szempontból idetartoznak azok is, akik Sopronból indultak ugyan el, de azután máshol működtek, így például az 1348-ban alapított első német birodalmi egyetemet, a prágait, már 1368-ban látogatja a soproni Hächs Miklós, utóbb bécsi kanonok⁹¹⁽⁶²⁾ stb. Mindezekben az adatokban az 1365-ben alapított bécsi egyetem jelentősége emelendő ki. Az akkori Német Birodalom időrendben második egyetemét 1384-től kezdve látogatják soproni származású hallgatók⁹²⁽⁶³⁾. E szakasz kimutathatóan legmagasabb képesítésű soproni papja kétségtelenül a bajorországi Ötting (ma Altötting) híres búcsújáróhelyről származó János egyházjogi doktor, aki 1439-ben már soproni főesperes s 1447-ben soproni városplébános lesz⁹³⁽⁶⁴⁾. Papi végrendeletekből viszont tudjuk, hogy javadalmas papoknak is voltak a javadalmukhoz tartozó latin nyelvű szertartáskönyveken kívül egyéb latin nyelvű kézíratos könyvek is. E papok közül kiemelkedik az alsó-ausztriai Weitenből származó Orbán pap, aki a stájerországi Mária-Zellből került Sopronba. Itt 1400-ban végrendelezett (SoprOkl. II/1, 178–83), többek között nemcsak saját tulajdonában levő latin szertartáskönyvekről, mint például egy-egy breviárumról (*mettenpuch, de sanctis vnd de tempore*), miseimádságok könyvéről ³²⁰(*collect*), bibliáról (*bibel, wibel*), hanem egyéb művekről, írótaábljáról (*taffel*) is. Könyvtárában képviselve voltak a vallásos olvasmányok (*liber colleccionum*), a teológiai, a történettudományi, a jogtudományi, a természettudományi és stilisztikai irodalom. Ezek közül közelebből is megnevezi a végrendelet a böjti prédikációk gyűjteményét (*quadragesimal*) egy kisebb s egy nagyobb kötetben, utóbbi a híres domonkosrendi író, Jacobus a Voragine (1230–1298.) „Sermones quadragesimales” című munkájának másolata; továbbá a *summa virtutum* (‘Erények summája’) című művet, amely talán ugyancsak Jacobus a Voragine „Summarium virtutum et vitiorum” című munkáját tartalmazta, és az antiochiai Lucianus († 312.) evangélium-magyarázatait (*Lucianum über die vier ewangelia*), mise- és zoltármagyarázatokot (*ain teil über die mess, ein expositio über den salter*). A történettudományi művek közül megemlíti a hét világcsofáról⁹⁴⁽⁶⁵⁾ szólót (*septem mirabilia mundi*) és a Valerianus római császár († 260.) által elrendelt nagy keresztényüldözés történetét (*librum Vallerianum*). Egyetlen jogtudományi könyve (*ein Juristen puech*) bizonyára egyházjogi vonatkozású volt. A természettudományi művek között szerepel a *naturalia Alberti* című, a Szászországból (Ricmestorp, Helmstede) származó Albertnak (1316–1390.), a párizsi Sorbonne volt és a bécsi egyetem első rektorának természettudományi munkája⁹⁵⁽⁶⁶⁾. Orbán pap tehát lépést tartott korának tudományosságával. Műveltség tekintetében nemcsak saját magával, hanem paptársaival szemben is

igényes volt. Formulariuma (*mein formularium in papira mit einer weysen haut*) az írásművek szerkesztéséhez szükséges formulákat, mintadarabokat tartalmazott, amihez még tudni kell, hogy Orbán pap már Mária-Zellben papnövendékek oktatásával foglalkozott. Örök misealapítványának jövendő, javadalmásától nem csak a jámborságot és a tisztességet követeli meg, hanem jó szónok is legyen, a magasabb egyházi rendeknek és műveltségnek a birtokában: *Es schol auch meiner mess chappellan ein frumer vnd ein erber priester sein, der ein guet wort hab vnd nicht ein leuit nach ein schueller ist.* Ha a kockajáték szenvedélyének hódolna, korcsmázó vagy szoknyavadász lenne, akkor javadalmától fesszák meg. Műveltségi eszmény és életforma szempontjából Orbán pap tehát éppen az ellentéte az 1354-ben említett Henrik városplébánosnak. A végrendelet megnevezi e kódexek anyagát, azaz pergamenre vagy papírosra írták-e őket, a kötésüket, vörös vagy fehér bőrbe vannak-e kötve, vagy csak borítással (*mit einem coopert*) ellátva vagy pedig kötetlenek (*ein rauchs puech*). Mindez a könyv nagy megbecsülésére mutat. Bizonyítja ezt az is, hogy a végrendelező foglalkoztatta az első ismert soproni könyvkötőt, János papot (*herrn Hansen*), aki akkor egyben iskolamester is volt: a végrendelezés idején (ápr. 21.) éppen egy könyve volt János papnál kötésre, amelynek fatábla-borítása még nem készült el. A végrendelet további részei bizonyítják, hogy Orbán pap Sopronnak nemcsak első ismert könyvgyűjtője, hanem műgyűjtő is volt. Nem az egyetlen könyvgyűjtő, hiszen nem véletlen [321](#) hagyta a *naturalia Alberti* című könyvét, formuláriumát és kötendő könyvét az említett János pap iskolamesterre, Jacobus a Voragine említett munkáját Gaunersdorfer Detre javadalmas papra.^{[96\(67\)](#)} Orbán pap egyik utódja a város kegyesurasága alá tartozó Szt. Mihály templombéli Krisztus teste oltár javadalmában, a csepregi származású, Kőszegről Sopronba került Mátyás pap (1424–1446.) végrendeletében két könyvről intézkedik: az egyik egy jogi szentencia-gyűjtemény (*pronunciamentum*), a másik pedig a zsoltárokhoz írt glosszákat tartalmazott (*glosam vber den salter* Sopr.Okl. II/1, 65).^{[97\(68\)](#)}

A világi papok e korban kibontakozó írásbeliségének emléke az a kérvény is, amelyet 1422-ben a papi testvérület (*fraternitas capellanorum*) a király által ez ügyben kijelölt Soós László pozsonyi préposthoz intézett, hogy a város által a papi borokra kivetett adó fizetése alól a javadalmas papok szabaduljanak, hogy *presens calix auferatur aggravacionis, necnon future taxacionis pondus*, az „elmúljon a megpróbáltatás kelyhe és a megadóztatás terhe” (SoprOkl. II/6, 65). Bizonyára a soproni ferencesektől származik a soproni tanács ellen az 1420-as években szervezkedő, majd fellázadó soproni polgárok latin nyelvű panaszirata a királyhoz, amelyet a városi tanács másoltatott 1393-ban elkezdett városi könyvbe (SoprOkl. II/1, 166–7).^{[98\(69\)](#)} A soproni ferencesek közül Soproni Péter a legismertebb, aki 1450-ben Rómában csatlakozott Kapisztrán Jánoshoz, s ennek tetteit 1460 táján írta meg. Műve 1523-ban *Preconizatio beati patris Johannis de Capistrano edita a fratre Petro de Sopronio ejusdem socio* címen egy gyűjteményes munkában („Vita et Gesta beati Johannis de Capistrano. Anno salutis M. D. XXIII.”), valószínűleg Bécsben jelent meg.^{[99\(70\)](#)} Ő az első soproni származású szerző, akinek nyomtatott munkájáról tudunk.

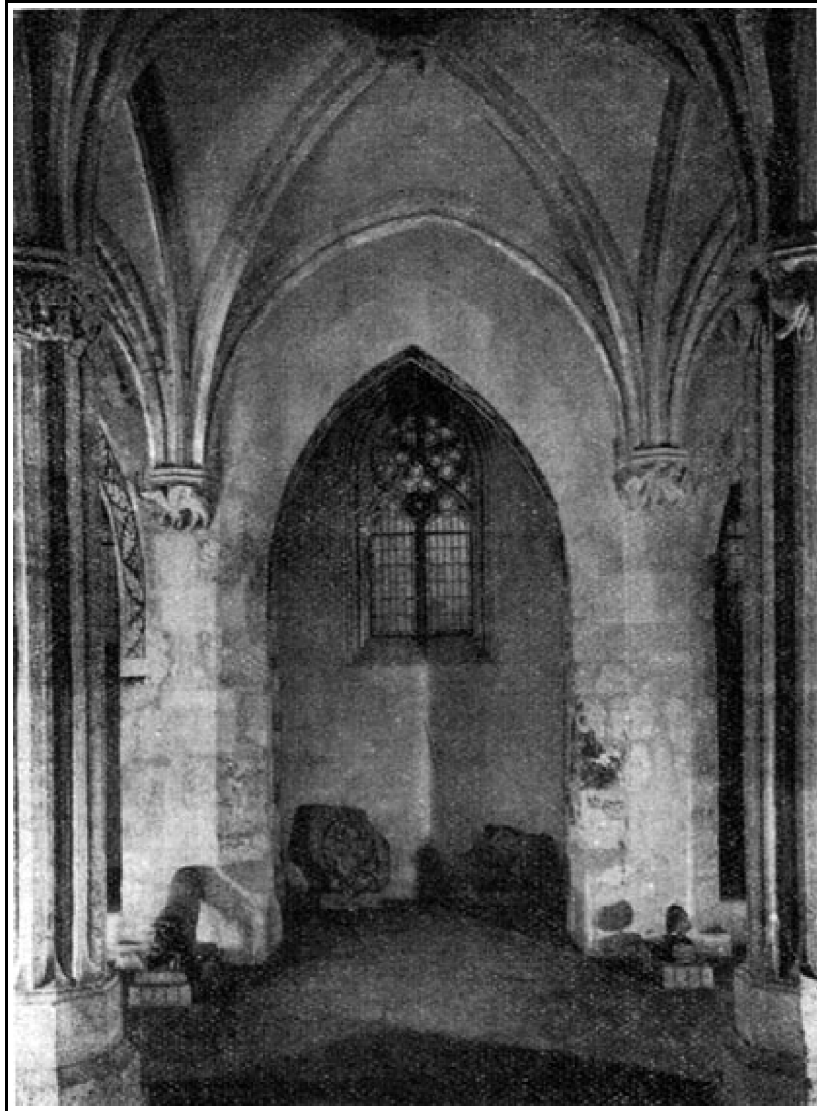
12. A papok írásbeliségénél ebben a fejlődési szakaszban már sokkalta jelentősebb a városi kancellária szervezetének és írásbeliségének kialakulása. Túlfeszítené e tanulmány kereteit, ha e két kérdést itt részleteiben vizsgálnók meg. Az eddigi kutatások^{[100\(71\)](#)} továbbfejlesztésével ezért elsősorban a latin írásbeliség feltételeit és helyzetét világítjuk meg. A feltételekhez tartozik az írástudó világiak számának emelkedése a városban, továbbá önálló városháza létrehozása. Már említettük, hogy az 1350-es évektől kezdve van a városnak saját nótáriusa (első említése 1354-ből). A XIV. század második feléből alig néhány nótáriust ismerünk, az aránylag gazdag írásbeliség azonban állandó nótáriusról tanúskodik. 1358-ban Vilmos nótárius és iskolamester (*scolasticus*) egyszemélyben; 1366-ban Bertram a város nótáriusa, aki 1379-ben gazdag polgárként szerepel (háza van a belvárosban, majorja a külvárosban, a határban szőlője,

322szántó földje stb.); az 1400-as évek elején Miklós, aztán a Birs vármegyei Újbányáról (Königsberg) származó Miklós, aki Sopronban nősül, majd Nagyszombat város jegyzője lesz (SoprOkl. I/1, 104, 115, 136, 180, 184, 187; II/2, 293, 295, 298; II/1, 150; I/2, 12, 133). 1413-ban tűnik fel Brenner János, az első nótárius, akit tanult deáknak (*litteratus*) neveznek forrásaink; bár nincsen háza, 1416-tól 1428-ig adószedő, az ispotály gazdaságának vezetője, s e két tevékenységének emléke egy-egy latin és német nyelvű, bizonyára sajátkezű elszámolása. Özvegyét 1430-ban a polgárjoggal nem rendelkező inquilinusok között írják össze (II/1, 18; I/2, 78–9; II/2, 305–13; II/1, 158; II/2, 363–5, 372; II/6, 93). 1416-ban ugyanis már Hammersbach Miklós a város jegyzője (I/2, 116; II/1, 157), aki neve (*dictus Hamerspach*) után ítélve származhat Bajorországból, ahol van *Hammersbach* és *Hammerbach* nevű helység. 1417-ben a Kolostor utcában már háza, a város határában szőlője, nyilván polgárjoga is van a Bécsből adósságai miatt elmenekült Ernst Konrádnak, aki 1419–1450-ig, haláláig vezető nótáriusa a városnak (SoprOkl. II/6, 85; II/1, 20; I/3, 293), Működésének részletes elemzése nem fér be e tanulmányba. Itt csupán annyit jegyezzünk meg, hogy az ő működése alatt, házában szomszédságában kapott a város 1422-ben Zsigmond királytól adományul városházát, amelyet 1459-ig használtak. Ekkor vált lehetségessé az addig elvileg évről-évre változó városbíró és polgármester házában jól-rosszul tartott városi levéltár rendezése és őrzése. Ide kerültek az 1162-től kezdve őrzött oklevelek, a városi kiváltságlevelek, az 1379. évi telekkönyv, az 1390-ben, ill. 1393-ban megkezdett ún. városi könyvek (kódexek), végrendeletek, számadások, adó- és dézsmajegyzékek, itt kezdi meg 1427-ben az első bírói ítéletkönyv vezetését stb., megvetve ezzel az ország mai leggazdagabb városi levéltárának alapját. Ezenkívül sokat van úton lovon és szekéren a város ügyeiben, úgyszólván a város követe, akinek diplomáciai ügyességén sok múlik. Befolyásának a jele, hogy 1445-ben a tanácsnak is tagja lesz (SoprOkl. I/3, 249). E sokrétű tevékenységben két másodjegyző volt a segítségére. A már említett Sörös Tamás, aki testvérel, Mihállal együtt 1416-ban iratkozott be a bécsi egyetemre, 1429–1440-ig működik a városban mint íródeák (*Dyak*, latinul *litteratus*, németül *Schreiber*), ill. mint *notarius* (németül *statschreiber*). A magyarul nem tudó Ernst Konrádot kísérte olyan utakra, ahol magyar nyelvtudására szükség volt, de önálló megbízásokat is kapott, német nyelvtudása miatt Ausztriába is (SoprOkl. II/3, 3–4; I/3, 48; II/3, 12, 14, 18, 82, 85, 87; I/3, 171; II/3, 156–7, 161, 165, 194, 171, 173). Szőlője, szántó földje, 2 lova, külvárosi majorja volt, továbbá háza az ugyancsak külvárosi Fapiacon (ma: Lenin körút; SoprOkl. II/2, 407; II/3, 32, 45, 53, 74, 76, 91, 117, 123, 126). E házában szállásolták el nemegyszer a város vendégeit, így 1440 márciusában Erzsébet királyné udvarmesterét (SoprOkl. II/3, 173), májusában a Szönyben elfogatott Thallóczi Matkó bánt, az Ulászló-párt egyik vezérét,¹⁰¹⁽⁷²⁾ akit Sörös Tamás megszöktetett. Erzsébet királyné május 27-én rendeli el az emiatt a városból elmenekült Sörös Tamás vagyonának elkobzását (SoprOkl. I/3, 197). 1451-ben Suseki Zrínyi Hengnig a horvátországi Zelin várából – valószínűleg Sörös Tamás által írt – német nyelvű levélben kér megbocsátást védenca számára a soproni tanácstól (SoprOkl. I/3, 327–8), azonban eredménytelenül, mert Sörös Tamásról nem hallunk többé.

Neve után ítélve az említett Hammersbach Miklóshoz hasonlóan Bajorországból 323származhatott Eggenfelder (*Eggenfeld, von Eggenfelden*) Liebhart (1387–1456.). Bár nem szerepel a bécsi egyetem anyakönyvében, saját ismételt kijelentése és tekintélyes könyvtára szerint is a bécsi egyetem baccalaureusa volt, majd Hainburgban (Alsó-Ausztria) iskolamester és házitánító, 1442-ben Pozsony város jegyzője lett. Az eddigi irodalom¹⁰²⁽⁷³⁾ életének 1436–1441-ig terjedő éveit nem ismerte. Éppen ezeket töltötte Sopronban (SoprOkl. II/1, 58; II/3, 149–50), ahol kezeirásával több német nyelvű számadás, számadáskönyv, adó- és dézsmajegyzék maradt fenn (SoprOkl. II/3, 82–108, 148–94, 204–17, 229–340). 1455-ben írt végrendeletében¹⁰³⁽⁷⁴⁾ 53 latin és német kéziratát sorolja fel, köztük olyanokat, amelyeket még soproni éve előtt másolt (így például Nikolaus von Dinkelsbühel és Thomas Ebendorfer, a bécsi egyetem

híres tanárainak műveit, német költői műveket).

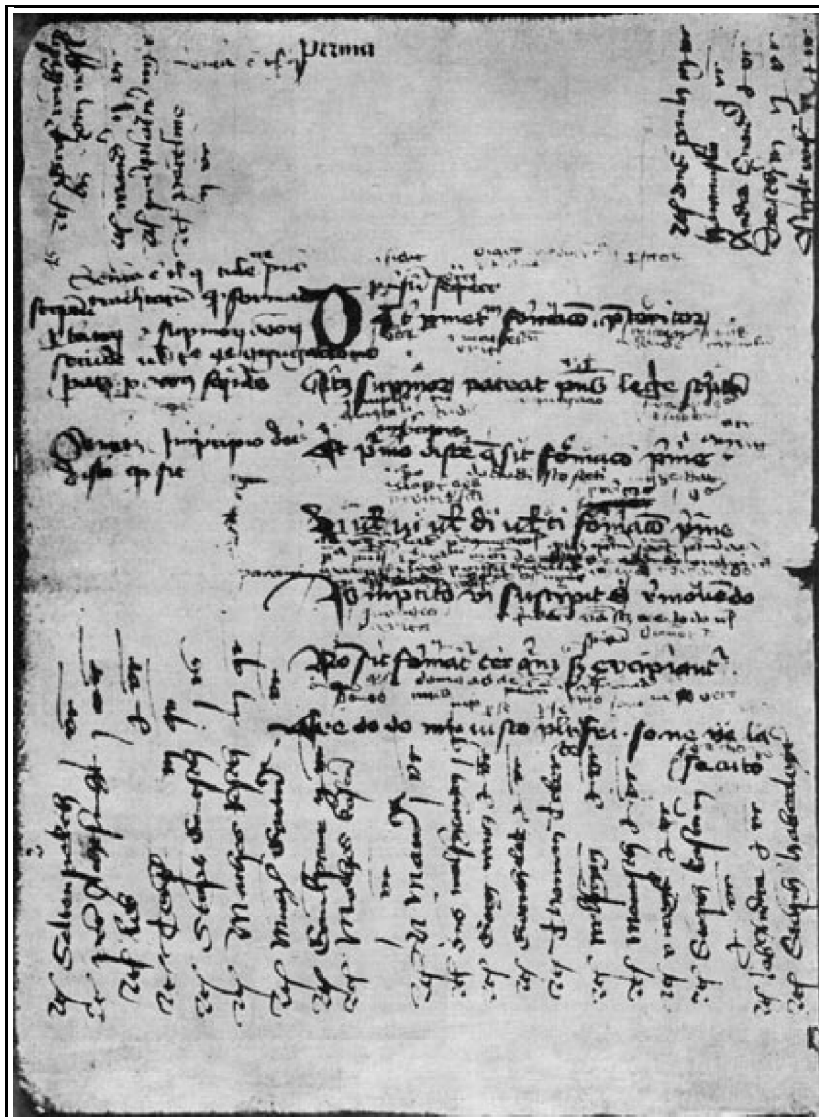
A városi kancelláriának 1430–1442-ig íródeákja (*schreiber*) maradt, s Eggenfelder Liebharthoz hasonlóan nem szerzett polgárjogot az Ausztria valamelyik *Dürrntal* nevű helységéből származó Erhard, bár szőlője volt a soproni határban (SoprOkl. II/6. 93; II/3, 18, 24 29, 36, 78, 338, 361; GerB. 13–4). Íródeákjuk volt azonban a soproni patrícusoknak is, akik ebben a fejlődési szakaszban vagy még egyáltalán nem vagy csak alig-alig írtak. Schwärzel János kereskedő íródeákja 1392-ben a soproni kereskedőket fosztogató undi nemesek csapatába állt, s rablótársaival együtt kivégezték (SoprOkl. II/1,4). Íródeákja volt Turnhofer Tamás városbírónak (1403/1404), a Szt. György utca 3. számú ház kereskedő-tulajdonosának (SoprOkl. II/2. 296). Polgárjoga nem, de több szőlője volt Leistel János háromszoros polgármester Péter nevű íródeákjának (*schreiber, scriptor*) 1426–1433-ig (SoprOkl. II/2, 347, 403; 421; II/6, 93; II/3, 29). 1432-ből ismerjük Erhard várárokmester Albert nevű írnokát (*grabnschreiber* SoprOkl. II/3, 17). A családnévalakulás korában a soproni írástudók szempontjából esetleg még számba jöhet egy-egy *Schreiber* nevű lakos is, akiket nemegyszer német nyelvű források is *scriptor*-nak neveznek.

A régi ferences káptalani terem, ahol az 1420-as években a tanács ellen szervezkedő polgárok ülészetek

Mindezeket az adatok azért tanulságosak, mert megvilágítják a soproni írástudók gazdasági és társadalmi helyzetét. Ehhez kiegészítően még megjegyezzük, hogy a városi jegyzők és másodjegyzők fizetése évi 16 dénárfront, az írnokoké évi 6 dénárfont volt, azaz kevesebb, mint a legtöbb belvárosi polgárnak az adója. Ezenkívül a felek számára kiállított minden hivatalos irat, oklevél után taksát szedhettek, amelynek nagyságát az 1435–1450 között leírt s Sopronban is irányadó Budai Jogkönyv külön artikulusban részletesen megállapított.¹⁰⁴⁽⁷⁵⁾ Egy-egy ítéletlevél, adománylevél, végrendelet kiállítása volt a legdrágább, ti. 1 aranyforint, azaz például 1439-ben 200 bécsi dénár¹⁰⁵⁽⁷⁶⁾. Az írástudókból alakul ki majd a korszak utolsó fejlődési szakaszára (1550–1631) a város értelmiségi rétege. Ennek a fejlődésnek az előkészítésében a Szent Mihály utcai, régi plébánia (ma: Kellner Sándor u. 10. sz.) tőszomszédságában működő plébániai iskolának az első fejlődési szakaszban (1352–1450.) még csak szerény, de így is fontos szerep jutott. Ún. latin (elemi) iskola volt ez, amelynek iskolamesterét a városplébános fizette. Az iskolamester látta el az istentiszteletek, temetések zene- és énekkíséretét is (SoprOkl. II/1, 16, 32). Ezért ³²⁴kivételesnek kell

tekintenünk azt a helyzetet, hogy Henrik városplébános említett 1354. évi botránya után a város nótáriusa egyúttal iskolamester is volt. 1379-ben az iskolamesternek a Szent Mihály utcában van egészen jelentéktelen, 1/8 (az 1390-es évek utáni mérték szerint 1/16) telkes háza (SoprOkl. I/1, 187). 1400-ból már ismerjük János papot, aki egyúttal könyvkötő és könyvgyűjtő is volt. 1425-ben az iskolamesterre a Kovácsok utcájában (ma: Lenin körút, a legújabb időkig ún. Kisvárkerület) tekintélyes bordézsát (11 akó) vetnek ki; ez az iskolamester talán azonos azzal a Winter János pappal, akit öt évvel korábban ugyanebben a házban írnak össze (SoprOkl. II/2, 404, 321). 1447-ből ismerjük Henrik mestert (*maister*, *magister*), aki valószínűleg mint iskolamester lakott a plébánia Ispotályhidi (ma: Ikvahíd) papi házában, ahol soproni és macskakői (ma: Fertőrákos határa) szőlői után 8 akó bordézsát vetnek ki rá (SoprOkl. II/3, 379, 384).¹⁰⁶⁽⁷⁷⁾ Az iskolába csak fiúk jártak, akik itt a ³²⁶kezdetleges betűvetésen kívül főleg a latin grammatika és retorika elemeit és az egyházi énekeket tanulták, ugyancsak latinul.

³²⁵Alexander de Villa-Dei „Doctrinale”-ja soproni kéziratának 50. v. lapja az 1420-as évekből (Városi levéltár)

13. Az első fejlődési szakasz latin nyelvi világi műveltségének emlékei a soproni városi kancellária latin nyelvű oklevelei, amelyek a soproni levéltárban 1375-től, a pozsonyiban 1379-től kezdve maradtak fenn¹⁰⁷⁽⁷⁸⁾. Ezeknek oklevéltani, nyelv- és írástörténeti vizsgálatára itt nem térhetünk ki. Foglalkoznunk kell azonban e nyelvi műveltség egyéb emlékeivel.

Az 1411. évi német nyelvű városi számadástöredék¹⁰⁸⁽⁷⁹⁾ papírján olvasható a következő szöveg:

*Mundi innovació nova
Parit gaudia, resurgente domino
Conresurgunt omnia elementa,
Serviunt et auctorem senciuunt,
Quanta sunt solempnia*

Ez Ádám párizsi kanonok (1130–1192), a középkor legnagyobb latin költője húsvéti énekének első strófája¹⁰⁹⁽⁸⁰⁾. A 6 strófás himnusz húsvétal kapcsolatban a megújuló természet szépségéről szól. Sopronból eddig Golso fia István pap 1363. évi misekönyvéből (fol. 163^v) és a városi levéltár 199. számú kódextöredékéből ismertük¹¹⁰⁽⁸¹⁾. Magyarországról még 15 kéziratból ismert. A soproni szövegek is több változatot képviselnek, amelyek további vizsgálatot igényelnek. Új változatunknak papírra vetése azt bizonyítja, hogy a számadástöredék megírásakor nem használatból kivont liturgikus kódex lapját használták fel¹¹¹⁽⁸²⁾, mert e kódexeket a XIV. században még kivétel nélkül pergamentre írták. A középkori ember e himnusokat mint lírai költeményeket tartotta számon, s itt nyilván ilyen indítékú feljegyzésről volt szó. A három soproni változat egyúttal azt is bizonyítja, hogy e himnuszt városunkban is ismerték, énekelték.

14. A városi kancelláriában az 1447. évi bordézsmajegyzék készítésekor egy másik kézirat két levelét használták fel borítólapként: e kézirat két levelét ³²⁷alkotó papírívet hosszában a középen kettéhajtották, s kenderfonállal fűzték össze a bordézsmajegyzékkel, majd a borítólapra a soproni polgárok macskakői (ma: Fertőrákos) szőlői után fizetendő dézsmájának adatait jegyezték. E feljegyzéseket a bordézsma szövegével együtt Házi Jenő tette közzé (SoprOk. II/3, 378–85), megjegyezve, hogy a „fedőlap kézzel írott iskolai tankönyvből van kiszakítva, mely egykorúnak látszik és latin nyelvtani szabályokat tartalmaz”.

Közelebbről megvizsgálva a fedőlapot, kiderítettük, hogy Alexander de Villa-Dei (1170–1250.) franciaországi kanonok leoninusi, azaz a sorközépen és a sorvégen rímelő hexameterekben írt híres latin grammatikájának¹¹²⁽⁸³⁾ eddig ismeretlen és Magyarországhoz köthető egyetlen másolatáról van szó¹¹³⁽⁸⁴⁾. A soproni töredék az eredeti, 2645 hexameterből álló mű 28 sorát (687–700., 840–853.) tartalmazza részben a 4. fejezetből (a főnevek nemi szabályai), részben az 5.-ből (az igék praeterituma és supinuma), a sorok felett magyarázó glosszákkal, szöveges kommentárral¹¹⁴⁽⁸⁵⁾. Nyomdatechnikai okokból külön-külön közöljük a főszöveget és a föléje írt glosszákat, kommentárt. Az első főszöveg¹¹⁵⁽⁸⁶⁾:

687. *Atque silex | dabit hec carex ramex uel ilex.
Fetibus hec terre dabis | hic frutexque retinebit.
Et dux et coniunx commune locantur et exlex.*

690. *Hic dant rex et grex fornix calixque cilixque
Et fenix, mastix | hic calx pedis, hec latamorum.
Trix tenetque hec, tamen obliquis neutrum superaddes:
Victrices turbe victricia turba tulere.*

VT tibi per metrum formacio *preteritorum*

695. Atque *supinorum* pateat, presens lege scriptum.

Et primo disce, que sit formacio *prime*:

Vi uel *ui* uel *di* uel *ti* formacio *prime*.

328As in preterito *vi* suscipit *S* remouendo.

Non sic formantur ter quinque, sed excipiantur:

700. Cre. do. do mi. iu. sto plico. fri. so. ne. ve. la. se. cu. to. [116\(87\)](#)

E főszöveghez a következő kommentár tartozik [117\(88\)](#):

687. *carex*: non est de essencia (2), dicitur esse herba (3). *Carex alatt*: scilicet lentor (2).

688. *Fetibus hec terre*: id est nominibus fetibus terre, fructum id est neutrum genus (2); *dabis*: id est tum breues (3); *frutex*: hoc nomen est masculinum genus (2); *retinebit*: id est seruabit (3).

689. Et *dux et coniuux*: communia nomina (2); *commune*: scilicet genus (2), communia, id est in communi genere (3); *locantur*: id est predicuntur (2); *et*: id est eciam (3).

690. *Hic dant*: id est masculinum genus (2); *et*: id est eciam (3); *fornix calixque*: communia nomina (2); *cilixque*: nomen gentile (2).

691. *Et*: id est eciam (3); *fenix*: est auis (2); *mastix*: erba uales dentes (2); *hic*: scilicet dat (2); *calx*: id est hoc nomen calx significat partem pedis, id est hoc nomen calx significat tamen calcem uiuam, id est commune genus (2); *hec*: scilicet dat (2).

692. *Trix*: hoc nomen id est serfet(!), id est femininum genus (2), id est nomen rectum tryx (3); *tamen*: significat sed (2); *obliquis*: casibus (2); *neutrum*: scilicet genus (2); *superaddes*: scilicet tu, adiuges (2).

693. *Victrices*: fortes turbe (3); *victricia*: id est victricia tela (3); *tulere*: id est tulerunt (3).

694. *VT*: id est sicut (2); *per metrum*: metrice (2); *formacio*: omnia uerba procedunt proterea preter duo (2); *preteritorum*: scilicet perfectorum (2). *Lapszálen*: Sentencia est talis quod tu, lege presens scriptum trachtatum que formacio per uersum sequentes preteritorum et supinorum uerborum secunde uel 1^e, 4^e coniugacionis pateat per uoces sequentes (1). *A lap felső bal sarkában*: Sentencia est talis quod (1); prima (*könyvírással*).

695. *supinorum*: scilicet uerborum (2); *pateat*: manifestum erit (2); *lege*: scilicet tu, scolaris id est scude (2); *presens scriptum*: id est presens capitulum (2). *E fejezet a 694. verssorral kezdődik*.

329696. *Et primo*: id est in principio huius tali (2); *disce*: scilicet tu, scude (2); *formacio*: id est coniugacio (2); *prime*: uerborum et supinorum prime coniugacionis (2), id est coniugacio (1). *Lapszálen*: Sentencia: In principio deus, id est in principio disce que sit (1).

697. *Vi*: dat (2); *uel*: iliminabuntur omnes preteriti perfecti (2); *di*: ti (2); *ti*: di (2); *formacio*: scilicet preteritorum et supinorum (2); *prime*: scilicet coniugacionis (2); *az egész sorhoz*: in coniugacione do dedi, sto steti, multum hoc dat (4.)

698. *in preterito*: id est apparet t occasione, id est in preterito (2); *suscipit S*: litteram (2); *remouendo*: id est deponendo (2); *az egész sorhoz*: dono uerbum uel -are prime coniugacionis quodlibet preteritum faciunt

preteritum verba persona presentis indicatiui modi deponendo, scilicet et addendo vi alicui eciam exceptis in litteram positus que habent aliter, id est apparet que persona etc. (4). *Lapszélien*: parauit (1).

699. *Non sic formantur*: scilicet quo ad eorum preterita (2); *sed*: supina (3); *excipiantur*: deriuantur (2); *az egész sorhoz*: nunquid occurrunt verba, scilicet cre do do etc. (4).

700. crepo pro se, dono (*javítva domo-ból*), mico, iuso; *sto*: pro se; *pli*: [plico] pro se; friso, sono, nexo, veto, laso, seco, cubo, tono (2); *domo*: domo -as -are id est pro refrenare (4).

A második főszöveg:

840. *Abscondo* dat *itum* geminans di, non geminans, *sum*.

N quibus eripitur, penultima si breuiatur,
Additur ss duplex | si longa sit, s sibi simplex.
Dans *passum pando subducit*, *S* geminando.
Pando *pati pateo passum* fecere supino.

845. **Dat** *tendo tensum cum* quedam compositorum
Edi donat *edo*, *sum* donat *stumque* supino.

848. **Namque** dat *ambesus esum* comedoque *comestum*.

847. **Hec** sua composita cogunt duplicare supina;
Si facit *r go* nisi sint a *rego* nata; *séd* in *xi*

850. **Cetera** sunt || *pvn. pan, le. tan.* sed demis et a. *fran.*
Hec cum compositis dant *gi* tribus a *lego* demptis,
Hec: *intelligo, diligo, negligo*, que faciunt *xi*.

853. **Preteritum** triplicat et sensum *pango*: 'pacisci'¹¹⁸⁽⁸⁹⁾

330E főszöveghez a következő kommentár tartozik:

840. *Abscondo*: hoc vnum (1); *geminans di*: semper in preterito, semper *abscondo* geminans di (2); *non geminans*: id esi dummodo geminat di, scilicet hoc verbum *abscondo* (3).

841. *N*: illa littera (1); quibus eripitur: scilicet in omnibus deponitur (3); *penultima si breuiatur*: si penultima sillaba (2) corripitur (3),

842. *Additur*: semper verbis (3); *duplex*: scilicet supino (2); *si longa sit*: scilicet penultima sillaba producta (3); *s sibi simplex*: fundo fudit (2), semper additur in supino (3).

843. *Dans*: tum breuis (1); *pando*: hoc vnum (1); *S geminando*: id est apparet habitudinis (3).

844. hoc metrum est de essencia (2).

845. *tendo*: hoc vnum (1); *cum*: semper legitur tum (2); *quedam compositorunr*: fecis semper huius verbi cedo (2), semper dat (3).

846. *edo*: hoc vnum (1);

848. *Namque*: pereso (3); *ambesus*: require arrodere hoc verbum (3); *comedoque*: coniugacio (3);

comestum: scilicet dat (3).

847. *Hec sua composita*: peredo peredo (2), condo et alius (3); *duplicare*: geminare (2); *variare supina* (3); *supina*: comesum et esum, id est componuntur, id est que habent supina (3).

849. *Si facit r go*: r ante go (2); *sed*: preteritum (2); *az egész sorhoz*: id est immo verbum unum cuiuslibet est terminatum in go, quiescit r in mediante, ante quem non est compositum, ab it, non neque et ix, non existens tale verbum, quod xi in preterito perfecti (4).

850. *Cetera sunt*: que non habent r ante go (2); *pvn*: pungo (1) *le*: lego (2); *sed*: preteritum excipiat (1). *Lapszéken*: Me ... quibus ipse osti subaquit aliquiet est dummodo nihilominus nititur meus et subiunge (1). *A hiányzó szókat ibolyántúli átvilágítással sem tudtuk kiolvasni*.

851. *Hec*: id est scilicet verba dicendi (3); *tribus*: scilicet verbis (3).

852. *Hec*: verba composita illi (3); *que*: verba (2).

853. *Preteritum triplicat*: id est ix habet, triplicat preteritum (1), scilicet perfectum (3); *sensum*: preteritum (3); *pango*: hoc vnum (1); *pacisci*: id est hoc pango Alias pacisci (2); *a pacisci alatt*: scilicet in perfectum pacisci fate (3).

15. Említettük, hogy a Doctrinale soproni kézírata a mű első és eddigi egyetlen, kimutathatóan Magyarországon is használt példánya. Ezenkívül még két szempontból jelentős: a Doctrinale képviselte a középkor nagy részében a legmagasabb latin grammatikai műveltséget és határozta meg a latin irodalmi nyelvi normát. Szerzője 1199-ben írta, a XIII. században Párizs minden iskolájában használják, a XIV. században Európa majdnem minden egyetemén kötelező tankönyv lesz (a párizsin 1366-ban, a bécsin 1389-ben), ezt használták az osztrák kolostori iskolákban és a bécsi Szent István székesegyház mellett működő híres latin iskolában is. Több mint 250 ismert kézírata és 279 középkori kiadása¹¹⁹⁽⁹⁰⁾ is erről az elterjedettségről tanúskodik. A magasabb szintű latin grammatikai oktatás tankönyve, mert feltételezi Aelius Donatus római grammatikus (350 körül) „Ars minor” című művének, a középkori elemi latin nyelvi oktatás tankönyvének ismeretét. A Doctrinale-nak közel a fele Priscianus római grammatikus (500 körül) „Institutiones grammaticae” című művén alapul ugyan, de új benne a kvantitásról és a mondatról írt tanítás. A két nagy római grammatikus művétől abban is különbözik, hogy nem a klasszikus latinságot, hanem a Biblia latinságát ismeri el normának. A humanisták, akik újjáteremtik a klasszikus latinságot, ezért támadják 1444-től, a nemzeti nyelvi grammatikák alapja Európa-szerte ezért lesz Donatus műve,¹²⁰⁽⁹¹⁾ s a bécsi egyetemen 1499-ben 110 évi használat után ezért törlik a Doctrinale-t a kötelező tankönyvek sorából. A Doctrinale is igazolja azonban, hogy Európának nemcsak latin írása¹²¹⁽⁹²⁾, hanem latin írásbelisége is a XV. század közepéig közvetlenül (lásd: Bécs) vagy közvetve (lásd például Sopront) a párizsi Sorbonne gyakorlatán alapul.

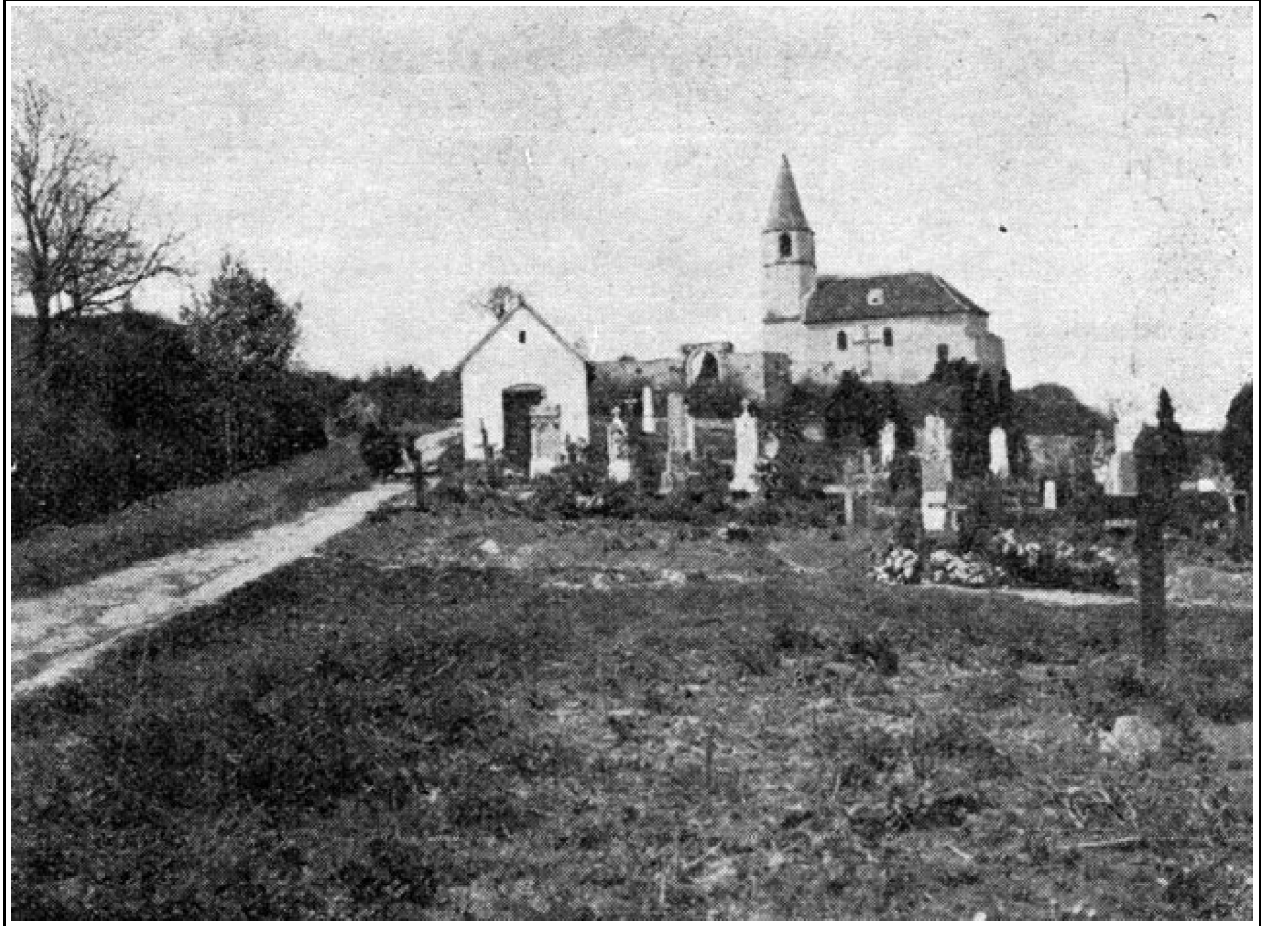
Kéziratunkról már megállapítottuk, hogy a XIV. századnál régebbi nem lehet. Valóban, a Doctrinale papírkéziratai 1301-től kezdve ismertek. Kéziratunk írása és papírosának vízjegye alapján ez az 1301–1446. közti határ azonban tovább szűkíthető. A főszöveg bastarda-írással készült, a kommentár négy kéz kurzívájával. Ezek közül az első valószínűleg a főszöveg kezével azonos. Az íráskor a XV. század első felére utalnak. Vízjegye női alakot ábrázol¹²²⁽⁹³⁾, amely Briquet¹²³⁽⁹⁴⁾ 7625. számú, 1423–1452-ig ismert vízjegyére („Femme nimbée tenant une croix à la main”) hasonlít legjobban. Szövegkritikai jegyzeteink között legtöbbször a Doctrinale erfurti kézírataira utaltunk. Ezek közül leginkább az erfurti Amplonianus-gyűjtemény 31. számú, 1426-ból származó kézírata jöhetne számításba, amely a mű

130–168. fólióit őrizte meg. Az azonosítás további vizsgálatot igényel, de így is bizonyos kéziratunknak Erfurttal, a XIV–XV. századi iskoláztatás egyik fontos gócpontjával¹²⁴⁽⁹⁵⁾ való kapcsolata. Kéziratunk az 1420-as években készülhetett.

Kié lehetett Sopronban ez a kézirat? Felhasználása az 1447. évi bordézma-jegyzék borítólapjául kétségtelenné teszi, hogy a nyelvtanként már szükségtelen kézirat tulajdonosát a városi kancelláriában kell keresnünk. A városi jegyzők sorából itt rögtön el kell ejtenünk Eggenfelder Liebhardot, akinek – említett végrendelete szerint – a Doctrinale teljes és szép példánya volt a birtokában: „Item Allexander prime secunde vnd Tertie partis in pergameno vnd schon Glosirt in pergamen vnd preter gepunden vnd aim Swarczen vberczogen” (fol. 91^r). Figyelembe jöhetne a magyar Sörös Tamás, aki 1440-ben menekül el Sopronból, ahol minden vagyonát elkobozzák. Véleményünk szerint a kézirat Ernst Konrád tulajdonában volt. Ernst Konrád mellett szól az a körülmény, hogy négy ízben, 1427-ben, 1429-ben, 1433-ban és 1442-ben egy-egy számadás vagy adójegyzék befejezése gyanánt idézi Nagy Szent Gergely (540–604.) pápának Leander (549–601.) sevillai püspökhöz írt leveléből Donatus ellenes nézetét: *Indignum vehementer existimo, ut verba celestis oraculi restringam sub regulis Donati. Gregorius in epistula Pauli ad Leandrum*¹²⁵⁽⁹⁶⁾ ('Nagyon méltatlannak tartom, hogy az isteni kinyilatkoztatás igéit Donatus regulái alá rendeljem'. Gergelynek Leanderhez intézett levelében'). Mint született római, ³³²Gergely pápa Jób könyvéhez írt kommentárjának, a középkor elismert erkölcsstanának ajánlólevelében ezen a helyen¹²⁶⁽⁹⁷⁾ az élő latin nyelv jogait védi meg a klasszikus latinsággal szemben. Ugyanez a nyelvi eszménye a Doctrinale-nak és Ernst Konrádnak is.¹²⁷⁽⁹⁸⁾ A latinból éppen a humanisták csinálnak majd holt nyelvet, mivel megvetik, kigúnyolják majd az akkor beszélt latint, és egy ettől mindjobban különböző, elsősorban írott irodalmi nyelvet teremtenek majd meg. A Doctrinale soproni kézírata és Ernst Konrád többszörös nyilatkozata tehát a humanizmust közvetlenül megelőző latin nyelvi normát rögzítik Sopronban.

16. Ugyancsak a városi kancelláriához kapcsolható a Soproni latin–magyar Szójegyzék, amelyet utólag az 1459. évi vagyonösszeírás fedőlapjául használtak fel¹²⁸⁽⁹⁹⁾. Az eddigi irodalom¹²⁹⁽¹⁰⁰⁾ a plébániai iskola tankönyvének, sőt egy „fiatal, nagy munkakedvű, törekvő, feltétlenül magyar iskolamester” (Házi), majd egy „tanuló másolatának, iskolai jegyzetének” (Jakubovich–Pais) tartotta. Magyar iskolamesterről Sopronban egészen a XVI. század második feléig nem tudunk, a plébániai iskolának nem lehetett annyi magyar tanulója, hogy a latint a magyar közvetítésével tanulták volna. Főleg nem olyan szójegyzékből, amely például a nemí szerveket a plébániai iskolában bizonyára nem követett részletességgel sorolta fel. Inkább a magyarul nem tudó városi nótáriusnak, Ernst Konrádnak volt rá szüksége, hiszen még 1432-ben is a magyar Sörös Tamás nótáriust kellett magával vinnie Budára, Székesfehérvárra, Esztergomba és Csepregre (SoprOkl. II/3, 3–4), mert nem tudott magyarul. Semmi sem bizonyítja, hogy a Sopronban használt és megtalált szójegyzéket Sopronban is másolták volna. Nyelvtudományi szakirodalmunk szerint 1430–1440 táján másolták¹³⁰⁽¹⁰¹⁾. Fogalmi csoportokba rendezett latin és magyar szóanyaga olyan szorosan függ össze két korábbi latin–magyar szójegyzékkel, a Schlägli (1400–1410.) és a Besztercei (1380–1410.) Szójegyzékkel, hogy mindháromat egy közös szójegyzékre vezetik vissza. A három szójegyzékben található osztrák–bajor, cseh és francia elemek miatt közös előzményüket részben osztrák–bajor, részben cseh közvetítéssel Magyarországra került latin–francia szójegyzékben keresik¹³¹⁽¹⁰²⁾. ³³³Latin szóanyagukat eddig még alig vizsgálták¹³²⁽¹⁰³⁾, inkább a magyart és ennek helyesírását¹³³⁽¹⁰⁴⁾. Ennek alapján az a vélemény alakult ki, hogy a Zsigmond király korában (1387–1437.) másolt három szójegyzék latin–magyar eredetijének „valamikor a XIII. század elején kellett keletkeznie”. Mindezek az eredmények véleményem szerint csak úgy egyeztethetők össze, ha feltesszük, hogy a királyi kancelláriában franciaországi minta után, cseh és osztrák–bajor íródékok közreműködésével összeállított, állandóan kiegészített és többszörösen másolt szójegyzékekkel van dolgunk. Már III. István (1162–1172.)

kancelláriájában kimutattunk cseh és osztrák–bajor scriptorokat (SSz. XXI, 205–6), Zsigmondról meg tudjuk, hogy különösen német császársága idején (1410–1437.) a cseh, a magyar és a német kancelláriát egyesítette; a francia műveltség első virágzása Magyarországon meg éppen III. István utódjának, III. Bélának (1172–1196.) idejére esik¹³⁴⁽¹⁰⁵⁾. A Soproni Szójegyzékkel a soproni városi kancellária tehát európai összefüggésekbe ágyazott latin és magyar nyelvű műveltség részesévé vált.

Balf. A középkori templom. Csatkai E. felvétele. 1930.

17. Az írásbeliség megoszlása első soproni szakaszának (1352–1450.) legfőbb tanulsága, hogy részben betelepült, részben Sopronban született papok, polgárok európai színvonalú latin nyelvi műveltséget plántáltak át a városba.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: Helyrajzi neveink védelme

Mollay Károly: Helyrajzi neveink védelme

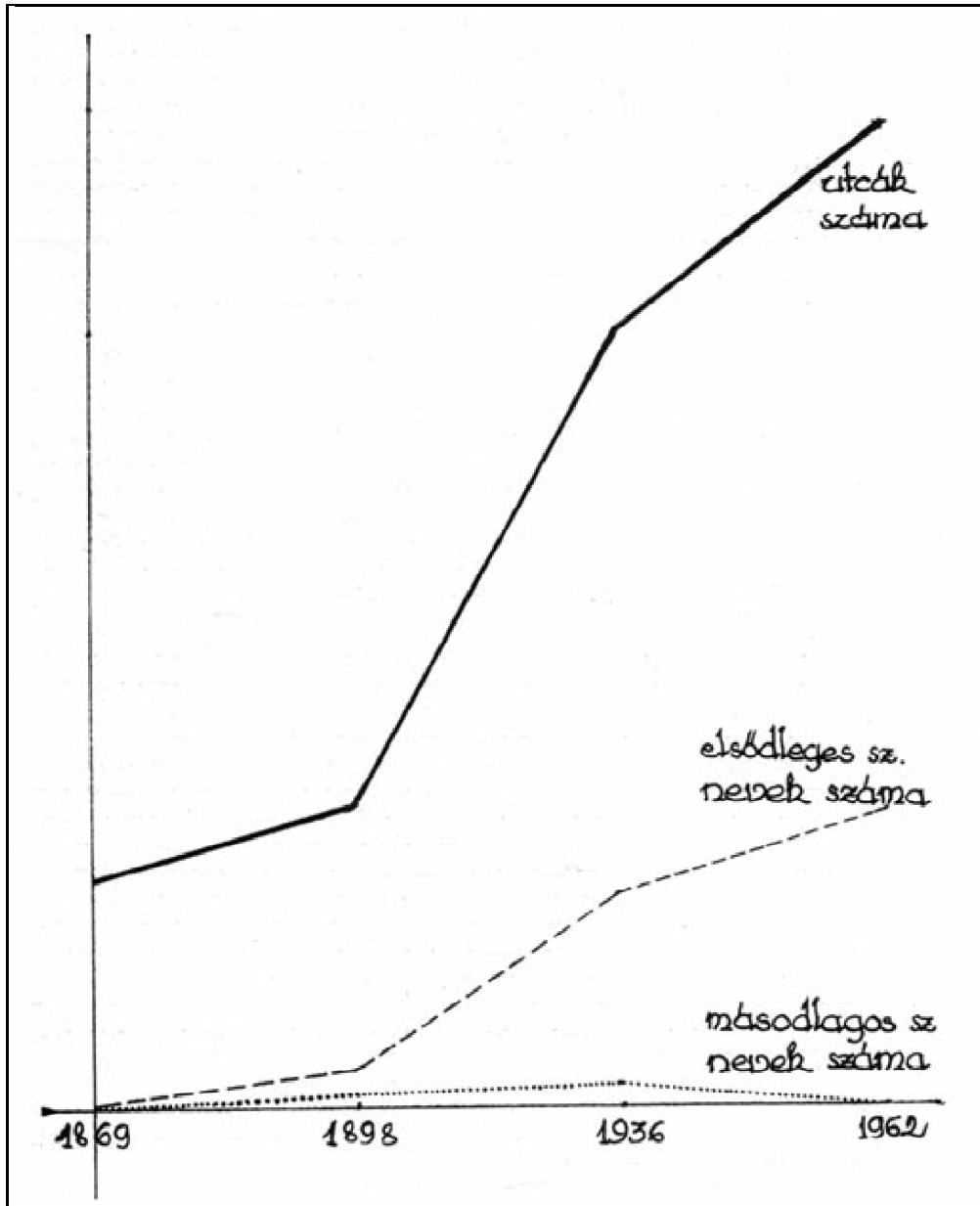
1. Közel száz esztendővel ezelőtt, 1869-ben jelent meg Sopron első hivatalos utcanév-jegyzéke¹⁽¹⁰⁶⁾. Ez 78 utca, tér nevét sorolja fel²⁽¹⁰⁷⁾. A névjegyzékben csupán két személyi vonatkozású név szerepel: az egyik az 1860-ban meghalt Széchenyi Istvánról, a város első díszpolgáráról (1835.) elnevezett téré, tehát elsődleges személyi elnevezés, a másik Braun Nándorra, a soproni városszépítés és természetvédelem egyik úttörőjére utaló *Nándor-sor* (németül; *Ferdinandsallee*)³⁽¹⁰⁸⁾ neve (másodlagos személyi elnevezés). A század végén, az 1898. november 20-i állapot szerint 1899-ben kiadott jegyzékben⁴⁽¹⁰⁹⁾ ezekhez újabb 7 elsődleges és 2 másodlagos⁵⁽¹¹⁰⁾ személyi elnevezés járul, bár az utcák, terek száma csak 13-al emelkedett. 1936-ban már 232 utcát, teret számolnak össze a „Sopron topográfiája” munkatársai, ezek között már 63 elsődleges és 5 másodlagos személyi elnevezés található⁶⁽¹¹¹⁾. A néhány évvel ezelőtt megjelent „Soproni utcák jegyzéke”-ben⁷⁽¹¹²⁾ 297 név szerepel, köztük 87 elsődleges személyi elnevezés, másodlagos meg egyetlenegy sem⁸⁽¹¹³⁾. E számok mögött nemcsak Sopron fejlődése, beépített területének megnagyobbodása, közigazgatási határának kiterjesztése, hanem egy tipikusan XX. századi „névdivat”, a helyrajzi megjelölésekben a személyhez kötött elnevezések kultusza húzódik meg.

2. A névtudománynak nemcsak rögzítenie, leírnia kell ezt az új tendenciát, hanem fel kell tárnia indítékait, következményeit is, amelyekből a gyakorlati, közigazgatási szakember is levonhatja a tanulságokat. Szükséges ez azért is, mivel Magyarországon 1848 óta mindenfajta névváltoztatás csak hatósági ³³⁵hozzájárással lehetséges, az új helyrajzi elnevezések már „hivatalos” és nem a nyelvközösség által spontán teremtett nevek. Minden név, akár népi, akár hivatalos eredetű, a névadás korának bélyegét viseli magán, bizonyos mértékben kortörténeti értéke van. A népi elnevezéseknek ezenkívül még helytörténeti és helyrajzi értékük is van, hiszen a helyi nyelvközösség helyi szükséglet kielégítésére alkotja őket, társadalmi funkciójuk spontán, nyelvi megformálásuk többnyire ízesebb, természetesebb. Minderre különösen akkor kell ügyelni, amikor „hivatalos” elnevezéssel népi elnevezést akarunk felváltani. Amikor 1861-ben a *Széchenyi teret* elnevezték, a névadókat bizonyára az a gondolat is vezette, hogy a téren alakították ki a Széchenyiek 1765–1851-ig tartó építkezéssel soproni palotájukat. A hivatalos elnevezésnek tehát nemcsak helytörténeti, hanem helyrajzi értelme is van. Ebből a szempontból tehát kifogástalan. Az akkor alakuló tér új elnevezésével azonban kettészakították a XV. századig kialakult és elnevezett *Hosszú sort*⁹⁽¹¹⁴⁾, amely a Magyar kaputól az Új-teleki kapuig terjedt, magában foglalva a Széchenyi tér déli (északra néző) oldalát is. Az itt álló domonkos kolostorról (1745–1750.) és templomról (1719–1725.) nevezték el hivatalosan ugyancsak 1867 körül a Hosszú sor első szakaszát *Domonkos utcának* (1960 óta: *Móricz Zsigmond utca*), harmadik szakaszát pedig a II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala (1906.) körüli idők nagy felbuzdulásában *II. Rákóczi Ferenc utcának*. Ezzel a hivatalos használatban eltűnt a népi elnevezés, s csak szájhagyományozás útján maradt meg mind a mai napig. A *Domonkos utca* (németül: *Dominikaner Gasse*)

elnevezésnek helyrajzi funkciója is van, a *Móricz Zsigmond utca* névnek nincsen, az utca 1960 óta változatlan állapota, városképi jellege miatt pedig méltatlan a nagy író emlékéhez. II. Rákóczi Ferencnek semmi kapcsolata sem volt Sopronnal, amely a kuruc-labanc háborúk idején már csak földrajzi helyzete miatt is mindvégig labanc maradt. Stílusosabb lett volna, ha a város 1906-ban egy akkor épülő utca elnevezésével rója le kegyeletét a nagy fejedelem iránt.

Az itt felvetett kérdéseket még élesebben világítja meg a *Beloianisz tér* elnevezése. Nikosz Beloianisz görög hazafiról tragikus halála után, 1952-ben nevezték el e teret, amely a XIV. századtól a XIX. század közepe tájáig *Főtér* (*Főpiac*, németül: *Hauptplatz*)¹⁰⁽¹¹⁵⁾, amelynek egyik házában (ma: Storno-ház) 1482/83 telén Mátyás király készült ausztriai hadjáratára. Azaz kortársunkról neveztük el a város legrégebbi terét, ahol Mátyás király lakott, Mátyás király nevét viseli viszont a város egyik legmodernebb útja, amely a pályaudvarról visz a város belsejébe! Fordítva nem lenne-e stílusosabb? Mátyás királyról modern út, utca vagy tér is elnevezhető, de Beloianiszról csakis *modern* utat, utcát vagy teret stílusos elnevezni! Nem arról van tehát szó, hogy Sopronban ne nevezzünk el utat, utcát vagy teret például Beloianiszról, Móricz Zsigmondról vagy II. Rákóczi Ferencről: olyan utat, utcát vagy teret nevezzünk el róluk, amelyek összhangban vannak az elnevezés indítékaival, megfelelnek a személyek jellegének! Ezért stílusos, hogy az 1847-ben keletkezett *Indóház utca* (németül: *Bahnhofstrasse*) Kossuth Lajos halála (1894.) óta az ő nevét viseli!

3. A helyrajzi elnevezések egy része időről időre változik, különösen amióta a változtatások hivatalosan, a hatóságok kezdeményezésére történnek. ³³⁶Helyrajzi neveink éppúgy hozzátartoznak a városképhez, mint azok építészeti vagy természeti elemei: megváltoztatásuk éppúgy nem történhet meg ötletszerűen, stílusjegyeik figyelembe vétele nélkül, mint emezeknél. Már az 1869. évi utcanév-jegyzék nem egy esetben a régi és az új nevet tünteti fel. E változtatások mögött nem nehéz felismerni az 1867. évi kiegyezéssel meggyorsuló kapitalista fejlődés következményeképpen a célszerűség és a modernizálás érvényesítését az utcanevekben. Ekkor alakítják ki a *Várkerület* (németül: *Grabenrunde*) páros (1945 óta: páratlan) számú házainak sorát a *Heuplatz* ('Szénapiac': a Széchenyi tértől az Ezüst utcáig), a *Wirtshausgasse* ('Korcsmaszer': az Ikvahídig), a *Schmiedgasse* ('Kovácsszer': a Festőközig), a *Steintor* ('Kőkapu': a Festetich-közig) és a *Fischmarkt* ('Halpiac' ugyanitt) helyett¹¹⁽¹¹⁶⁾. A régi nevek ugyan a város élénk vásárainak és középkori helyrajzában emléket őrizték, ezzel azonban akkor nem törődtek, bár a város üzleti negyedének kialakulása e vásárokkal függött össze.¹²⁽¹¹⁷⁾ Ugyancsak célszerűségből vonták össze az 1834-ben megépült megyeháztól az evangélikus templomig (tornya: 1862–63.) vezető *Comitatshausgasse*-t és az innen a Széchenyi térig haladó *Bethausgasse*-t *Templom utcává* (németül: *Kirchgasse*). Az új elnevezés annyiban nem volt célszerű, mert emiatt meg kellett változtatni a külvárosban a középkor óta létező, a Halászkö utcajából a Szt. Mihály plébániatemplomhoz vezető *Kirchgässchen*¹³⁽¹¹⁸⁾ nevét a nem éppen találó *Hegy utca* (németül: *Berggasse*) névre¹⁴⁽¹¹⁹⁾. A modernizálás abban jelentkezik, hogy a „falusias”-nak tartott neveket ekkor váltják fel „városiasabb -nak vélt elnevezések: a *Főtér* ekkor lesz *Városháztér*, a 'Kondásköz' vagy 'Csordásköz' (*Haltegassl*) pedig *Szigetköz* (*Inselgasse*), ekkor tűnik el a hivatalos nyelvből Sopron iskolatörténetében szereplő *Am Pflaster*¹⁵⁽¹²⁰⁾, a 'Rozmaringutca'-t (*Rozmaringasse*) felváltja az 1866-ban épült tornacsarnokhoz, Sopron nagy vívmányához vezető *Tornász utca* (1899 óta helytelenül: *Torna utca*, németül *Turnergasse*), sőt a *Casino-Platz* is helyt ad a *Színház térnek* (az 1900-as évek óta: *Petőfi Sándor tér*). A város helytörténeti értékű helyrajzi névrendszere azonban 1869-ben még eléggé megvolt¹⁶⁽¹²¹⁾.

Sopron utcáinak, tereinek száma 1869–1962-ig.

A jelentős változások e téren a XX. században, különösen a két világháború között és a második világháború óta következtek be. A két korszakban a névadás [337](#) ideológiai szempontjai eltérők egymástól, mindkettőre azonban jellemző – mint már említettük – az elsődleges személyi elnevezések gyors szaporítása. Az ideológiai szempontok megváltozása szükségképpen magával hozza a névanyag egy részének megváltoztatását, új névanyag bevezetését. E téren [338](#) – különösen kezdetben – nemegyszer a türelmetlenség, ötletszerűség, sőt a tudatlanság győzött. Intő példa erre *Harka* esete, amelynek honfoglaláskori magyar nevét közigazgatási szerveink törvényellenesen, a Magyar Tudományos Akadémia megkerülésével változtatták vélt német eredete miatt Magyarfalvára![17\(122\)](#) A soproni utcanevek

szempontjából hasonló intő figyelmeztetés az Állami Hirdetővállalat kiadásában 1958 táján megjelent „Soproni utcák jegyzéke”, amely az akkor tervezett, de szerencsére csak részben megvalósult elnevezéseket is tartalmazza! A megvalósult változtatások között nem egy kifogástalan elnevezés van. Mégis fel kell vetnünk a kérdést, miért kellett megváltoztatni a városunk történetében közel 400 esztendeig jelentős szerepet játszott értelmiségi családról (*Artnér utca*), modernizálása egyik előharcosáról (*Flandorffer utca*), első neves orvosáról (*Gensel Ádám utca*), kiváló építészéről (*Handler Nándor utca*), díszpolgáráról és a magyarországi statisztika kiválóságáról (*Thirring Gusztáv út*) megemlékező utcák nevét?

4. Nem e sorok írója az első, aki ezeket a kérdéseket felveti¹⁸⁽¹²³⁾. Most újra fel kell vetni őket, mivel a képzőművészeti emlékek védelmének megszervezése után elérkezett az ideje annak, hogy a helytörténet nyelvi emlékeinek védelméről is gondoskodjunk. E nyelvi emlékekhez nemcsak a levéltárakban és könyvtárakban őrzött írásos emlékek és nyomtatványok, hanem földrajzi nevek is tartoznak. Budapest Utcaelnevezési Bizottsága már 1961-ben elkészítette a személyi és a nem személyi elnevezésekre vonatkozó irányelveket, meghatározva egyúttal az ún. védett, azaz meg nem változtatható neveket is. A nem személyi vonatkozású neveknel külön kiemelte 1. a helytörténeti vonatkozásúakat (pl. régi dűlő neve), 2. az irányt mutatókat, 3. az utca, a környék jellegét visszatükröző neveket¹⁹⁽¹²⁴⁾. Debrecen város tanácsa 1966-ban fogadta el a védetté nyilvánított utcanevek jegyzékét, amelyet nyelvészek, történészek és közigazgatási szakemberek együttműködésével a Műemléki Albizottság állított össze²⁰⁽¹²⁵⁾.

Sopronban az 1949. évi 13. törvényerejű rendelet alapján 1950-ben alakult meg a tanács Műemléki Albizottsága, amelynek működését az 1951-ben hatályba lépett szabályrendelet írja elő; 1952-ben pedig megjelent a Természetvédelmi Albizottság munkáját rögzítő szabályrendelet. Mindkét albizottság sikeres működéséhez szükséges felmérést 1953-ban a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya végeztette el („Sopron városképi és műemléki vizsgálata”. Kézirat gyanánt. Bp., 1953). E felmérés meghatározta a város műemlékeit, műemlékjellegű vagy a városkép szempontjából jelentős és jellegzetes építményeit, tájjellegének kiemelkedő szépségű nevezetességeit és részleteit. A Csatai Endre és Bercsényi Dezső által szerkesztett, 7 szerző tollából megjelent „Sopron és környéke műemlékei” (Bp., 1953, 1956²) két kiadásának sikere közüggé tette a műemlékvédelmet. E munka helytörténeti részébe beledolgoztam a történeti névanyag egy részét, ezzel is igazolva a helyrajzi elnevezések várostörténeti értékét. Az egész mű tanulságait levonva a megújult „Soproni Szemle” első számában többek között ezeket írtam: „Amióta műemlékeinket „felfedeztük”, ³³⁹az a veszély fenyeget, hogy egyéb értékeinkről megfeledkezünk, így nyelvtörténeti és természeti értékeinkről. Azt természetesnek tartjuk, hogy műemlékké vagy műemlékjellegűvé nyilvánított utcáink stílusos hangulatát megfelelő lámpákkal és világítással is biztosítsuk, azzal azonban kevesebbet törődünk, hogy nevük ennek megfelelő legyen” (SSz. IX, 12). Azóta ezen a téren csupán annyi történt, hogy a várostörténeti és a nyelvtörténeti szempontok messzesemenő elhanyagolásával elég sok névváltoztatás és még több javaslat született, amit a fent jellemzett két utcanev-jegyzék (1958., 1962) beszédesen példáz. Budapest és Debrecen példája bizonyítja, hogy a korszerűsítés és a várostörténet szempontjait a helyrajzi elnevezések rendszerében össze lehet hangolni. Sopronban is ki kell dolgozni közigazgatási szakemberek, nyelvészek és történészek közreműködésével a helyrajzi elnevezések rendszerét, különös tekintettel a védett nevekre.

5. E helyen nem vállalkozhatom e névrendszer teljes kidolgozására, csak a védendő nem személyi nevekre nézve kívánok javaslatot tenni. Véleményem szerint kiindulásul elfogadhatók az 1953. évi városképi és műemléki vizsgálat, ill. az azóta végzett kutatások eredményei. Egy-egy egységként kezelendő a Belváros, a Bécsi külváros (északon), a Balfi (keleten), a Győri (délen) és az Újteleki külváros (nyugaton).

1. *Belváros*. A város legértékesebb műemléki együttese. Ennek megfelelően itt visszaállítandók és védetté

nyilvánítandók a népi eredetű helyrajzi elnevezések. Nevezetesen: *Főtér* (Beloianisz tér), *Sópiac* (Orsolya tér), *Háromház* (Városház utca). Védendő nevek még: *Szt. György utca*²¹⁽¹²⁶⁾, *Fegyvertár utca*, *Hátsó kapu utca*. A Belvárost körülvevő övben javasolom a *Lenin várkörút* elnevezést (*Lenin körút* helyett); védendő nem személyi elnevezés: *Ógabona tér*.

2. *Bécsi külváros* (Lackner Kristóf utcától az Ikvahíd–Dorfmeister–Kellner Sándor utca–Pozsonyi útig). A Balfi külvárossal együtt a külváros legrégebb, műemlékekben, műemlékjellegű és tájjellegű részletekben leggazdagabb része. Visszaállítandó népi elnevezések: *Ispotályhíd* (Ikvahíd helyett²²⁽¹²⁷⁾) és *Szt. Mihály utca* (Kellner Sándor utca helyett²³⁽¹²⁸⁾). Védendő nevek még: *Bécsi út*, *Festőköz*, *Fövényverem*, *Jégverem*, *Káposztás utca*, *Rózsa utca*²⁴⁽¹²⁹⁾, *Sastér*, *Szélmalom utca*.

3. *Balfi külváros* (az Ötvös–Magyar utca–Győri útig). Visszaállítandó népi elnevezések: *Ezüst utca* (a téves Ötvös utca helyett), *Wieden* (a Gazda utca helyett). Védendő nevek még: *Fapiac*, *Győri út*, *Halász utca*, *Kőfaragó tér*, *Magyar utca*, *Pócsi utca*, *Szeder utca*, *Tornász utca* (a Torna utca helyett).

4. *Győri külváros* (a Köztársaság–József Attila–Városligeti útig). A külvárosnak 340aránylag legújabb része. Visszaállítandó népi elnevezés szerintem itt nincsen. Védendő nevek: *Kőszegi út*, *Szedres utca*.

5. *Újteleki külváros* (a Lackner Kristóf utcáig). Kis részben középkori, nagyobb részben aránylag újabb eredetű. Visszaállítandó népi elnevezés: *Hosszú sor* (a II. Rákóczi Ferenc utca helyett). Védendő nevek: *Alsólövér út*, *Felsőlövér út*, *Gesztenyés út*, *Hátulsó utca*, *Udvarnok* (nem: Udvarnoki) *utca*, *Újteleki utca*, *Szöglet utca* (nem Szög utca).

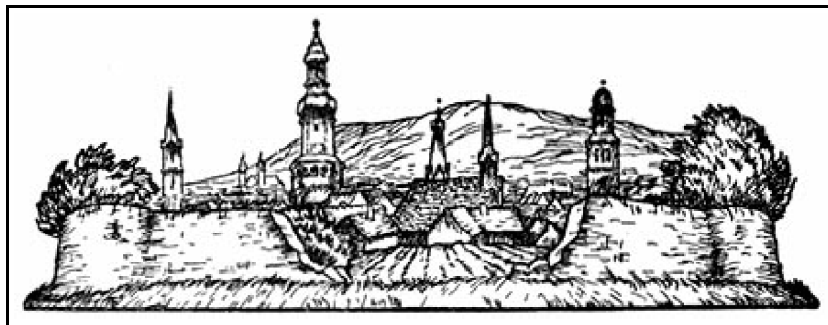
6. A visszaállítandó népi elnevezések száma nem nagy, a többi védendő név még megvan. Még több megfontolást igényel a személyi elnevezések összeállítása. Új elnevezéseknél jobban kellene figyelembe venni a régi dűlőneveket és a környék feltűnő tereppontjait. Mivel az utcaelnevezés végrehajtásának pénzügyi és közigazgatási következményei is vannak, a rendezést nem kell egyszerre, hanem lehet szakaszosan is végrehajtani. Miként a műemlékeknél, itt is az állagmegóváson, a védelmen legyen a hangsúly!²⁵⁽¹³⁰⁾

Sopron, Kellner Sándor (Szt. Mihály) utca 22.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

341 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Varga Gábor: A dénesfai park ismertetése

Varga Gábor: A dénesfai park ismertetése

A kapuvári járás déli részén, Soprontól délkeletre mintegy 50 km távolságra fekszik Dénesfa község. Ez már jellegzetesen kislalföldi táj, mert a község határa szinte teljes terjedelmében valamikor a Repce árterülete volt. Tulajdonképpen a „rakoncátlan” Repce évtízvezredes hordaléka képezi a Kislalföld e részének a talaját. Durva kavics, mely helyenként a felszíni rétegekben is megtalálható, rendszerint agyaggal keverve alkotja a jellegzetes „cseri” talajt. Ez a talajféleség bizony nagyon sovány, kevés termést ígérő. A folyó közelében azonban a cseri talajra ráhordta a víz a termékeny humuszban dúsabb vályogot, mely sokkal termékenyebb. Ezeken a talajokon alakultak ki a régmúltban a jellegzetes ártéri erdők, jelen esetben a tölgy–kőris–szil ligeterdők. Dénesfa község belterülete és a jelenlegi park helyén ilyen típusú erdőtársulás foglalta el a területet, mindaddig, míg az ember kultúrhatása be nem avatkozott a természet rendjébe. A múltat böngészve kiderül, hogy ez a tizenharmadik század második felében történhetett. Az 1241–42. évi tatárjárás után – melynek során ez a vidék kevesebbet szenvedett, hiszen hatalmas erdőség volt, gyér lakossággal – IV. Béla király, hogy az országot a német és cseh hadak ellen megerősítse, a kis vármegyéket egyesíti a nagyobb erőt képviselő Sopron vármegyévé. A környék területeinek akkori birtokosai a Szemerén megtelepített királyi erdőőrök, valamint Vezekényi Zyriacus, akinek birtoka az utána elnevezett Cirák. Unokája: Dénes, aki már külföldi egyetemet járt ember volt, hiszen az oklevelek Magister-ként emlegetik, IV. Béla királynak tett személyes szolgálataiért kapott területekkel gazdagodva egyesíti a család birtokait. Elhagyja a család régi lakóhelyét, Cirákot és az új birtokon szebb környezetben keres helyet és telepedik meg. Ezt az új telephelyet nevezik utána Dénesfának, illetve a korrábiakban Dénesfalvának. Ez az 1265 utáni esztendőkhöz követhetett be. Nyilvánvaló, hogy új telephely kialakítása alkalmával az erdőt kipusztították, hogy a házhelyeknek és szántóknak helyet biztosítsanak. Ennek a helynek azonban magasabban fekvőnek kellett lennie, hogy az évről évre megismétlődő árvizek ellen védelmet nyújtson. Viszont az ártereken belül ezeket a területeket foglalják el általában a már említett tölgy – kőris – és szil ligetek. Megint csak természetesnek látszik, hogy a kissé kiemelkedő rész legmagasabb helyére építi a földesúr a házát, kastélyát. A Dénes mester által épített udvarházat vagy kastélyt csak késői utóda: Cziráki Mózes az 1600-as évek elején építteti át. Ekkor nyeri – kisebb [342](#)változtatásoktól eltekintve – mai egyemeletes alakját. Ezután ismét rossz, háborús esztendők következnek. A török seregek minduntalan veszélyeztetik a környéket. A legnagyobb pusztítás azonban 1683-ban következik be, amikor Kara Musztafa óriási sereggel Bécs ellen vonul.

Ennek a seregnek előőrsei a tatárok, akik a védtelen falvakat támadják meg, a lakosságot rabszíjra fűzik, és amit nem tudnak elrabolni, azt elpusztítják, felégetik. Dénesfa, úgy mint sok más település is, szinte teljesen elnéptelenedik. A harcok azonban a törökökkel vívott háborúk után is folytatódnak, és csak 1711-ben a szatmári béke megkötésével csendesedik annyira a világ, hogy békés munkához lehet látni. Addigra azonban Dénesfán már csak három magyar család lakik. 1728-ban Dénesfát újra telepítik, de kizárólag német családokkal. Ettől az időponttól kezdve már csendesebb, békésebb idők következnek. A földbirtokos Cziráki család is elszegényedett, birtokainak nagy része zálogban van, azonban tagjai nagy energiával látnak hozzá, hogy ismét visszaszerezzék. Így vissza is kerül tulajdonukba, és 1945-ig birtokosai is maradnak a kastélynak, parknak és földbirtoknak.

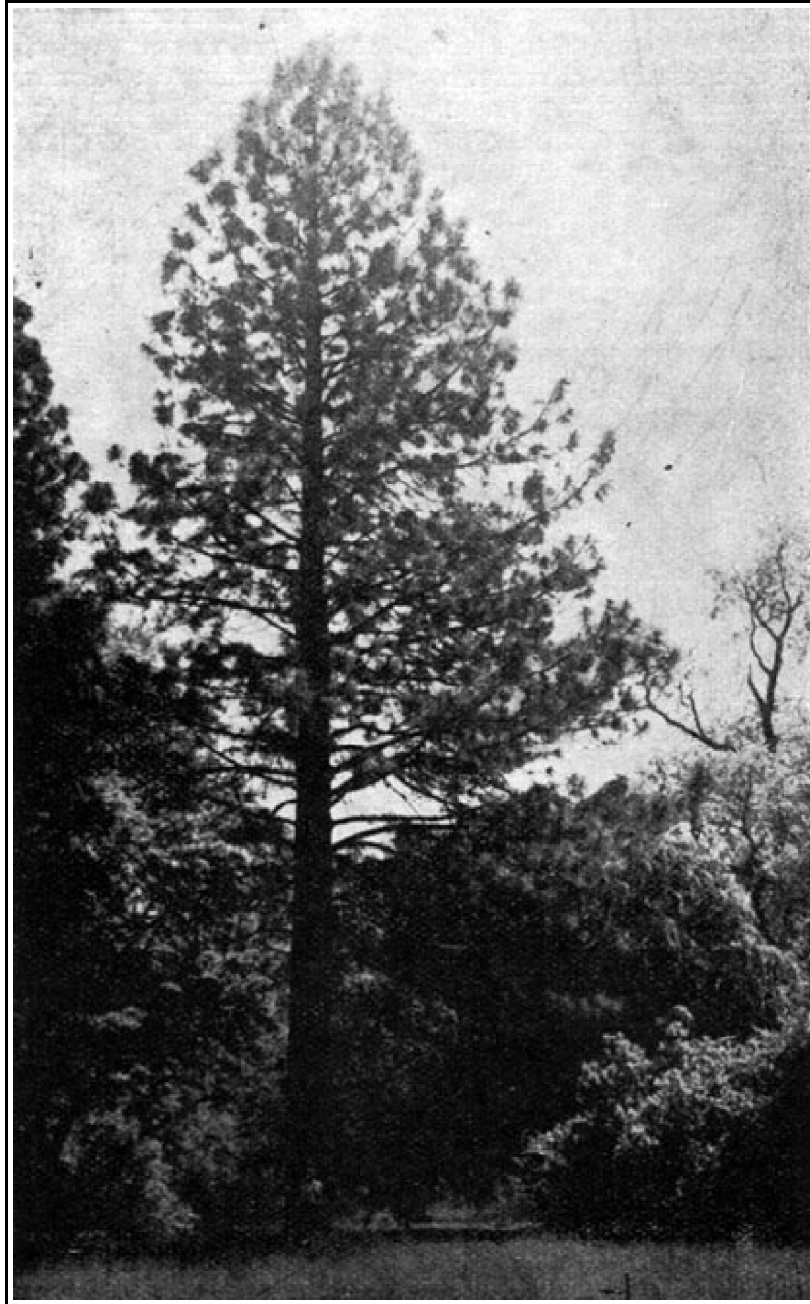
1. Hatalmas koronájú, idős kocsányos tölgy a dénesfai parkban.

Egész vázlatosan ennyit a település történetéről. ³⁴³Térjünk most át a tulajdonképpeni témára, a dénesfai park leírására. Mint minden emberi létesítményt, a parkot is dialektikus egységben kell figyelni és megítélni; nem szabad elvonatkoztatni környezetétől, létesítményének korától, sem létrehozóinak személyétől. A kert, park a szabad ég alá kiterjesztett lakás, otthon. Jelen esetben a reprezentatív, tulajdonosainak gazdagságát, hatalmát mutató kastély szabad ég alatti része, tehát természetesen gazdagnak és pompásnak kell lennie. Berendezése, akárcsak az interieur-öké, a kor divatjának, létrehozója kulturáltságának tükré. Ennek a szabad ég alatti lakásnak a „berendezési tárgyai” a növények, melyek között az egynyári virágok csak átmeneti dísz, apró dísz tárgyakat jelentenek, míg a fás növények képezik a mozdíthatatlan „bútorokat”. Ezek a berendezési tárgyak viszont élőlények, és így az élet szigorú törvényének vannak alávetve, nevezetesen, hogy van fejlődési és hanyatlási szakaszuk is. Igaz, emberi életkorhoz hasonlítva ez lehet nagyon hosszú is, esetleg több évszázadot felölölő. Ilyenekkel Dénesfán is

találkozunk. Kíséreljük meg tehát a berendezési tárgyak történetét rekonstruálni, mert sajnos a park történetére semmiféle okmány vagy leírás nem áll rendelkezésre, és így csak a fák vallatásával áll módunkban adatot szerezni.

2. Évszázados, kidőlt kocsányos tölgy törzse, átmérője több mint 2 m volt. 1961. augusztus.

3. A Pinus Jeffrey hatalmas egyede a dénesfai parkban.

A középkori erdők jellegéből adódóan annak közvetlen közelében nem tűrhették meg a fákat s a sűrűséget, mert ez alkalmat adott volna a meglepetésszerű támadásokra. Nem is találunk a kastély közelében nagyon idős fákat. A tűzfegyverek fejlődése feleslegessé teszi azonban a 17. században az apró erődöcskéket, és így ezek elvesztik katonai, védelmi jellegüket, átalakulnak lakóházakká, a 344mai értelemben vett kastélyokká. Jelenleg a parkhoz tartozó malomárkon túli részen találjuk a már említett ártéri tölgy–kőris–szil liget maradványát. Évszázados hatalmas koronája és méretű kocsányos tölgyek állanak itt.

Méreteikből ítélve 300–350 évesek lehetnek. Egyik-másik kora ennél is magasabb, hiszen mellmagassági átmérője közel 170 cm. Sajnos, pontosabb kormeghatározást még abban az esetben sem lehetne végezni, ha kidöntené, mert a legvastagabbak bizony már üregesek, ezért kizárólag a becslésre vagyunk utalva. A komor, fenséges tölgyek alá a tavasz bűbájos kis növénykéket varázsol, mint pl. a hóvirág (*Galanthus nivalis*), a nagyobb kelyhű tőzike (*Leucojum vernum*) és a gyönyörű 345égszínkék virágocska: a kétlevelű csillagvirág (*Scilla bifolia*). Majd ezek tömegének elvirágzása után jelentkezik az odvas keltike (*Corridalis vava*) kék és fehér virágainak tömege. Érdeemes egy koratavaszi napot rászánni egy látogatásra, mert ilyen tömegben csak a Repce-ártéri erdőkben fordulnak elő az említett növények.

4. Dénesfai park. Mamutfenyő. Sequiadendron giganteum.

A török háborúk és a Rákóczi-szabadságharc után hosszú ideig zálogban volt a birtok mindenestől. Nem valószínű, hogy a zálogos Zellinger, bécsi bankár törődött volna a kastély környékével, a parkkal. Sokkal valószínűbb, hogy ezekben az évtizedekben teljes elhanyagoltság állapota jellemezte, ezért a természetes vegetáció igyekezett visszahódítani eredeti birodalmát: az erdő kezdett előnyomulni, [346](#) megközelítette a kastélyt. Csak 1759 tavaszán tér vissza a tulajdonos Cziráki György Dénesfára. Minden bizonnyal hosszú ideig tartott, míg a tulajdonos kiheverte az anyagi romlást. 1840 körül került sor arra, hogy a jelenlegi

halastó helyéről kibányászott földdel feltöltötték a kastély körüli terepet, illetve a parkot átszelő malomárokából kibányászott töltést képeznek, ezáltal a kastély környékét mentesítik az elárasztásoktól. Mindenesetre ezek a tereprendezési és ármentesítési munkálatok tették csak lehetővé, hogy itt park létesüljön. Meg kell azonban jegyezni, hogy az a terület, melyet ma parknak tekintünk, illetve melyet az Országos Természetvédelmi Hivatal védett területnek nyilvánított, nem azonos a régi park területével. A jelenlegi park északnyugati oldalához szervesen csatlakozik még egy viszonylag nagy terület, ligetes erdőállománnyal borítva, mely a legutóbbi időkig a park szerves része volt, és ma is csupán egy legújabb korú kerítés választja el tőle.

De térjünk vissza a múlt század negyvenes éveire, hogy a park keletkezésének idejében a helyszínen lehessünk. Ebben az időben Európa-szerte még az ún. „tájképi kert” stílusirányzat az uralkodó a kertépítésben. Ez tulajdonképpen az ünnepélyes, mesterkelt, geometrikus vonalaival merevvé váló barokk kerteknek az ellentéte. Míg a barokk kertekre az agyon nyírott, erőszakos formák a jellemzőek, addig az új irányzat gyökeresen szakít ezzel a felfogással, és az angol Pope, majd a sziléziai Pückler nyomán a parknak a táj és éghajlat jellegét kell magán viselnie, s a helyi vegetációt annak figyelembevételével kell kialakítani. Ez a gondolat először Pope kertjében, 1720-ban kerül megvalósításra, és a már említett Pückler megfogalmazása szerint „Tájképi kert” elnevezéssel terjed el. Hazánk területére ez a stílusirányzat csak késéssel érkezik, mégpedig a 18. század végén, a francia forradalom után, Petri Bernhard révén. Az ő általa hozott új eszmék alapján be is rendez néhány parkot hazánkban (Hédervár, Budapest stb.). Persze, ennek a szellemi irányzatnak hatása alatt ebben az időben még nem történhet semmi Dénesfán, hiszen még nincsenek meg a parképítés tárgyi feltételei, tulajdonképpen még az erdő – a mesterségesen vagy természetes úton felverődött erdő – lehet az uralkodó a parkban, ott, ahol a tereprendezés követelményeként nem pusztult el vagy nem pusztították ki. Időközben a napóleoni háborúk idejében Európa-szerte elterjedt a platánok ültetésének, telepítésének divatja. Ezek a szellemi irányzatok, ha ismertekké is váltak Dénesfa tulajdonosai előtt, nem hathattak még döntően a park kiépítésére, mert hiszen a park kialakításának előfeltételei még nincsenek adva. Ha történtek is esetleg kisebbarányú próbálkozások, lehetséges, hogy ezeket az árvizek elsöpörték. Mindez azonban csak pusztá feltételezés, mert okmányolt adatok erre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre.

Az 1840 körüli években bekövetkezett nagy vízrendezési és tereprendezési munkák után már megvannak a tárgyi feltételei a komolyabb parkosítási munkáknak. Most már telepíthetők azok a fák és cserjék, melyek az elárasztást nem túrték volna, de még divatban vannak. Minden valószínűség szerint így elkésve kerülnek a parkba a platánok, helyesebben a két platáncsoport, mert ezek valószínűsített telepítésének idejében – tehát a múlt század negyedik évtizede végén – a környéken lévő parkokban már 30–40 éves platáncsoportok hirdetik ennek a fafajnak a szépségeit. A 19. század második felében a közlekedés meggyorsul és ez azt eredményezi, hogy most már nemcsak kalandorok és kincskeresők, hanem tudósok és botanikusok is beutazzák Észak-Amerikát, különösen a „Vadnyugat”-ot és töméntelen új fás növényt, különösen fenyőfélét ismernek meg és küldenek haza Európába, elsősorban Angliába.

5. *Taxodium distichum*. Mocsárfenyő, a dénesfai parkban.

Az új fajokat a meggyorsult közlekedés és hírközlés következtében, most már viszonylag gyorsan ismeri meg Európa, ill. a dolog természetéből adódóan elsősorban a nyugat-európai országok. Az újonnan felfedezett növényeket – elsősorban a fenyőféléket – hazánkban elsőként Erdődy Sándor gróf vépi parkjában (Vas m.) telepíti meg az 1850 után bekövetkezett park-rekonstrukció során. Persze eltelik még két-három évtized, mire az új irányzat kezd általánossá válni a parképítés terén. A dénesfai park termőhelyi adottságai azonban lényegesen mostohábbak, mint a Vas megyei parkoké, a talaja rosszabb, ezért az új

növények megtelepítése 347 nagyobb kockázatot jelent, nehezebb. Az amerikai származású fenyőket csak a múlt század 80-as évei után kezdik Dénesfán megtelepíteni. Az évgyűrűvizsgálatok alapján bebizonyosodott, hogy a parkban álló két Mamutfenyő – a híres amerikai csodafák – mintegy 80 esztendősek és velük egyidősek az ugyancsak amerikai mocsárciprusok is. Az évgyűrű vizsgálat csak alátámasztotta azt az egyébként ismert tényt, hogy hazánk területén nem található 90 esztendősnél idősebb Mamutfenyő. Ugyanis a múlt század nyolcvanas éveiben szaporították el ezt a fafajt az ügyes bécsi kertészek, és mint a kor csodafáját magas áron adták el a gazdag magyar földbirtokosoknak, akik Bécsben járva ismerkedtek meg ezzel 348a fafajjal a császári kertekben. Ezekkel a remek szép fenyőkkel a lombhullató Mocsár-ciprusok egyidősek. Öt darab hatalmas méretűvé nőtt fa áll a Malomárok partján, hirdetvén azt, hogy nemcsak a távoli Missisipi partján nőhetnek meg óriásokká, hanem a dénesfai Malomárok mellett is igen jól érzik magukat. A parkban lévő többi fenyőféle mind fiatalabb ennél, általában 50–70 esztendősek.

A fenyők megtelepítésével a park kiépítésének munkája lényegében lezárult. Az 1910-es éveket követően természetesen nem szűnt meg a munka a parkban, de az első világháború és az utána következő esztendők bizony nem kedveztek az ilyen jellegű nagyobb méretű munkáknak. Bár fásnövény-telepítés történt még az 1910-es évek után is, azonban ezek zömében már vagy a meglévő fafajok további egyedeire korlátozódtak (természetesen azokról a fenyőfajokról van szó, melyek bizonyítottan jól fejlődtek), vagy pedig cserjék voltak, melyek a park stílusát már lényegesen nem befolyásolták, inkább csak kitöltötték az esetleges meglévő szabad területeket és színfoltokat jelentettek a már meglévő, kiépített vázban. Az egyes cserjecsoportok megtelepítésének korát a dolog természetéből kifolyólag még becslésszerűen sem lehet meghatározni.

A hazai parképítésben a századforduló után egy újabb irányzat kezd teret hódítani, mégpedig az örökzöldek korszaka. Ezt az irányzatot gróf Ambrózy-Migazzi malonyai (Nyitra megye) parkjában honosította meg, és innen terjedt el és hódította meg jóformán az egész kontinentálisabb éghajlattal – valódi téllal – rendelkező Európát. Ennek alapelvét vázlatosan úgy lehetne megfogalmazni, hogy a parkból száműzni lehet még a mi éghajlatunk alatt is a telet, örökké zöld növények meghonosításával. Ez Ambrózy-Migazzinak mesteri tökéletességgel sikerült. És éppen ebben az esztendőben ünnepelhetjük 75 éves jubileumát az ilyen irányú úttörő munkája megkezdésének. Kár, hogy a kegyetlen végzet agilis és bölcs dísnövénynemesítőnk és honosítónkat oly korán szólította el az élők sorából, kicsavarva idő előtt kezeiből az ásót és a kertészollót (1933-ban halt meg a Vas megyei Tana községben).

Ennek a „semper vireo” (örökzöld) irányzatnak Dénesfán csak a nyomait láthatjuk, mert csak két – bár nagyon szép – örökzöld Rhododendron hirdeti, hogy mégiscsak érintette az említett irányzat a parkot.

A fentiekben elmondottak alapján a dénesfai park kiépítésében lényegében két nagyobb korszakot különböztethetünk meg:

I. a természeti park korszaka (1600–1800)

II. a külföldi fenyők korszaka (1880–1914)

A két említett korszak között található egy viszonylag vékony réteg, a platánok kora, majd még kisebb mértékben a legutóbb említett örökzöld kora.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Varga Gábor: A dénesfai park

ismertetése / A dénesfai park jelenlegi állapota

A dénesfai park jelenlegi állapota

Eltérően a nagyon sok helyen tapasztalható háborús és háború utáni pusztításokat magán viselő állapottól, a dénesfai parkban ilyen nem tapasztalható. Minden bizonnyal érintette az ex lex állapot ezt a komplexumot is, azonban lényegében és állagában megvan mindaz, amit a régebbi korok létesítettek. Ez annak a körülménynek köszönhető, hogy a háborút követően a kastélynak és a parknak egyrészt régebbi tulajdonosa itt lakott, másrészt pedig, hogy állami gazdaság, majd pedig a Megyei Betegotthon vette birtokába. 1960. február 2-án kelt határozattal a Természetvédelmi Tanács védetté nyilvánította a parkot és a Malomárkon túli öreg tölgyest, így a védett terület jelenlegi kiterjedése 19 kh. 1300 n. öl (11,4 ha). Ennek a területnek jelenlegi állapotát hivatott rögzíteni az a geodéziai és egyéb irányú felmérés, melyet 1965/66-ban végeztünk el. Ennek eredményeképpen készült egy 1:500 méretarányú helyszínrajz, melyen mintegy 700 db fa helyét rögzítettük térképen és egyidejűleg megmértük jellemző adataikat is. 17 különféle fajú fenyőnél évgyűrű mintavétel segítségével kormeghatározást végeztünk, mely további vizsgálatok és megállapítások alapját képezte.

A fás növények jegyzékében, melyet 1959-ben Papp József összeállítása nyomán [349](#) ismerünk, 41 fenyőfaj, illetve változat szerepel és 128 lombfa, cserje, ill. félcserje van felvéve. Ezeknek a fajoknak részletes leírását megadni nem volna helyes, inkább kiválasztunk néhány olyan érdekesebb faegyedet, mely bizonyos oknál fogva a szélesebb rétegek érdeklődését is felkelti, vagy egyébként is érdeklődésre tarthat számot és azok leírását közöljük az alábbiakban.

6. Xanthoceras sorbifolium. Sárgafa virágdíszben. A mérsékelt égöv talán legszebb virágú cserjéje. Dénesfai park.

Pinus Jeffreyi Balf.

Kaliforniából hozták Európába 1852-ben és terjesztették, Jeffreyi-nek emlékére kapta a nevét is. Magyar neve tulajdonképpen nincsen, mert viszonylag nagyon ritka, bár a századforduló körüli időben ültették első példányait. Szarvason, Vácráróton, Badacsonyörsön, Erdőtelken, Sopronban, Nagycenken, Sopronhorpácson, Kőszegen, Jelligen, Kámonban, Lengyelben és természetesen Dénesfán található a hazánkban előforduló példányok. Ez a fafaj hazánkban is igen szép, ágtszta, hengeres törzseket nevel, azonban általában még nem túl vastagok. Kivételt a dénesfai 84 sz. fa képez, mert mellmagassági átmérője 80 cm, 25 m magasság mellett. Ez legalább 6 m³ vastagfának felel meg, ami bizony tekintélyes mennyiség, különösen, ha meggondoljuk, hogy ezt 60 esztendő alatt érte el. Ez mintegy 2,5 –3 szorososan múlja felül a legjobb termőhelyeken álló erdeifenyő törzsek hozamát ugyanebben a korban. Anélkül, hogy a törzs adataiból extrapolálni lehetne egész állományok adatait, mindenesetre felhívja az erdőgazdaság figyelmét egy olyan fafajra, mely a magyar erdőgazdaságban nem nyert polgárjogot, ami azonban a jövőben egyáltalán nem kizárt. De próbáljuk meg azt is kideríteni, mi az oka ennek a nagy növedéknek, ennek a rendkívüli faanyag produkciónak. Hazájában az irodalom tanúsága szerint a fafaji egyedek eléri az 1,5 m mellmagassági átmérőt és a 40 m magasságot. A hazánkban ültetett fák általában szárazabb termőhelyeken fordulnak elő, ide ültették őket. 350A dénesfai példányok a tó közelében állnak, kavicsos altalajú, de nyirkos és páradús területen. Tehát annak idején véletlenül, vagy ha úgy tetszik, az akkori irodalom ismerete nélkül – mely abban az időben még szárazságtűrőnek vélte – üde területre kerültek.

Érdekessége ennek a fafajnak, hogy háromtűs és a tűi rendkívül hosszúak, mert gyakran meghaladja

méretük a 25 cm-t is. Hatalmasak a tobozai is, mert hosszuk a 15 cm-t is meghaladhatja és nyitott állapotban 10–12 cm szélesek.

Sequoiadendron giganteum, BUCHHOLZ (Mamutfenyő, kaliforniai óriásfenyő).

A múlt század végének csodafája. Ugyanis csak a múlt század közepe felé pillantotta meg az első fehér ember az indiánoknak féltett titkát a 120 m magas fákat. Kalifornia eldugott völgyeiben bukkantak rájuk, hírük gyorsan terjedt, azonban beletelt 40–50 esztendő, mire az első növények eljutottak Magyarországra. Természetesen Bécsből kerültek hozzánk és bizony borsos áron, úgyhogy csak a leggazdagabbak engedhették meg maguknak – egymással versenyezve – ezt a fényűzést.

Dénesfán két hatalmas fa áll. A 15. számú jelölt példány mellmagassági átmérője 111 cm (350 cm kerület) és 24 m magas, míg az 558. számú fa 114 cm átmérőjű (360 cm kerülettel), 26 m magassággal. Az évyűrű vizsgálat alapján valószínű koruk 75–80 esztendő. Szabályos kúp alakú koronájukkal ezek a fák már messziről észrevehetőek, mert kimagaslanak a környezetből. Legszebb díszei ezek ma is a parknak, és reméljük, sokáig azok is maradnak még, ha nem is fogják elérni amerikai őseik mintegy 4 000 esztendős korát. Őseikhez viszonyítva ezek törpék ugyan, de a mi viszonyaink között mégis számottevő fatömeget hoztak létre, mert már jelenleg is egy törzs köbtartalma mintegy 10 m³.

Különösen figyelemre méltó, hogy a két fa a Kisalföldnek kontinentális jellegű körülményei között nőtt meg ilyen szépre.

Taxodium distichum RICHARDS (Mocsári-ciprus, Mocsár-fenyő).

A Missisipi távoli partjairól származott ide az öt darab, ma már hatalmasra nőtt fa, a Malomárok partjára. Már neve is arra utal, hogy a vizek partjának, de az ártereknek a fája. Hazájában 50 m magas óriássá is megnő 4 m átmérővel, 1200 éves korral. Az európai barnaszemek szinte mindenhol tartalmazzák ennek a fafajnak maradványait, ami arra utal, hogy a régmúltban egész Eurázsiaiban el volt terjedve, de a jégkorszakok elpusztították. Mintegy 150 éve, hogy Európába ismét behozták, tulajdonképpen az amerikai szabadságharc utáni időkben.

Érdekességei közé tartozik, hogy lombhullató fenyő és a víz melletti, félmocsaras termőhelyeken légzőgyökereket fejleszt, melyek térszerűen kiállnak a földből, gyakran nagy mennyiségben. Hazánkban is sok helyen megtelepítették, és mindenhol nagyon szépen díszlik. Növekedéséhez azonban nem feltétlenül szükséges a folyópart, mert egyéb üde termőhelyen is megnő.

Magnolia cordata MICHX (Sárga virágú liliumfa).

A dél-amerikai Georgia államban van hazája. Általában mint nagy cserjét tartják nyilván, azonban a dénesfai példány – mely tudtommal az egyedüli az országban – rácáfol erre, ugyanis szabályos, szép fává nőtt meg a tó partján. Mellmagassági átmérője 25 cm és 13 m magas, egyáltalán nem kelti azt a látszatot, hogy hossznövekedése csökkenne, tehát idővel még sokkal magasabb lesz. Kanarisárga, nagy virágai gyönyörű díszet adnak tavasszal ennek a tényleg ritka fának. Lombfakadás után virágzik.

Magnolia Soulangeana (M. denudata x liliflora) Nagyvirágú liliumfa.

Ez hibrid-növény. 1826-ban kezdte betérjeszteni a francia nemesítő: Soulange, akinek nevét megörökíti a nagyvirágú liliumfa tudományos elnevezése. Ezt megelőzően azonban Japánban már régen termesztettek ehhez hasonló hibrid magnóliákat. Hazánkban ez a legelterjedtebb fajta, aminek oka az, hogy virágai a

lombfakadás előtt jelennek meg, és ezek a virágok rendkívüli nagyságúak, mert a szirmok a 10 cm hosszúságot is meghaladhatják, sőt színük is változatos. A sötét bíborpirostól a tiszta fehérig, rengeteg 351 virágszín fordul elő. Tényleg igaz, hogy a virágdísz adó fák közül ez a fajta a legpompásabb és mindenhol a kert, park legszebb díszét képezi. Idős egyedei is előfordulnak, így pl. a soproni Felsőlőverekben van egy száz éves, hatalmas koronájú fa, mely minden esztendőben gyönyörű virágdíszbe öltözik. A dénesfai magnólia-csoport két nagyobb és két kisebb cserje-szerű egyedből áll, melyek minden tavasszal pompás virágdíszbe öltöznek. Emeli még ennek színhatását az a körülmény is, hogy a kertépítő nagyon helyesen a magnólia csoportot egy nyugati thujából és más sötét színű fenyőkből álló csoport elé helyezte el, ezzel még jobban hangsúlyozva a virágok, illetve a virágzó magnóliák szépségét.

7. A dénesfai park részlete a tó felől.

352 *Xanthoceras sorbifolium* BGE. (Sárgafa)

A nevével ellentétben ez nem fa, hanem tulajdonképpen nagyobb cserje, mely megnő 6 m magasságig. Észak-Kínában van a hazája, ahol vadon gyakran előfordul. A mi körülményeink között is jól érzi magát ez a faj. Virágai nagy fürtökben jelennek meg április végén, május elején, óriási mennyiségben elborítva az egész fácskát. Távolról rózsaszínek látszanak, azonban minden virágocska közelről nézve fehér alapszínű

szirmokból áll, melyeken piros és tövük felé sárga színű foltok fordulnak elő. A termések kissé hasonlítanak a vadgesztenye terméseihez, azonban nem hordanak tüskéket, simák.

Kár, hogy ez a gyönyörű virágú cserje olyan ritka hazánkban, hogy nem találkozunk vele kertjeinkben, parkjainkban, pedig megérdemelné, hogy nagyobb mértékben elterjesszük.

A fenti néhány fafaj egészen rövidre szabott leírása csupán csak arra szorítkozik, hogy a dénesfai parkban található gazdag fa- és cserjegyűjteményből szemelvényeket adjon. Nincs mód arra, hogy bővebb leírást közöljünk az összes igazán érdekes gyűjtemény egyedeiről, inkább csak az érdeklődést szeretnénk felkelteni a nagyon szép és érdekes növények és az ugyancsak érdekes környezet iránt, mely a látogatót Dénesfán fogadja.

Felhasznált irodalom:

Dr. Csánki Dezső: Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. (Bp. 1897. M. T. A. kiadása) p. 604. III. kötet.

Nagy Imre: Sopron Vármegye története I., II. (Sopron, 1891.) Kertépítéstan (Tankönyvkiadó 1950.)

Kárpáti Zoltán: Kertészeti növénytan I–II. Mg. Kiadó 1953.

Rapaics Raimund: Magyar Kertek.

Danszky I. (szerk.): Magyarország erdőgazdasági tájainak erdőtelepítési irányelvei OEF. 1963.

Kaán Károly: A természetvédelem és természeti emlékek fenntartásának kérdéséhez. Bp. 1914.

Eröss István: A ciráki körjegyzőség és plébánia története (Győr, 1913.)

H. Mayr: Fremdländische Wald und Parkbäume für Europa.

H. C. Schenck: Fremdländische Wald und Parkbäume.

J. Morgenthal: Die Nadelgehölze.

Beissner-Fitschen: Nadelholzkunde.

Josef Misak: Immergrüne Laubgehölze.

Csapody-Csapody-Rott: Erdei fák és cserjék.

Sargent: Manual of the trees of North America.

Dr. A. Pilát: Listnaté stromy a keře našich zahrád a parků.

Dr. A. Pilát: Jehličnaté stromy a keře našich zahrád a parků.

Pokorny: Jehličnany lesu a parků.

Pokorny: Listnáče lesu a parků.

F. Jansa: Sadovnictvo.

- Krüssmann G.: Laubgehölze. Kertészeti Lexikon. Bp. 1963. Mg. Kiadó
- Jereb O.: Erdészeti Növénytan. Mg. kiadó 1963.
- M. Schretzenmayr: Taschenbuch der heimischen Bäume und Sträucher. 1954.
- A. Kosch: Was ist das für ein Baum? (1938.)
- Jost Fitschen: Geholzflora (1950.)
- Kiss László: Fenyők. Mg. Kiadó 1956.
- D. A. Macdonald: Nativ Trees of Canada (1956.)
- G. Steinhübel: Arboretum Mlyňany v minulosti a dnes.
- Papp–Varga: Erdészeti termőhely és növényismeret. Mg. Kiadó. 1954.
- G. Amann: Bäume und Staucher des Waldes.
- Szádecky–Kardos: Geologie der Rumpfungarländischen Kleinen Tiefebene. (Sopron, 1938.)
- Papp József: A Dénesfa-i Arboretum növényjegyzéke (1959.) kézirat.
- Varga G.: Nagycenk. (kézirat).
- Varga G.: Hédervár (kézirat).
- C. Schneider: Die Garten und Parkanlagen Österreich–Ungarns.
- T. Blattný–T. Štastný: Prirodzené rozšírenie lesných drevín na Slovensku.
- Rubner: Die pflanzengeographischen Grundlagen des Waldbaues.
- Stefanovic – Szücs: Magyarország genetikus talajterképe.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Gál István: Bóka László verse Sopronról

353 Gál István: Bóka László verse Sopronról

Bóka László (1910–1964), az alkotó ereje teljében eltávozott költő, regényíró és irodalomtörténész a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1950 óta a modern magyar irodalom tanára diákkora óta rajongója volt Sopron városának. Volt ennek több oka.

A pesti Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós Gimnázium növendéke, már kisdíák korában részt vett egy iskolai tanulmányi kiránduláson Nyugat-Magyarországon. Ekkor jutott el először Sopronba, önképzőkori költő korában tagja volt Karácsony Sándor Csittvári Krónika nevezetű, debreceni mintájú szervezetének. Az Erő című protestáns ifjúsági folyóirat köré csoportosult fiatal írók, költők és tudósok körébe tartozott rajta kívül egy nálánál két évvel idősebb soproni teológus, Kliment Gyula is. 1928-ban, amikor a pesti egyetemre

került, egy nagy soproni származék, Gombocz Zoltán fogadta nemcsak tanársegédének, hanem barátjának is. Bóka első jelentős művében, az Apollóban megjelent Gombocz-nekrológiában fölidézi azt a századvégi Sopront, melyben Gombocz gyerek- és diákkorát töltötte:

„Sopron, ez a köveiben is kultúrváros nemcsak a magyar műveltség zsenge kezdeteit ápolgatta falai között. Mint Pozsonyba, ide is szabad útja volt a spanyol és francia kultúrhatásokkal nemesített bécsi szellemiségnek. Színház, zene, könyvek, s a soproniak életritmusa, melyben a munkás városi napok a Lőverek kerti üdüléseivel váltakoztak, ez volt tágabb kerete diákéveinek. A város, a család, az iskola áldott fészek volt.”

Bóka Sopron iránti szerelmének egy rangrejtett vallomásban adott legszebb prózai kifejezést, amikor a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1961-ben Sopronban tartott vándorgyűlésén, május 23-án Kosztolányi Dezső rehabilitációja érdekében hatalmas méltatást adott róla. A magyar vidék, a kisvárosi élet nagy költőjének és regényírójának ez a szép méltatása Bóka egyik legbátrabb, legalaposabb és legsikerültebb tanulmánya.

A harmincas évek első felében, amikor az egyetemen, irodalmi körökben és családi otthonában szinte naponta együtt voltunk, sokat emlegette Sopron városát. 1933. május 26-án ezekről a merengéseiről az alábbi verset adta át nekem, amely *mindmáig kéziratban volt* és most is birtokomban van:

Sopron

*Ha egyszer visszamegyek – ha vissza
vitetem magam a vággyal, pókfonál
pányvával kötözötten, – rámismernek
néhányan majd, köszönnék is tán.
Az öreg könyvárus gondolkodón
tolja fel homlokára a pápaszemét
s egy könyvre gondol, amit alku nélkül
vettem. A bolthajtásos bormérésben
egy pincérré serdült hajdani
borfiu tudni fogja, melyikből hozzon.
S a régi korzón ... ragyogó gyerekkocsik
mellől bókolnak majd felém a régi
csitri lányok. Rámismernek néhányan,
az emberek.
Csak a fák, csak a cserjés,
csak a botlató macskakövek, csak a vén
templom, csak a boltos kapualjak
csak a régi lantornás ablakok
csak a hold, csak ők virágzanak,
kövülnek és ragyognak hidegen:
nem ismernek rám – kiket szerettem.*

A soproniak emlékezete bizonyára ki tudja egészíteni a fenti adatokat; kérem is azokat, akik valamivel hozzá tudnak járulni Bóka élettörténeti adataihoz, közöljék velem emlékeiket.

354 Csatkai Endre: Zichy György plébános halotti arcképe a Szent Mihály templom sekrestyéjében

Zichy György városplébános a halottas ágyon. Olajfestmény a Szt. Mihály templomban.

A címben megnevezett kép általában nem tartozik városunk ismertebb műtárgyai közé, ámbar a műemléki topográfia érdemesnek tartotta fényképben is bemutatni. Működése az ábrázoltnak ugyanis a helytörténelemben kétféle megítélésben szerepel. A katolicizmus nagy harcosai közé tartozott ez a Zichy György, tehát a katolikus egyháztörténet írói magasztalják;¹⁽¹³¹⁾ mivel pedig erős szerepe volt abban, hogy Luther hívei elvesztették templomaikat, és erősen csorbult vezető szerepük a városi vezetésben, képzelhető, hogy nem emlékeznek meg róla dicsérettel. Káplánjának, Kaleschiák Péternek kéziratban maradt feljegyzései szerint azonban nemcsak nagyműveltségű ember volt, hanem szerette a műemlékeket és pártolta a művész-kortársakat. Fiatalon Nagyszombatban működött és nemcsak soproni városplébános volt, hanem Ják apátja is. Akkoriban, mikor 1666-ban hozzánk került, a ferencesek templomán kívül csak a kis Szentlélek templom volt a katolikusok birtokában, az is nagyon szegényesen felszerelve. Zichy két harangot ³⁵⁵öntetett számára, orgonát vásárolt, négy óngyertyatartót szerzett és három vászonra festett olajképet, amikért hat forintot fizetett ki. Mikor a soproni templomok 1674-ben február folyamán gondozásába kerültek, elsőnek a protestánsoknál is magyar istentiszteletre használt Szent Jakab templomot restauráltatta. Jákra 400 ft-nál is többet költött. A templom mellett heverő, római eredetű oszlopokra

egy-egy szobrot terveztetett, de e tervét már korai halála miatt nem valósíthatta meg.²⁽¹³²⁾

Elhunytá különleges körülmények közt következett be; róla Csányi Jánosnak nyomtatásban is megjelent krónikája, valamint Kaleschiák is megemlékeznek. A számára diadalmas 1674-es évet befejező karácsony ünnepén első este³⁽¹³³⁾ magyar beszédet akart mondani a Szent Mihály templomban. Azonban a nagyobb számban megjelent német hívők zajongtak, hogy nem értik, izgalomban próbált tovább beszélni, de egyesek nagy robajjal elhagyták a templomot, ez Zichyt annyira felizgatta, hogy a szószeiken megütötte a szél, átvitték széken a plébániára, de ott már nem tért többet magához.⁴⁽¹³⁴⁾

A városi vezetőség pedig nem sokat habozott, hanem azon nyomban⁵⁽¹³⁵⁾ megkezdte a leltározást a plébánián, de bizony elég szerény berendezést talált. A hagyatéki leltár néhány lapra terjedt csak. Elsősorban három asztalt jegyeztek fel, az egyiket török takaró. Ez azután igazán nem volt ritkaság abban az időben, még szegényebb leltárakban is előfordul, hiszen a törökvilág a Rábán túl már megkezdődött. Egy közönséges szék mellett volt öt támlásszék. A dolgok nagy részét lefoglalták a városháza számára (két év múlva a nagy tűzben oda is veszett), meg a leltározók is megosztottak rajta. A városbíró po. egy nyakban hordozható kis órát tartott meg, Preining írnok faliórát. Egy nagy vörös útiládát a városi szolga kapott. A városi Írnok még egy fűszertartót is igényelt. A parókián maradt egy hosszúkás ágy felszerelten.⁶⁽¹³⁶⁾ A városházra vittek egy bőrtáskát nyolc fiaskóval, amilyenekkel régebben a borügynökök kocsiztak; egy sublódsszekrény 12 fiaskóval, egy fehér vasalt láda a bírósági szoba számára jutott. A többi berendezési tárgyat felbecsülték, nyilván licitára, alig maradt valami: két boros táská, fiókos írószekrényke, lécekkal készült láda, amelyekben könyvek és ónedény volt. Nagy vendégségekre nem mutatott az asztali készlet: két nagy, 11 közepes és öt kis óntál, ezekből is kettő törött, négy óntányér, 11 abrosz, egyet lefoglaltak a kórháznak, 15 fehér szegélyű és 12 vörös szegélyű szalvéta. Egyéb vászonnemű: öt lepedő, kilenc törülköző, hat vánkoscsiha, ebből is kettő a kórháznak jutott. Hét kis zsebkendőt a franciskánus gvárdiánnak juttattak, ő volt Zichy gyóntatója. A fehéreneműkészlet sem volt nagyon dús: hét-hét ing és lábravaló, két nyakkendő és két fejkendő, két hálósipka; fehér fásli, egy pár kötött kesztyű, ez utóbbiakat mind a kórháznak adták át. Nyolc pár harisnyát kaptak a szegények. Valamelyes vászon és textília is előkerült, felbecsülték. Konyhaedényről nem ad számot a lista, csak egy rézmozsárról. Lehet, hogy a gazdaasszony hozott magával mindent. A színben két nyereg, két kocsiháncs és egy nagy darab kő állt, 85 ft. értékben. Az istállóban hét ló, négy ökör, két tehén.

Ezüst tárgyakból szép készletet leltároztak: nagy, fedeles, kívül-belül aranyozott kehelyszerű serleg, pokál szívformában, gyémánt metszéssel, körte formájú kehely trébelt munkával, aranyozott díszű ezüst kanná, 3 ezüst kanál aranyozott ³⁵⁶nyéllel, két ezüst villa, négy kanál bivalyszarvból, 10 ezüst kanál öntött nyéllel: ez volt együtt, 1414 forintot találtak aranyban.

A könyvtár 73 darabból állt, fólió hat, quart 25, oktáv 15 és 27 tizenketted rétű. A felsorolás latin, lehetett persze köztük magyar és német könyv is. Érdekesebb művek: a pozsonyi primási kert leírása amelyet 6 krajcárra taksáltak csak, egy magyar krónika 10 krajcár árban; könyv II. Ferdinánd dicséretével, Bethlen könyve Erdély történetéről...

Hanem az éléstár! 80 kolbász (Bratwurst), 16 nyársravaló pecsenyehús (tán oldalas?), 110 hurka, májas hurka (Blunzen, Leberwurst) és más efféle; a bizottság nem is vesződött a többivel, a városi kamara szolgálja vállalta az összeírást. Továbbá a három utolsó évről volt a hordókban 128 akó bor. Zichy megszokta Nagyszombaton a dús asztalt, mert ott naponta egy pint bort és négy font húst, tehát kb. két kilót kapott.⁷⁽¹³⁷⁾ Tán ezzel is magyarázható vérmes természete és korai halála, hiszen csak 45 évet ért

meg.

Temetése 1675-ben, január 6-án esett meg. A leltározás még folyt, és e nap után még felvették a hagyatékra nehezedő terheket is, köztük a temetés költségeit. Mivel a templomban magában temették el, kriptája fedőlapját felírással meg kellett csináltatni, ez maga 60 ft-ba került, elszállítása a kőfaragótól, a befalazó kőműves díja, kosztja szép összeget emésztett fel, a gyászmisék, tömjén is; bizony nem volt olcsó a halál akkor sem, a zenészek 10 ft-ot kaptak, a sekrestyés a sok harangozásért 8 ft-ot, a halottvivők 12 ft-ot, a szentmihálylova és a gyásztakaró használatáért is két ft-ot írtak fel. Ezek között és az előkerült számlák közt a 34. *Popp Wolfgang festő* 52 ft-os követelése. Sajnos nem nevezték meg, miért jár ez a nagy összeg, de minthogy ha ilyenkor festőt foglalkoztattak, annak feladata címerek festése volt, de sohasem ily nagy összeg, így hát biztosra vehető, hogy Popp mester, akit néha Poppinak is írnak a hivatalos könyvek,⁸⁽¹³⁸⁾ hevenyészve megcsinálta Zichy halálos ágyán a képmását. Két hét alatt erre elégséges ideje is volt, innen az arc finom kidolgozása, míg a ravattalal bizony baj van, az embernek az az érzése, hogy a halott menten lecsúszik. Úgy látszik, azt már nem szemlélet után festette; a hímzett ravatali ruha szintén gondos munka. Popp Wolfgang tehát nem volt afféle vándor-festő, sőt a hivatalos írások szerint polgárnak is felvették, előkelő családokkal rokonodott össze, és a Kolostor u. 13-as számú ház, ha nem az övé, legalább is a leszármazottjaié volt. *A kép révén tehát a soproni festészet története érdekesebb művészegyéniség ismeretével gyarapodik.*

Ami a tárgyat illeti, halott ember arcképét, a 17. század magyar anyagában nem egy ilyen tárgyú kép ismeretes; tán nem túlzók, ha azt mondom, a Zichy-képen az arc kitűnő kidolgozásához hasonlót nem találni köztük. Ez a meglevő első soproni ravatalos képünk, de hagyományosnak lehetne mondani, mert eléggé folyamatos a soruk. A hagyatéki leltárakból hamarjában az alábbiakat tudom említeni: 1706. Dobner Jánosné két halott gyermekéről birtokolt képmást, ezek 1722-ben hasonlóan hagyatékban merülnek fel, utánuk nyomuk vész. 1716-ban Tescher Lőrinc mészáros hagyatékában egy nagy kép szerepel: halott ravatalon. (Ein grosses contrefait eines verstorbenen auf einen Toden gerüst.) Gensel Adam neves tudós és orvos hagyatékában tán ilyen kép, amely halott öccsének képmásaként kerül említésre: defuncti Ehnl contrefait. 1727-ben Metzger J. Ehrenreich nejének hagyatékában halott gyermekének arcképét írják le.⁹⁽¹³⁹⁾ Sőt Dorfmeister István munkásságából sem hiányzik a halotti képmás. Szilsárcányban van, a Baditz-család birtokában. Jankovich Antalné ábrázolja, 1792-ben. Évekkel ezelőtt felajánlotta ugyan a család a soproni múzeumnak, de megvétele nem sikerült.¹⁰⁽¹⁴⁰⁾

³⁵⁷Hanem az emlék ilyen megörökítése pár évtizeddel később már a gipszből készült halotti maszknak adott helyet, Beethovené, Adyé nagyon elterjedt. Viszont Sopronban a festés még a 19. század második felében sem halt el. A soproni Liszt Ferenc Múzeumnak van egy pasztelje, a Lenek-család egy fiatal tagját mutatja halottas ágyon, valószínűleg az 1850-es évek végén itt működő müncheni Fleischmann Ágost munkája, továbbá Hauser Károly festőnk mind apját, mind anyját megfestette halálos ágyukon.¹¹⁽¹⁴¹⁾

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Jurkovics Milos: A soproni tanintézetek szlovák diákjai

Jurkovics Milos: A soproni tanintézetek szlovák diákjai

A dunántúli városok közül három vonzotta főleg a szlovák fiatalságot: Győr, Felsőlövő és Sopron. Győrött is találkozunk szlovák diákokkal, még többel Felsőlövön, de mivel itt csak algimnázium volt, az ottani

diákok rendszerint Sopronban folytatták tanulmányaikat. A leglátogatottabb diákváros szlovák részről Sopron volt. Ennek tanintézetei közül is legtöbben a volt evangélikus, ma *Berzsenyiről* elnevezett gimnáziumot látogatták, amelyet akkor általánosságban líceumnak neveztek, továbbá az ev. tanítóképzőt; egyesek az ev. teológia hallgatói voltak. Akadtak, akik a gimnázium 4. osztálya után a tanítóképzőbe léptek át, mások az érettségi után a teológiára mentek. Nem volt tehát ritka, hogy egy-egy ifjú két soproni tanintézetet is végigjárt. Hogy a szlovák diákok aránylag szép számmal keresték fel Sopront, ahhoz elsősorban hozzájárult az említett iskolák jó hírneve, továbbá bizonyos hagyomány, mely szerint némely család több nemzedéken át is Sopronban taníttatta gyermekeit. Nem volt ritka eset, hogy ugyanazon családból többen is tanultak egyszerre városunkban, po. a *Makovicky, Fajnor, Jurkovics* és más ifjak.

Ilyen családi hagyomány hozta Sopronba e sorok íróját is, aki addig csak jóhírből ismerte a várost, és aki négy évet töltött benne. Itt végezte a gimnázium felső négy osztályát, és itt is érettségizett 1918-ban mint a soproni líceum utolsó szlovák diákja.

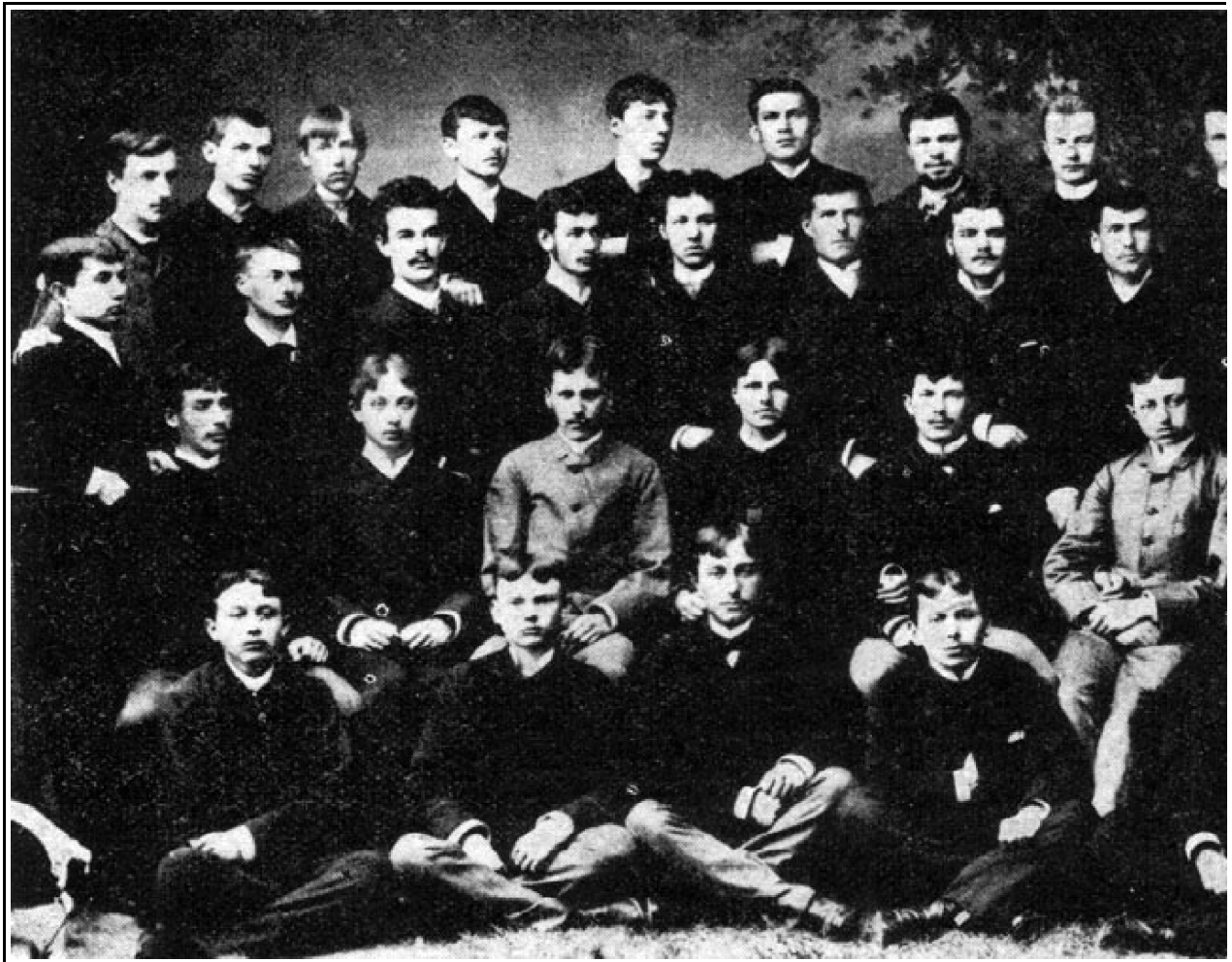
1914 augusztusának végén különbözeti vizsgával kezdtem, mert addig a modori (Modra) polgári iskolába jártam. De a tanév csak októberben kezdődhetett, ugyanis kitört az első világháború és az iskola nagy részét hadikórháznak foglalták le. Osztályfőnökünk *Hollósy Kálmán* volt, akiről épp a SSz 1961-es évfolyamában jelent meg nekrológ *Kelényi Ferenc* tollából. E szép megemlékezéshez hozzáfűzhetem, hogy a magyar nyelv és irodalom hivatott apostolának a legtöbb szlovák diák is nagy köszönettel tartozik, mert előadásaival tanítványaiban nagy erővel tudta felébreszteni az anyanyelvük iránt való érdeklődést és szeretetet, tekintet nélkül származásukra. Jómagam a tanulmányaimat már csak a prágai műegyetemen végezhettem tulajdon anyanyelvemen, mégis Hollósy hatására a szlovák nyelvet magánszorgalomból tanulmányoztam, elemeztem és így később a szlovák szakirodalom nyelvén is tevékenykedhettem. Az intézet igazgatója, *Hollós János* a latint tanította, *Dala Jenő* a történelmet; a görögöt a kitűnő nyelvész *Bothár Dániel*, akiről szintén igen szépen és magvasan emlékezett meg a SSz-ben *Angyal Endre* (1956-os évfolyam). Bothárnak is sokat köszönhettem nyelvtudásom bővítését illetően. A természetrajzot *Szabó József* adta elő, a német nyelvet a felkai (Velka pri Poprade) születésű *Krémusz Róbert*, a matematikát az első két évben *Faragó József*, a reáliskola tanára, majd az intézet rendes tanára, *Szabó Kálmán*, aki addig katonai szolgálatot teljesített; ő tanította a fizikát is. Vallástanárunk *Hetvényi Lajos*, egyúttal a „líceumi diákotthon” alapítója is volt.

358A soproni líceumban régtől fogva szlovák származású tanárok is működtek és nagy megbecsülésnek örvendtek. Közülük megemlíjtük első sorban *Hajnóczy Dánielt*, Vágbeszterce (Povázska Bystrica) szülöttét, aki a 18. század első felében rektori méltóságot is viselt. Az ő ideje óta jöttek a szlovák ifjak tömegesebben Sopronba.¹⁽¹⁴²⁾ 1802-ben az eperjesi (Presov) rektor került Sopronban hasonló minőségben, név szerint *Kralowánszky András*. 1854-ben ott találjuk a tanári karban *Zsarnoviczky Györgyöt* Vágújhelyről (Nove mesto nad Vahon), aki testvérének írt első soproni keltezésű levelében (1854. április 14-én) közli a következőket: „A mi főiskolánk ujonan van szervezve s már a nyilvános jogot is várjuk. Az iskolában 12 rendes tanár van s lesz rendkívüli is. Van neki felső gimnáziuma, teológiája és tanítóképzője, amely az idén lépett életbe. Az iskolában minden magyarul folyik.” Addig ti. az oktatás nyelve latin és német volt a Bach-korszakban. *Zsarnoviczky* csak rövid ideig működött Sopronban, már 1859. szeptember 4-én meghalt. Az ifjúság zenei művelődését nagyban előmozdította zenekar és énekkar szervezésével mind a líceumban, mind a képzőben. Zenét is szerzett, egyik dalát Szász Károly szövegére Hazámhoz címmel megzenésítette és a Napkelet 1859-ben újról mellékleteként hozta is. Ez a lap számon tartotta működését és hosszú nekrológban méltatta, megemlítette, hogy még halála órájában is kézhez kapva a folyóirat legújabb műmellékletét, Báthory fejedelem arcképét, „mélyen megilletődve szemlélte azt bágyadt, megtört szemével

s ihletetten kiáltva fel: »Gyönyörű kép. Vahot Imrét az Isten sokáig éltesse«. Ekkor egy köny gördült le arcán. Hihető, ezzel vett búcsút az általa annyira szeretett magyar művésztől és a szerkesztő úr kedvelt lapjától.» (Napkelet, 1859. 622. lap). Az iskola 1859/60-as értesítője igen melegen siratta el; említi, hogy a történelem és német nyelv tanára volt, korábban Selmechányán tanított, és ott mint orgonista is működött. „Több jeles tulajdonságai s példás becsületessége által közkedveltségben állott.” Sírkövének felavatásakor latin, magyar és német gyászbeszéd hangzott el 1860. április 24-én, a tanuló ifjúság énekkara is közreműködött.

A szlovák eredetű tanárok „legfiatalabbika” Bothár Dániel volt, akire bizonyosan most is sok soproni lícista emlékszik vissza hálával és tisztelettel. A SSz-ben megjelent és fentebb említett cikk részletesen elmondja életpályáját, ehhez csak egy értékes eredményét kívánnám megemlíteni: ő mentette meg a híres cseh író, Nemcova Bozsena Chalupka szlovák költőhöz írt levelét. Az író 1851-ben többször megfordult Magyarországon és meglátogatta Miskolcot is, ahol férje pénzügyi hivatalnok volt a Bach-korszakban.²⁽¹⁴³⁾

Bothár Dániel hírneve bizonyára vonzotta a szlovák diákokat mind Felsőlővőre, ahol eleinte tanárkodott, mind Sopronba. Az ő idejében sohasem volt itt kiélesedett sovíniszta szellem, amelyhez, sajnos, sok szlovák diák-tragédia is fűződik. És ha 1912/13 táján ilyfajta nehézségek voltak is, mint amikről később szó is lesz, Bothár védő keze és a líceum akkori tanári jegyzőjének, Hollós Jánosnak erélyes fellépése folytán, elsimultak ezek a dolgok. Ezt legjobban illusztrálja az is, hogy bár a líceum diákjai is belekeveredtek az akkori mozgalomba, a lefolytatott vizsgálat ellenére semmi komolyabb büntetés nem érte őket és az ügyet az 1912/13-as értesítő tapintatosan nem is említi. A soproni szlovák diákok élénk nemzeti életet éltek. Életükről a második világháború után két értékes tanulmány jelent meg a pozsonyi (Bratislava) Kulturny zsvivot (Kulturélet) c. lapban. Az egyik szerzője Nagy Jenő, aki Sopronszky studenti (Soproni diákok) címmel főleg két neves szlovák diák, Makovicky Dusan, Tolsztoj háziornosa és Benczúr Márton (Matej), írói nevén Martin Kukucsin iránt érdeklődik a líceum gazdag levéltári anyaga alapján. Ezek mindketten a líceumban végezték tanulmányaikat és 1885-ben érettségiztek.³⁽¹⁴⁴⁾ A második cikk szerzője Ján Béder, a bratislavai Komenszky ³⁵⁹Egyetem nemrég elhunyt docense. Slovenszki studenti v. Soproni címmel (Szlovák diákok Sopronban) hivatkozik Nagy idézett cikkére és említi, hogy Hajnóczy óta mennyien látogatták az iskolavárost. Kiemeli, hogy épp itt, főleg a felsőbb osztályosokban felébredt a nemzeti öntudat.⁴⁽¹⁴⁵⁾ 1844/45-ben 12 szlovák diák baráti körben egymást serkentette, hogy anyanyelvükben gyakorolják magukat; egyúttal egy ifjúsági folyóiratot adtak ki Veniec (Koszorú) címmel. Sajnos, a magyar anyanyelvű diákok, akik akkor Szün-órak címmel folyóiratot adtak ki, valamiképp rájöttek erre, a dolgot államellenesnek tekintették és felléptek a Veniec szerkesztői ellen. De ez sem tudta a szlovák diákokat eltéríteni ügyüktől: Kijelentették, hogy távol tartják magukat minden politikától s mindentől, ami sérthetné osztálytársaikat; szigorúan igazodnak a törvényes szabályokhoz. Feleltek is az őket támadó cikkekre, de a magyar diákok a szöveget össze-vissza forgatták és szlovák társaikból gúnyt űztek. Ezek a rektorhoz fordultak, aki négytagú vizsgálóbizottságot rendelt; ebbe mindegyik csoport két-két tagot küldött. A szlovák diákok becsületesen védekeztek, és ámbár a bizottság döntése alapján a Veniec továbbra is megjelenhetett volna, mégis naponta ki voltak téve sok támadásnak és gúnyolódásnak. Ezt némelyek nem tudták eltűrni, elhagyták az intézetet és a modori gimnáziumba távoztak, a többség azonban maradt. A folyóiratból összesen 31 szám jelent meg, az utolsóban a szerkesztőség ismertette a lap történetét.

A soproni ev. líceum VIII. osztálya 1884/85-ben. A felső sorban a hetedik Kukucsín M., a nyolcadik Makoviczky Dusán.

A múlt század 70-es éveiben a soproni szlovák diákok anyanyelvük gyakorlása végett egy „titkos” egyesületet alapítottak Jarina (Tavaszi mag) néven. Az egyesület a tanári kar tudtával és beleegyezésével működött, de volt idő, amikor [360](#)a sovinszta iskolatársak államellenes izgatással, ún. pánszlávizmussal vádolták őket. Pedig az egyesület tagjai csak anyanyelvükön gyakorolták magukat, szlovák könyveket és folyóiratokat olvastak, fogalmazásban, versírásban végeztek kísérleteket, szavaltak, bírálták a tagok verseit, pontosan azt csinálták, amit az iskola Német Társasága vagy a Magyar Társaság, a magyar önképzőkör. Ez utóbbi ülésein a szlovák diákok is szorgalmasan részt vettek, bizonyoság a Magyar Társaság levéltára, ahol magam, aki egyik könyvtári szekrény könyvtárosa voltam, sok munkát találtam szlovák diákoktól, nevezetesen fordításokat szlovák nyelvből. Ezekkel a diákok a szlovák irodalom ismeretét vitték közel a magyar diákokhoz, de ismertették népük életét, szokásait is. Igazán sajnálni kell, hogy egynéhány „forróvérű” diák vagy diákcsoport nem tudta sem felfogni, sem belátni, hogy a szlovák anyanyelvű diákoknak, kik távol szülőföldjüktől mégiscsak idegen városban s nem tulajdon anyanyelvükön tanulnak, nemcsak joguk, hanem kötelességük is volt elsajátítani anyanyelvüket, különösen azoknak, akik majdan mint pap, tanító, ügyvéd, bíró stb. a szlovák nép közt működnek.

A Jarina diákegylet két évi működéséről (1879–1881) édesapám *Jurkovics Vladimír*, aki szintén soproni diák volt fiatalkori erekyéi közt őrizte az egylet iratait (jegyzőkönyvet, dolgozatokat és egyéb egyleti iratokat), ezeket sikerült „megmentenie” egy házkutatás alkalmával. Ez anyag alapján dolgozta fel e sorok írója a Jarina két éves történetét.⁵⁽¹⁴⁶⁾

A fentebb említettek ellenére Sopron továbbra is kedvelt iskolavárosa maradt a szlovák diákoknak. A szlovák irodalom, közélet, közgazdaság és tudomány terén működő férfiak sorában számos egykori soproni diák nevével találkozunk. A már említett Makovický és Benczur-Kukucsín mellett több jeles orvos, ügyvéd, az evangélikus egyház terén működő egyén (po. három püspök: *Fajnor Dusan*, *Ruppeldt Fedor* és *Zoch Sámuel*) diákkora kapcsolódik Sopronhoz. Számos tanítóval is találkozunk, akik a soproni képzőben végezték tanulmányaikat.

Legtragikusabban végződött az 1912/13-i mozgalom. 1912-ben megalakult Turócszentmártonban (Martin) a Mor ho (Rajta) nevű diákegylet, tagjai ott, ahol több szlovák diák volt intézetben, szervezkedtek, és mint a korábbi egyleteknél, elsősorban anyanyelvüket gyakorolták. Az egyesület Pucsky (Rügyek) címmel folyóiratot is adott ki. Sopronban *Bibza Miloszláv*, 2. éves teológus, korábban a líceum növendéke gyűjtötte össze lakásán a fiatalabb szlovák diákokat. 1913 elején az egyesület ellen vizsgálat indult meg. A balkáni háborúk utórezgése idején az orosz cári „kolosszus” támadó szándékai mind ismertebbé váltak, emellett nálunk erősen szították az ellenséges hangulatot a szerbek ellen; ebben a légkörben irgalmatlan inkvizíció kezdődött a Felvidéken is, főleg Késmárkon, a társulás vezetői és tagjai ellen. Sopronban is mindhárom intézetben (líceum, képző, teológia) megkezdődött a hajszá. A képzőben erősen sovinizta irányzattal. Bibzát minden kedvezményétől megfosztották, a tápintézeti, addig elengedett díját vissza kellett fizetnie és végül „csendesesen eltávolították”.⁶⁽¹⁴⁷⁾ A líceum diákjait, jóllehet a rendőri vizsgálat ott is folyt, nem érte semmi bántódás. Legsúlyosabb büntetés a képzősöket érte. Az 1912/13-as értesítőben erről ezt olvashatjuk: „Az a példátlan eset is előfordult az iskolai év folyamán, hogy felvidéki származású, tót anyanyelvű ifjaink hazafiatlan s nemzetellenes mozgalomban vettek részt, illetőleg maguk körében, titkos összejöveteleiken a balkáni szláv vöröskeresztnek titokban s engedelem nélkül gyűjtést rendeztek és titokban szerkesztett tót nyelvű, hazafiatlan s mondhatni lázító tartalmú ifjúsági lap cikkeit olvasták. A főbűnöst az intézetből kizártuk, négy társát csendesesen eltávolítottak, négy növendéket pedig szigorú büntetésben részesítettünk.”

Így végződött az 1912/13-i szlovák diákmozgalom, amelyet az elfogulatlan ³⁶¹iskolatársak ártatlan mozgalomnak tartottak és szlovák kollégáikat továbbra is a hagyományos barátsággal öveztek, viszont a messziről ideszakadt fiatalok nagy részében sem tudta a sajnálatos esemény elnyomni Sopron iránt érzett hálájukat és szeretetüket.⁷⁽¹⁴⁸⁾

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Pröhle Jenő: A soproni líceum két egykori jeles szlovák diákja

Pröhle Jenő: A soproni líceum két egykori jeles szlovák diákja^{*(149)}

Azon számos szlovák ifjú közül, akiknek hosszabb-rövidebb soproni diákságáról folyóiratunk az utóbbi években megemlékezett, *Benczúr Mátyás* az egyetlen, akinek *Kukucsín Martin* néven kifejtett, 28 kötetre terjedő irodalmi munkásságát nemcsak az irodalomtörténészek tartják számon, de műveit a mai szlovák, sőt másfél évtized óta szerényebb mértékben – fordítások útján – a magyar olvasók is ismerik. A szlovák

irodalom fejlődéstörténetében elbeszélései és regényei a realista próza kiváló alkotásaiként kapnak előkelő helyet, és különösen a parasztabrázolás élethűségében úttörő s példamutató jelentőségűek.¹⁽¹⁵⁰⁾

Benczúr Mátyás szülőfalujából, az Árva megyei Jasenovából hosszas tanügyi odisszea és már írói próbálkozásokkal sikeres hatévi otthoni tanítóskodás után jut Sopronba, hogy az 1884/85. tanévben elvégezze a gimnázium VIII. osztályát és érettségét tegyen. A fennmaradt érettségi tabló leghátsó sorában mellette áll *Makoviczky Dusan*, egy rózsahegy-i kereskedő család fia, aki majdan mint Tolsztoj odaadó híve, a szlovákság közt apostola, orvos a és utolsó útján haláláig hű kísérője, marad inkább Tolsztoj árnyékában, mint fényében.²⁽¹⁵¹⁾

A két szlovák ifjú soproni diákéletéhez (Makoviczky egy évvel korábban, már **362** VII. osztályosként került Sopronba) a hivatalos feljegyzések kevés érdekes adattal szolgálnak. Benczúr Mátyás VIII. osztályos bizonyítványa – csak testgyakorlásból jóval – jeles. Az érettségi szóbeli feleletei jelesek ugyan, de a leendő író írásbeli dolgozatai miatt lesz jól érett. Makoviczky korábbi iskoláiban szerzett gyengébb eredményei Sopronban javulnak, a VIII. osztályban már jelesei is vannak, az érettségén szintén jól érett. Magyarból mindketten jelest kaptak.

A Rákóczi utca 29. számú ház. Kükucsin soproni diákkori szállása.

Benczúr Mátyást a tanári kar kedvelhette, mert két ízben javasolta ösztöndíjra. Első alkalommal a Thirring Lajos díjpénzt az adományozó Stadler Lajosné asszonyság nem neki, hanem az első helyen jelöltnek juttatta, de az országos Roth-Teleki-féle díjpénzt, melyre „érdem szerint ötödik, szegénység szerint harmadik helyen” terjesztették fel, tényleg megkapta (39 firt 50 kr összegben).

Rendkívüli tárgyként Benczúr angolt, Makoviczky angolt és franciát tanult.

A statisztika kétséges hitelét bizonyítja, hogy az érettségi iratok közt található „Statisticai adatok” című ív sajátkezűleg kitöltött „Minő életpályát választ?” rovatában Benczúr a „theologia”, Makoviczky a „kereskedő” szót írta. Benczúrt ezért nem kell captatio benevolentiaevel, Makoviczkyt sem kaszt-szellemmel vádolni. A következő tanévben mindketten a prágai egyetemen lesznek orvostanhallgatók, de ha orvost írtak volna az ívre, az sem sokat javított volna a statisztika valóságán: egyiküknek sem lett az orvosi az igazi életpályája. Az iskolában működő nagymúltú Magyar Társaságnak mindketten tagjai közt szerepelnek, de tevékenységükről a társaság jegyzőkönyve nem őrzött meg adatot. Benczúrt, akinek elbeszélései a turócszentmártoni Národnie Noviny hasábjain írói sikereket arattak, a Magyar Társaság nem tudta a maga életébe bevonni.

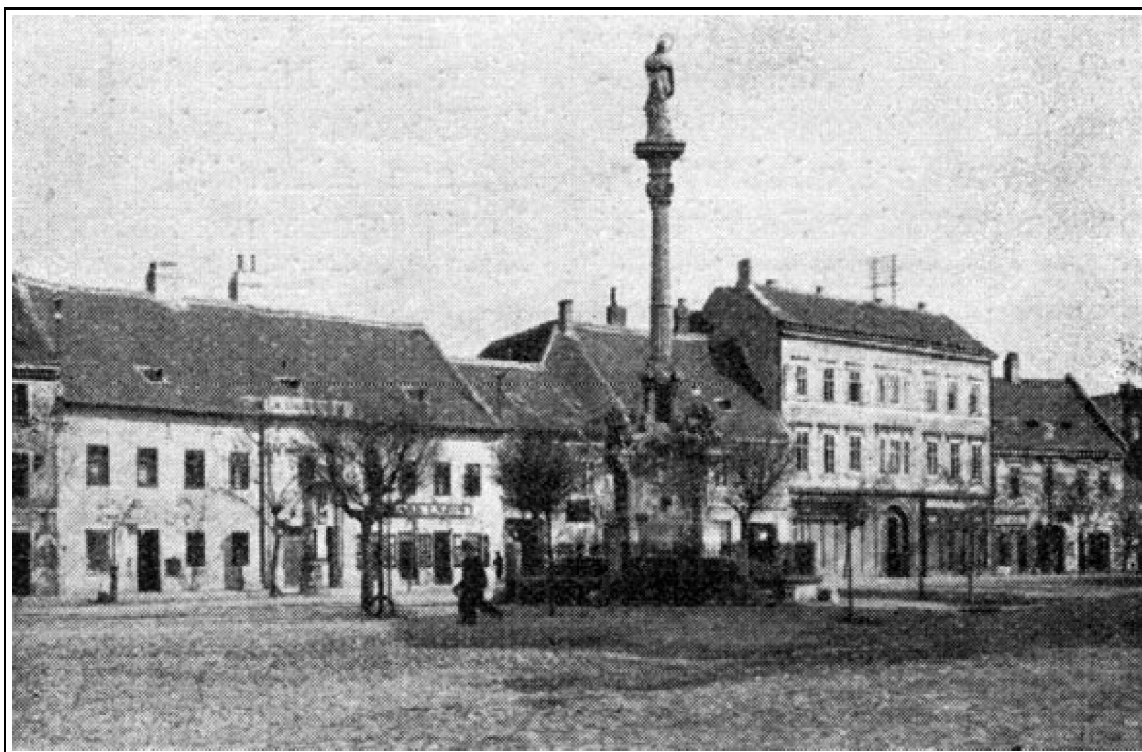
A hivatalos iratokból magánéletükről csak annyit tudunk meg, hogy Benczúr a Hosszúsor 29. sz. (ma Rákóczi utca 29. sz.), Makoviczky pedig a Hosszúsor 16., ill. 12. sz. (ma Rákóczi utca 10. sz., ill. a mai Ruhagyár helyén lerombolt) házban lakott.

363De ennek a diákévnak a legfontosabb adatát maga Benczúr – helyesebben az író Kukucsín jegyezte fel 1904-ben írt „Főiskolás koromból” című önéletrajzi karcolatának egy, a maga rövidségében is sokat mondó kitérésében.³⁽¹⁵²⁾ A prágai egyetemen a szülőföldjüktől messze került, de ott is együvé sodródó szlovák diáktársairól szólván ejti el a következő megjegyzést: „Jankó Morvahonban tanult, egy csendes kisvárosban, a cseh akkurátosság befolyása alatt; én Sopronban, ahol szabadabb (az eredetiben: szabad) a levegő, úgyhogy az ember, ha kedve szottyant a túrós csuszára, akár minden este elballaghatott a Manzingerhez, sőt színházba is elmehetett, hogy megnézzé a „Schöne Helenát”.⁴⁽¹⁵³⁾ (Hubik István fordításában)

Ez esetben levizsgáztathatjuk az író emlékezetének működését. A vendéglős neve egy betű híján pontos: Marzinger Jakab, a Színház u. 13. sz. alatti vendéglő tulajdonosa, éppen hamarosan Benczúr Sopronba érkezése után, 1884. szeptember 19-én „hirtelen halállal múlt ki”, de özvegye még évekig vezette tovább a vendéglőt, amelynek helyén még ma is „Kifőzde, Magyar konyha” felírás csábítja a járókelőt túrós csuszára. – Offenbach operettjét 1868. január 9-én mutatták be először a soproni színházban és később is népszerű maradt,⁵⁽¹⁵⁴⁾ de a karcolat szövegében a „Schöne Helena” csak a műfajt akarja jelezni és nem utalhat Benczúr konkrét színházi élményére, mert az 1884/85. színházi évadban a soproniak változatos műsort kaphattak szeptember 27-től március 29-ig Cavar (polgári nevén Cavallar) Alfréd német, április 6-tól május 7-ig Jakab Lajos magyar színtársulatának előadásában, de a fennmaradt színlapok tanúsága szerint a Szép Helénát egyik sem játszotta.

Természetesen semmiség az, hogy Benczúr Manzingernél vagy Marzingernénél evett túrós csuszát, és vajon látta-e Sopronban a Szép Helénát vagy sem, az idézett sorok hangulata a legszavahihetőbb bizonyítéka annak, hogy Benczúr-Kukucsín konkrét és átvitt értelemben egyaránt „jó szájízzel” hagyta el Sopront, ha ez az emlék a fenti fogalmazásban buggyant ki a tolla alól húsz év múlva.

Kukucsín – Benczúr Mátyás társai aligha sejtették, hogy a szlovák irodalom kiemelkedő alakja lett, s ezért 1967. július 11-én a Hazafias Népfrent soproni szervezete a Berzsényi Gimnázium kapubejáratának falán emléktáblával örökítette meg Kukucsín itteni diákévet, az ő művén keresztül szolgálni kívánván a szlovák irodalom hazánkban való megbecsülését is.

A soproni Mária-oszlop környéke az egykori sóhivatallal. Csatkai Endre felvétele. 1930.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Maulbertsch nyomai Sopronban

364 Csatkai Endre: Maulbertsch nyomai Sopronban

Az osztrák barokk nagy mestere, Maulbertsch eddig alig kaphatott említést a soproni művészet történetében. Ez annál különösebb, minthogy a művész Győrött 1772–78-ig freskót és oltárképeket festett,¹⁽¹⁵⁵⁾ majd pedig Szombathelyen is tevékenykedett, tehát közvetlen szomszédunkban. Köréhez tartozó, tehát hatása alatt álló festő készítette a Szentlélek templom főoltárképét és a sopronkertes remetetemplomból a megyeházi kápolnába került Mária neveltetése c. képet;²⁽¹⁵⁶⁾ mindkettőn a szóke lányka megjelenése vall Maulbertsch hatására. Legújabbán viszont Garas Klára hatalmas Maulbertsch könyve biztosít számunkra sajátkezű fiatalkori művet, nevezetesen a Szt. Jakab kápolna hajdani oltárképét, amely onnan a Szt. Mihály templomba, majd pedig a plébánia előcsarnokába került. A szent prédikációját ábrázoló kép Sopronba úgy jutott, hogy a városi tanács mint kegyúr megbízta Schräm Lukács soproni festőt és építész, gondoskodjék a kápolna számára képről. Schräm azonban, mint másutt is, nem maga festette a rendkívül mozgalmas képet, hanem megrendelte, ebben az esetben Maulbertschnél.³⁽¹⁵⁷⁾ Az azonosítás négy korai hiteles kép alapján történt, melyeknek szerzőségéhez nem fér kétség. Képünk egyes hibái éppen a még gyakorlatlan fiatal mester pályakezdésére mennek vissza.⁴⁽¹⁵⁸⁾

A kép nem ismeretlen az irodalomban, de mivel korábban az egyetlen Dorfmeister neve volt csak a soproni barokk festészet képviselőjeképp ismeretes, ennek a festőnek tulajdonították. 1918 végén Mihályi Ernő, aki

az első Dorfmeister monográfiát írta, felfedezte és ismertette az első Schaller István képet, aki műveit legtöbbször teljes névvel vagy kezdőbetűvel jelezte, ezzel tört meg Dorfmeister egyeduralma; azóta még vagy 12 festőnév merült fel Sopronban, akik ellen Dorfmeister is névjelzésével védekezett. Az eddig neki tulajdonított jelzéstelen képek lassan kikerülnek életművéből; van kép, amely nagyobb értékű nevet kap, mint Trogerét a Mária eljegyzése vázlat, valaha Teicher Károly gyűjteményében, most Láng Gyulánénál; a legtöbb képpel nincs olyan szerencsénk, mint a Szt. Jakab prédikációjával, csak az látszik stíluskritikai alapon, hogy el kell vonatkoztatni Dorfmeister művei közül.

Garas Klára könyvének még egy soproni kép meghatározása köszönhető, bár nem közvetlenül, ez a volt bencés templom baloldali oltárképe: a szeplőtlen fogantatás ábrázolásával. A kép jó karban van és tüzes, ragyogó színeivel, igazi barokk színpompa ez, nagyon megkapó, meglehetősen elüt Dorfmeister néha sötétebb tónusaitól. Éber László a legelső Dorfmeister tanulmányában nem is említi,⁵⁽¹⁵⁹⁾ azaz felfedező útján nem sorolta be a soproni festő munkái közé. Mihályi Ernő azonban lelkesen ír róla, és valóban nagyon szép barokk kép, de nem Dorfmeister, hanem Maulbertsch köréből való.⁶⁽¹⁶⁰⁾

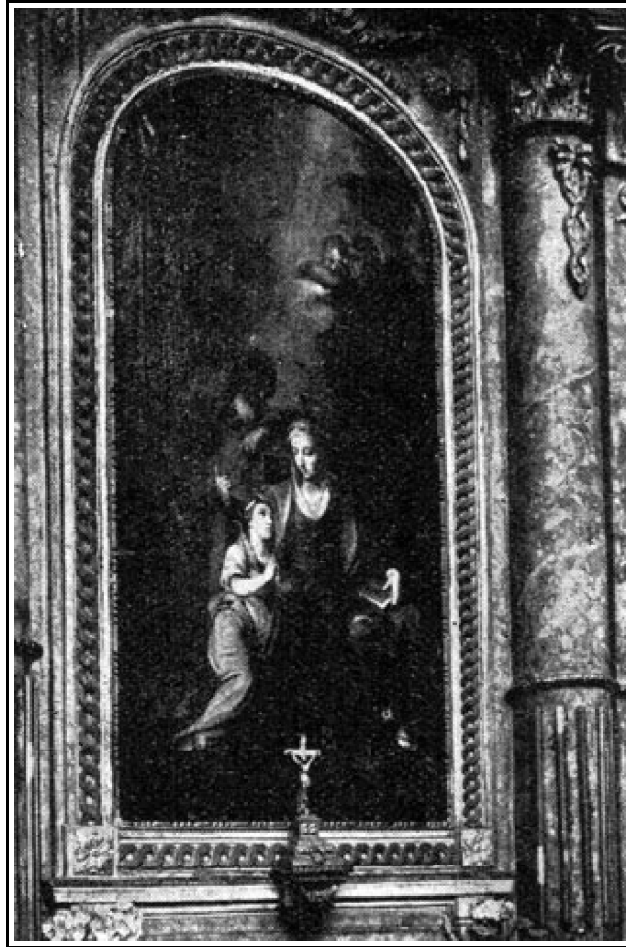

365Maulbertsch köre: Oltárkép a volt bencés templomban. Adorján Attila felvétele.

Metszet Maulbertsch után. (Garas Klára) Maulbertsch c. könyvéből. Repr. Adorján Attila

Garasnál a 129. lapon ugyanis egy rézkarc látható, amely festményünknek az eredeti forrása. A könyv 225. lapján a jegyzetekben olvasható a francia szövegű cím: „La Mere du Saviour Gravé d’ après l’ Epoche d’ Antoine Maulpertsch par Ignace Alberti.” – Az Isten anyja, Alberti Ignác metszette Maulbertsch Antal vázлата után. A felírás szerkesztője bécsi lehetett és nem biztos francia tudásában, így elég gondot okozott a l’ Epoche szó, mire sikerült rájöttünk, hogy az osztrák nyelvjárás szerint felcserélte a b-betűt a p-vel, helyesen így lett volna: l’ Ébauche, ami valóban vázlatot jelent. Garas a festő életművét 1748–1796 közti időre teszi, azaz majdnem félszázadra, ezalatt 397 [366](#)tételbe foglalja a képeket, beleértve egész freskóciklusokat, mint p. o. a sümegit. Nagy üzem volt az, segítők nagy számát tételezhetjük fel. Így képzelhető el, hogy akár Rubens, a mester készített vázlatot és Alberti, aki 1780 és 1801 közt mutatható ki, egy ilyenről metszetet készített, melyet mintául el lehetett küldeni távoli vidékek rendelőihez; hiszen Maulbertsch Erdélynek is dolgozott meg egész Ausztriának, Csehországnak.

Szent Anna-oltárkép a soproni volt bencés templomban.

Maulbertsch (?): Judit. Sopron. Zetti-Langer gyűjtemény. Adorján Attila felvétele.

Természetesen felmerül a kérdés, ki volt az, aki nyilván az eredeti vázlat után megfestette képünket. Annyi bizonyos, hogy ügyes kezét, színérzékét nem vitathatni el; változtatni kellett a kép méretein, mások az arányok, mint a metszeten amely szélesebb, tehát a maga angyalkáit összébb kellett szorítani a főalak felé; viszont a kép hosszabb arányaiban, mégis a felső lezárásban egy és más elvész a metszetről, mert ez egyenesen fejeződik be, a kép pedig kosárívben. Ezzel szemben alul nyúlik meg a festmény, de ott már nem tett semmit sem hozzá a másoló; helyenként még a hibát is átvette, p. o. Mária balkarjában. A metszettel szemben elvész a gyermek bájos fejcskéje, Máriának pedig szinte tekegolyó-szerű a feje, a kendő egyáltalában nem a metszet szerint simul a főhöz, hanem bádogszerűen eláll tőle. Bizonyos, hogy nem a képről készült a metszet, hanem megfordítva. Ki volt a másoló? Nehéz kérdés. Az a feltevés elvethető, hogy maga Maulbertsch, színezése ellentmond ennek. Dorfmeister? A hagyomány nem támogatja, meg nem hihető, hogy a soproni festő vállalkozott volna erre. Ugyanis féltékenykedett Maulbertschre. Elég erős szemrehányást tett Szily szombathelyi püspöknek, hogy nem őt, hanem bécsi ellenlábását bízta meg a székesegyház kifestésével. Őt külön mesterek dicsérték, mint Maulbertsch, és most úgy fest a dolog, hogy alulmaradt a versenyben, mert nem ő kapta a megbízatást. Céloz arra is, hogy ő nem tobzódik a színekben, akár Troger sem Győrött, és mégis elismerést váltanak ki freskói.⁷⁽¹⁶¹⁾ Valószínűtlen, hogy akkor éppen ³⁶⁷egy Maulbertsch-vázlatot vállaljon el végleges megfestésre. Persze még felhozható Dorfmeister örökös nyomora, amely makacsságát megtörte meg az a megszokott körülmény, hogy a barokk festők eléggé

szabadon gazdálkodtak mások szellemi javaival. A soproni domonkos templom jobboldali oltárképe, amely Szt. Vincét ábrázolja, annyira hathatott Dorfmeisterre, hogy egyik alakját a szombathelyi püspöki palota egyik képén viszontláthatók. A hegyfalusi freskóról maga írt egy német ismertetőt, ebben megmondja, mit vett át máshonnan, mi az ő eredeti gondolata; ezt ki is szokta domborítani azzal a jelzéssel: invenit et pinxit, azaz kigondolta és festette.

Valószínűnek tartjuk, hogy a kép magában a Maulbertsch műhelyben készült. Ebben a nézetünkben az támogat, hogy a jobboldali oltár hasonló felépítésű, de a kép nem azonos kéztől való, mint a szóbanforgó. Jelentősen visszatartott sima színeivel jelentkezik, Szt. Annát ábrázolja a kis Máriával és Joachimmal, Anna feje Leonardo nőábrázolásaira emlékeztet. Úgy képzeljük: egy műhely két, felfogásban eltérő tagjától származnak a képek. A Mária oltár adományozóit ismerjük, rajta a felsőrészen egy kettős címer: Széchenyi Ignác és neje, Viczay Annáé. Igaz, inkább a Zala megyei Egervárott laktak, de soproni házuk, a mai Kossow-ház épp az akkori ferences, későbbi bencés templommal szemben volt, mintegy házi kápolnájuknak tekintették. Az egervári templomot romjaiból Széchenyi Ignác építtette újra, fényesen berendezte, két igen szép rokokó szobor, Sebestyén és Rókus onnan méltó helyre, a Szépművészeti Múzeumba került. A gyermektelen házaspár azonban általában a többi vagyonszerző rokonokhoz képest nem volt dúsgazdag, annál tiszteletre méltóbb a művészet pártfogása, amelyből tehát Sopronnak is jutott. Széchenyi Ignác 1777-ben halt meg, özvegye Sopronban élt 1796-ban bekövetkezett haláláig.⁸⁽¹⁶²⁾ Minthogy az oltár a maga egyszerűségében és fonatos díszével aligha készült a férj életében, 1777 túlságosan is korai dátum volna, lehetséges, hogy csak az özvegy adományozta az oltárt, amikor véglegesen Sopronban telepedett meg. A metszetet is Garas az 1780-as évekre keltezi. A másik oltáron idegen címerek vannak.

A bécsi barokk képtárnak van egy vázlata, amelyet Maulbertschnek tulajdonít a katalógus.⁹⁽¹⁶³⁾ Ez nagyjából megegyezik egyes részeiben a Storno-gyűjteménynek egy jelzéstelen mitológiai tárgyú vázlatával. A vázlat pedig a ligvándi Niczky kastély mennyezetfreskójának előkészítése: teljesen azonos a vázlat és a freskó, ez utóbbi a következő jelzéssel: „Stephan Dorffmeister pinxit Ann. 1774”. Itt persze lehetséges, hogy a bécsi vázlat nem is Maulbertsch munkája, hanem Dorfmeisteré. (Kevésbé valószínű, hogy Dorfmeister a vetélytársa vázlatát használta volna fel.)¹⁰⁽¹⁶⁴⁾

A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1948-ban Scholz János hazánkfia, amerikai csellóművész nagyszerű adományában egy hiteles szép Maulbertsch vázlat birtokába is jutott, erről a SSz. 1966. 276. lapon kap ismertetést az olvasó. Úgyszintén a felszabadulás után került egy Maulbertschsel kapcsolatos kisebb festmény a Zettl-Langer gyűjteménybe, szerencsés lelet volt egy üvegezőnél, ahová a tulajdonos évek során át nem tért vissza. A kép Garas szerint kisebb változata egy hiteles Judit képnek a moszkvai Puskin képtárban, párdarabja a kamarás megkeresztelését ábrázoló képnek, amelyről metszet is jelent meg. Lehet, hogy a Judit kép is és a soproni festmény is ilyen metszetről készült másolat; hogy sajátkezű-e, nem hinném.¹¹⁽¹⁶⁵⁾

A hagyomány szerint a csapodi templom főoltárképe, Szent Margit vértanúságával, szintén Maulbertschtől származik és mint ilyen még az irodalomban is nyoma van; de a durva munka semmiképp sem hozható a nagy osztrák festő munkásságával kapcsolatba.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / L. E.: Liszt Ferenc első soproni hangversenyéhez (1820)

368 L. E.: Liszt Ferenc első soproni hangversenyéhez (1820)

A SSz 1961-i évfolyamában Csatkai Endre Liszt Ferenc soproni szerepléseiről szólva kiemeli, hogy legelső helybeli hangversenyének körülményei nehezen bogozzhatók ki. 1840-ben még megmutatták Lisztnek itt a nyomtatott műsort, sőt a mendemondák szerint az Kossow Jenő jóemlékezetű karnagynak még századunk elején is birtokában volt, és magával vitte Pozsonyba, mikor 1906 táján odaköltözött. Hagyatékából viszont nem került elő. Egy eddig kiaknázatlan forrás azonban egyet-mást, ha nem is nagyon tisztáz az első hangversenyről, de mégis jobban megvilágít. Mikor ugyanis Liszt 1881-ben utoljára járt Sopronban, egy azóta elfeledett újság, az Ödenburger Bote für Stadt und Land emlékszámot adott ki a nagy vendég tiszteletére, ebben van egy cikk ezzel a címmel: „Franz Liszts erstes Concert in Odenburg im Jahre 1820.” Feltehető, hogy a megtisztelt művész kezébe is került a lap és hallgatólagosan elismerte a fenti cikk állításait, amelyek egyébként eléggé párhuzamosak a szintén 1881-ben megjelent Raman Lina-fele életrajzzal. Raman Liszt közvetlen közelében élt és az életrajzi adatokat Liszt ellenőrizte. A cikk egyébként hivatkozik is a könyvre, de megjegyzései olyan jellegűek, mintha, bár nem is személyesen átélt eseményekről tesz tanúságot, mégis közvetlen forrásai voltak. Szerinte Liszt gyermekkorában gyakran szenvedett hideglelésben. Az első hangverseny izgalma ismét kiváltotta belőle, játék közben össze-összeverődtek a fogai, de alig lehetett észrevenni. Minthogy kicsike volt, ülve nem tudta eléggé kitérni két karját, így játék közben többször felállt. A cikk említi a vak hegedűst, akivel együtt adta a hangversenyt, a műsorán szereplő Ries versenyművet és a szabad ábrándot, bizonykodik is, hogy hamarosan második hangversenyt is adott és *utána* Kismartonban játszott. (Ezt a hiteles adatok cáfolják, azaz, hogy ez a szereplés megelőzte a sopronit.)

Stukkó-mennyezet a Caesar-házban a 18. sz. elejéről

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Gerencsér Nándor: A Soproni Orvos-mykológiai Állomás

369 Gerencsér Nándor: A Soproni Orvos-mykológiai Állomás

A mykologia a mikrobiológiának, a mikroszkopikus élőlényeket vizsgáló tudománynak az az ága, mely a gombákkal foglalkozik; a másik ága a bakteriológia, ez a baktériumok életét stb. tanulmányozza. Az orvos-mykológia pedig azokat a mikroszkopikus gombákat tárgyalja, vizsgálja, melyek betegségek okozóiként vehetők számba.

Eredete a múlt század első évtizedeire nyúlik vissza, és már 1843-ban a magyar Gruby Dávid beírta nevét ennek a tudományágak kutatójaként a halhatatlanok közé. Utána is számos magyar kutató nevét emlegeti a mykológiai világirodalom. Fejlődése különösen élénk ütemet vett a századforduló után, amikor a leíró módszert a biológiai szemlélet váltotta fel. Eszerint a kutatók szakítottak az addig megszokott ún. leíró módszerrel, és vizsgálni kezdték a baktériumok, gombák élettani sajátosságait (eredete, anyagcsere, szaporodás stb.) Rövidesen rájöttek, hogy a talaj, a *föld minden növényi életnek az őszervoárja*. Itt élnek

igénytelen életüket korhadó, rothadó szerves anyagokon. Innét jutnak az élő emberi, állati szervezetre, a légutakba, a tápcsatornába stb., majd következményesen a vérpályába és az idegrendszerbe. Az idegen környezethez természetesen alkalmazkodniuk kell, így megváltoztatják az életmódjukat. Erre *az élő szervezet védekezése készteti őket főleg*; aminek következtében nemcsak az életmódjukat, de a talajban megismert alakjukat is megváltoztatják. Ez pedig megnehezíti a felismerésüket. Sokat ismerünk, melyek biztosan kórokozók, de még többet, melyeket ma még ártatlan élősködőknek tartunk. Ismerve azonban az élőlények közt páratlan alkalmazkodó képességüket, kórokozóként is nyilvántartjuk őket.

Az állomás feladata tehát, hogy a kórokozóként ismertek elterjedését nyilvántartsa, másoknak ilyen sajátosságait kutassa, és szükség szerint a veszélyeztetett területek orvosait, lakosait szaktanácsokkal lássa el.

Ilyen irányú kutatómunka Sopronban 1939 óta folyik, amikor még nagyon szegényes keretek közt – a mai Köztársaság utcai orvosi rendelő elkülönített helyiségében – kezdtük el a város és a megye mykológiai anyagának a feldolgozását. 1941-ben a kórház bőrgyógyászati osztályának a laboratóriumában sikerült helyet kapni, de a háborús évek gondjai, a betegek utazása, a vizsgálati anyag gyűjtése, a gombák laboratóriumi tenyésztéséhez szükséges külföldi anyagok beszerzése mind több és több nehézséget okozott. A munkát nehezítette az állandó katonai készenlét is, és – ha lehet így kifejeznünk – a bajokat végleg „megoldotta” egy bomba, amely nemcsak a kórház bőr- és nemibetegosztályát, de a mykológiai laboratóriumot is elpusztította, minden kitenyésztett gombatorzsával és pótolhatatlan feljegyzéseivel együtt 1944 decemberében.

Csaknem négy éven át vajúdott, hogy lesz-e még egyszer mykológiai laboratórium, sikerül-e a kutatást újból megindítani. Aztán a kórház újjáépítése megindult; és 1949-ben a mykológiai állomás hivatalosan, államsegéllyel elkezdte működését. Ekkor állította fel a debreceni Országos Orvos-mykológiai Állomás a négy egyetemi klinikán kívül a területi állomásokat, és pedig Miskolcon, Kecskeméten, Gyulán és Sopronban. A soproni állomás kutató területét Győr-Sopron-Moson, Vas és Zala megyékben jelölte ki. Ekkor még Komárom megye is hozzánk tartozott, de 1959-ben önállósította magát, így már viszonylag jól felszerelve dolgoztunk és 1959-ben a rendelőintézet is elismerte az állomás létezését, napi egy óra rendelési idővel. Erre nagy szükség volt, mert eredményes gyógyító-megelőző munkát csak úgy tudtunk végezni, ha az állomás bekapcsolódik a hivatalos egészségügyi szervekbe.

Az állomás munkájának eredményét lemérhetjük egyrészt azzal, hogy a területünkön gombás betegség csak szórványosan (leszámítva az ún. lábmykosisokat, melyek világszerte terjedőben vannak), járványos gombás betegség pedig egyáltalán nem fordul elő. Kutatómunkánkat jelzik azok a tudományos beszámolók és előadások, melyeket hazai és külföldi szakemberek előtt tartottunk. Nemkevésbé a hazai és a világirodalomban megjelent cikkeink, melyek közül kettőt helyi vonatkozásuk miatt emelünk ki: „Egy ritka fonalgomba térfoglalása hazánkban.”¹⁽¹⁶⁶⁾ ³⁷⁰Ebben a cikkben a magyarfalvi baromfitelepről kiindult *Trichophyton gallinae* emberre történt fertőzésével foglalkozunk. Ezt a gombát 1951-ben észleltük *Magyarországon elsőként*. Azóta hazánk más részein többen is leírták. A másik cikkünk: a „Mikrosporon vanbrousseghemi hazai észlelése” címen jelent meg.²⁽¹⁶⁷⁾ Ezt a gombát, 1966 végén találtuk meg. Eddig *csak egyetlen esetet írtak le az Észak-amerikai Egyesült Államokból.* (1962)

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Fried István: Toldy Ferenc Gamauf Teofilről

Fried István: Toldy Ferenc Gamauf Teofilról

A helytörténeti kutatás több alkalommal megemlékezett már Sopronnak saját korában neves történészéről, Gamauf Teofilról, aki sokoldalúságával, adatgyűjtő szenvedélyével s racionálisabb egyházi irányzatot követő szellemével méltóképpen eleveníti meg a XIX. század első felének jellegzetes típusát: a külföldi egyetemről hazatért, nagy reményekkel induló s az itthoni mindennapok szürkeségében lassan-lassan szétforgácsoló tehetőséget.¹⁽¹⁶⁸⁾

Halálának esztendejében, 1841-ben még három újság emlékezik meg róla, Toldy Ferenc rövid jegyzetben vázolja föl tevékenységét, viszont az 1865-ben napvilágot látott „A magyar nemzeti irodalom története” már nem említi Sopron jeles fiát. Igaz, egyháztörténészek, a Sopron történetét kutatók még ma is kincsesbányára lelnek kéziratban maradt műveit lapozgatva, Kis János emlékezéseit olvasva pedig a jóbarát szépen megrajzolt arcképe fénylik elénk.

Így talán nem lesz haszontalan, ha megismerkedünk Toldy Ferenc mindmáig kéziratban maradt följegyzésével, mely „irodalomtörténetírásunk atyjá”-nak munkamódszerébe is bepillantást enged. Toldy Ferenc számos kötet irodalom- s tudománytörténeti jellegű jegyzetet hagyott hátra. Ezekben magától, az írótól hallott életrajzi adatok, a művek bibliografikus sorrendje, a műre vonatkozó egykorú bírálatok kivonatai találhatók. E kötetek egyikében olvashatjuk a következőket:²⁽¹⁶⁹⁾

„Gamauf Theophil Soproni ágostai vall. lelki pásztor 's e' megye felső-kerületi seniora, munkás életének 70. évében,³⁽¹⁷⁰⁾ február 14. halt meg. Mint⁴⁽¹⁷¹⁾ Gondos pap, jeles szónok, feddhetetlen ember, köz tiszteletben állt. Mint *író*⁵⁽¹⁷²⁾ több természettani dolgozatok, a' Hesperusban⁶⁽¹⁷³⁾ megjelent értekezések, könyvbírálatok, Ersch és Gruber nagy encyclop, számos cikkek, legújabbán 1840. gyermekek számára irt német földírás által ismertette.⁷⁽¹⁷⁴⁾ Kéziratban két nevezetes gyűjteményt hagyott: **371**l, Oedenburgs Kirchengeschichte vom J. 1565–1840. 4 kötet Fol. 2,⁸⁽¹⁷⁵⁾ Chronik Oedenburgs v. J. 800–1606⁹⁽¹⁷⁶⁾ Kis Ján. P. Hirl. 29 Sz.”¹⁰⁽¹⁷⁷⁾

A följegyzés, melynek *jegyzetszerűsége* azonnal kitűnik, utolsó mondatával a forrást is megjelöli. Gamauf halálakor ugyanis a jóbarát, Kis János több újságba elküldte nekrológját, így a Jelenkorba, a Századunkba s a legnépszerűbb lapba, a Pesti Hírlapba. Toldy ugyan mindhárom újságnak szorgalmas olvasója volt, a Pesti Hírlap szövege áll azonban legközelebb Toldy fogalmazásához, mely a Kis János-cikknek csupán kivonata, új adatot egyáltalában nem tartalmaz. Mindhárom újságközlemény Kis János tollából származik. Míg a Jelenkor meghagyja a nekrológ levél-jellegét (ugyanis Kis János levelet intézett a szerkesztőséghez), addig azt a másik két lap szerkesztőségi magyarázattal oldja föl.

Mindenesetre figyelemre méltó a tény, hogy 1841-ben még három újság helyei adott a Gamaufról szóló megemlékezésnek, sőt Toldy Ferenc is felhasználni vélte a későbbiekben adatait. Az idő múlása azonban fátyolt borított a szorgalmas Gamauf nevére s tevékenységére, megmaradt helytörténeti forrásnak, lokális jelentőségűnek.

Toldy Ferenc jegyzetének Gamauf-képe tehát Kis Jánosé. Toldy jegyzetei azonban egy Gamauféhoz hasonló, bár sokkal szélesebb körű s lényegesen jelentősebb szorgalom tanújelei, melyekből a gondos vizsgálat feltárhatja egy-egy Toldy-mű születésének útját.

A régi ev. temető sírkövei a múzeumkertben. Elöl egy rokokó sírkő, háttérben Reisch Tóbiás a 2. világháborúban megsérült sírköve, elöl Láng Jánosné (1817). Csatkai Endre felvétele 1930.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

372 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési

események Sopronban (1965)*

Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1965)*[\(178\)](#)

Az 1965. év művelődési eseményeit hátrányosan befolyásolta a megfelelő nagyobb férőhelyekkel rendelkező előadótermek hiánya. A Liszt Ferenc Művelődési Ház átalakítási munkálatai tovább folynak, és ez idő alatt kisebb kapacitású előadóterekben kellett az előadások számára lehetőséget biztosítani.

A hangversenyek színhelye 17 alkalommal a Petőfi Színház volt. A 13 műsorból álló nagyon szerény színházi évad során 12 alkalommal a győri és 2 alkalommal a veszprémi Petőfi Színház előadásaiban 5 prózai, 3 vígjáték és 5 zenés műsor szerepelt.

A gyér színházi műsorral szemben rendkívül változatos, színes és gazdag nemzetközi vendégjátékokban szerepeltek szovjet, szlovák, bolgár, olasz és osztrák együttesek. Különösen nagy sikert aratott egy fiatal japán zongoraművész, Ryoko Ohno, aki a „Liszt Ferenc” Soproni Szimfonikus Zenekar, valamint a Bécsi Filharmonikusok Zenekarának Kamarazeneegyüttesével nyújtotta az év talán legnagyobb zenei élményét.

A soproni filmszínházak történetük során szomorú állomáshoz érkeztek: több mint félszázados működés után a Vörös Csillag Filmszínház örökre bezárta kapuit. Ezért a Szabadság Filmszínház egésznapos üzemeltetést nyújtott, a nyári idény folyamán a Pataki Ifjúsági Házban kertmozi nyílt.

Rendkívül aktív volt az Ady Művelődési Ház kultúrélete. Az évi látogatottság 96 239 fő, 7 ismeretterjesztő előadás 2 403 látogatót vonzott, a 4 szakkörben (modellező-foto-gitár-bélyeg) 415 tag tevékenykedett. Különösen nagy sikerrel működött az Ady Filmszínház Filmklubja, amelynek 3 sorozatos bérletelőadását 7 544 fő látogatta.

Az ismeretterjesztő előadások évi statisztikája 561 előadás, 30 074 hallgatóval, egy előadás átlagos látogatottsága 53 fő volt.

Az ismeretterjesztő előadások részletes statisztikája a következő: (zárójelben a résztvevők száma)

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1965)* / TIT ELŐADÁSOK

TIT ELŐADÁSOK

Biológia 73 (1038), Csillagászat 4 (250), Egészségügy 12 (607), Filozófia 32 (1523), Földrajz 20 (1773), Hadtudomány 4 (248), Irodalom 28 (1595), Jog 16 (687), Kémia 3 (87), Közgazdaság 16 (535), Matematika 4 (128), Műszaki ismeretek 59 (1371), Művészet 44 (4119), Nemzetközi ismeretek 20 (1109), Pedagógia 16 (857), Történelem 31 (3468). Összesen 382 előadás 19 395 hallgatóval.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1965)* / MTESZ ELŐADÁSOK

373 MTESZ ELŐADÁSOK

Agrártudomány 5 (490), Bányászat, kohászat 6 (380), Erdészet 11 (1780), Építésügy 3 (310), Faipar 9 (550), Geodézia, kartográfia 15 (390), Geofizika 3 (120), Gépipar 24 (580), Híradástechnika 9 (490), Hidrológia 8 (1200), Kémia 7 (579) Közlekedéstudomány 7 (550), Matematika 7 (210), Mezőgazdaság, Élelmiszeripar 20 (720). Textilipar 45 (2330). összesen 179 előadás 10 679 hallgatóval.

Sopron, Halász utca 16.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1965)* / SZÍNELŐADÁSOK

SZÍNELŐADÁSOK

A győri társulat előadásai a Petőfi Színházban:

I. 22 Diadalmas asszony (Csajkovszkij) I. 30 Szókimondó asszonyság (Sardou) Petress Zsuzsa felléptével.
II. 5 Madách (Felkai). III. 13 Bajnokcsapat (Bakos Fülöp.) IV. 8 Tabáni legenda (Szirmai Kristóf). IV. 28 A 134. nap (Gerencsér). V. 9 Ludasmatyi (Szánthó Vécsey-Szenes). V. 17 A félkegyelmű (Dosztojevszkij).
VI. 2 Útvesztő (Peter Schaffer) VI. 11 A mosoly országa (Lehár). VI. 24 Tartuffe (Molière) és A tisztességtudó utcalány (Sartre).

A veszprémi társulat előadásai a Petőfi Színházban:

VII. 10, 11 Egérút (Gyárfás Miklós). VII. 12, 13 Hazudj igazat (Bunbury Wilde).

A soproni Vasas Művészegyüttes előadásai a Petőfi Színházban: VII. 3 Nóra (Ibsen) VI. Ármány és szerelem (Schiller).

Szereplők a következők voltak: Korán Jenő, Kovácsffy Zsuzsa, Nagy Irén, Magyar György, Mészáros Tibor, Nagy Emőke, Németh József, Kelestyényi Vilmos, Schulek Gyula, Kuti Mihály, Fleck Magdolna.

A soproni Egyetemi Színpad előadása a Petőfi Színházban:

IV. 10 Egy csirkefogó ügyében (Alfonzo Paso)

Különböző rendezvények

A soproni bel- és külvárosi városismertető sétákon a soproni üdülőkből és az Állami Szanatóriumból 111 vezetés során 11 370 volt a résztvevők száma. 43 alkalommal rendeztek vetítettképes előadásokat az üdülőkben és a szanatóriumban.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1965)* / KULTURÁLIS RENDEZVÉNYEK ÉS HASONLÓK

374 KULTURÁLIS RENDEZVÉNYEK ÉS HASONLÓK

II. 13 Magyar-Szovjet baráti találkozó a Petőfi Színházban. II. 26 Mráz Károly előadása Arthur Miller drámaíróról ez Ady Endre Kultúrházban. II. 28 Fúvószenekari hangverseny a Petőfi Színházban. III. 16 A Szövetkezeti Irodalmi Színpad előadása: AZ EMBER ÜGYÉBEN az Ady Kultúrházban. Szemelvények a mai osztrák prózairodalomból. III. 26 Veres József sporttanár előadása az Ady Kultúrházban: Legnagyobb világválogás az olimpia. IV. 1 FEHÉR ZÁSZLÓ A TŰZTORNYON a Szövetkezeti Irodalmi Színpad mősora az Ady Kultúrházban. Szabó Jenő rendezése Becht Rezső, Farkas Imre, Molnár József és saját írásaiból.

V. 4 BOLGÁR EST Sztoján Radev előadása (a Bolgár Kulturális Kapcsolatok Intézetének igazgatója) az Ady Kultúrházban.

X. 9 POTYAUTAS Zenés játék a Szombathelyi Ifjúsági Ház Művészegyüttesének előadása az Ady Kultúrházban.

XI. 6 AZ OKTÓBERI FORRADALOM EMLÉKÜNNEPE a Petőfi Színházban.

XI. 27 ÖRÖK MELÓDIÁK Zenés esztrád-műsor (Honthy Hanna, Bilicsi)

XII. 10 és 15 SPORTAKADÉMIAI ELŐADÁSOK a Petőfi Színházban:

Kinek érdemes sportolni. (Veres József)

Orvosság helyett sport. (Weisz Ferenc)

XII. 11 GAVROLOV TÁNC ÉS DAL-EGYÜTTES mősora a Petőfi Színházban.

XII. 16 HALLÓ ITT ROMA! I Diavoili di Merlotti (Róma) tánczenekar műsora a Petőfi Színházban.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1965)* / KIÁLLÍTÁSOK

KIÁLLÍTÁSOK

A rendszeresen megrendezésre kerülő helyi képzőművészeti, valamint a múzeumok által folyamatosan bemutatott különkiállításokon kívül évközben bemutatásra kerültek a következők:

Az írás művészete (III. 13–18). 20 év soproni képzőművészete – Felszabadulási emlékkiállítás (IV. 1–14). Remekművek a Szépművészeti Múzeum Képtárából (reprodukciók, VI. 27–VII. 18.) Novotny Emil Róbert festőművész munkái (V. 22–VI. 13). Soproni Ünnepi Hetek kiállításai (VI. 25–VII. 18). Posta fejlődéstörténete – Kisipari Termelő Szövetkezetek termékei – Süketnémák faipari munkái – Sopron és környékének élete a XVII. századtól napjainkig – Soproni várostörténet.

Munkavédelmi kiállítás (VII. 16–25). Magyar festők a XX. században (reprodukciók IX. 22–X. 10). Sopron város képzőművészeinek őszi kiállítása (X. 28–XI. 11). Galambok bemutató kiállítása (XI. 18–20).

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1965)* / ZENEI ÉLET

ZENEI ÉLET

A Városi Tanács „Liszt Ferenc” Szimfonikus Zenekarának hangversenyeit Székely Endre vezényelte a Petőfi Színházban.

II. 8. Hevesi Judit, Sólymos Péter, Sza-lay József, Kurtág Márta közreműködésével

Corelli, Beethoven, Debussy, Kurtág hegedűművei

Beethoven, Bartók, Debussy zongoraművei

II. 13, 14 Antal Imre (zongora) közreműködésével

Strauss: Denevér nyitány

Gounod: Balettzene a Faust operából

Strauss: Kék Duna keringő

Ravel: Bolero

Gershwin: Kék rapszódia

III. 21 Az Állami Zeneiskola Növendékhangversenye

IV. 4 Werner Mária, Korondi György, Barlay Zsuzsa, Veres Gyula közreműködésével

Beethoven: Egmont nyitány, IX. szimfónia

A közreműködött Soproni Egyesített Kórus karigazgatói: Somlai András és Radó Ferenc voltak.

V. 8 Kovács Dénes közreműködésével Vivaldi: Concerto grosso

Mozart: A-dúr hegedűverseny

Beethoven: III. (Eroica)

VI. 12 Állami Zeneiskola Növendékhangversenye.

VI. 26 Werner Mária, Eszenyi Irma, Korondi György, Horváth László közreműködésével

Beethoven: Egmont nyitány és IX. szimfónia

A Soproni Egyesített Énekkar karigazgatói: Radó Ferenc és Somlai András voltak.

VII. 2 Ryoko Ohno japán zongoraművésznő közreműködésével

Mozart: Haffner szimfónia

375 Mozart: d-moll zongoraverseny

Liszt: Esz-dúr zongoraverseny

X. 30 Budapesti MÁV Szimfonikus Zenekar hangversenye

Brahms: Változatok egy Haydn-témára

Csajkovszkij: Rómeó és Júlia nyitányfantázia

Mendelssohn: Skót szimfónia.

XII. 6 László Margit és Barlay Zsuzsa közreműködésével

Corelli: g-moll Concerto

Mozart: Exultate Jubilate

Pergolesi: Stabat Mater

A közreműködő Óvónőképző női karát

Törzsök Béla, a Pataki Ifjúsági Ház női karát Kovács Sándor vezényelte.

**1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési
események Sopronban (1965)* / EGYÉB RENDEZVÉNYEK**

EGYÉB RENDEZVÉNYEK

IV. 26 A Szovjet Hadsereg Központi Művészegyüttesének vendégszereplése a Petőfi Színházban.

Művészi vezető: Georgij Minajev. Zenei vezető: Vladimir Bagadajka. Orosz népitáncok, tánckompozíciók, magyar és orosz népdalok.

IV. 28 JACQUES KLEIN (Brazília) zongoraestje a Petőfi Színházban

Beethoven: Két rondó op. 51

Asz-dúr szonáta op. 110

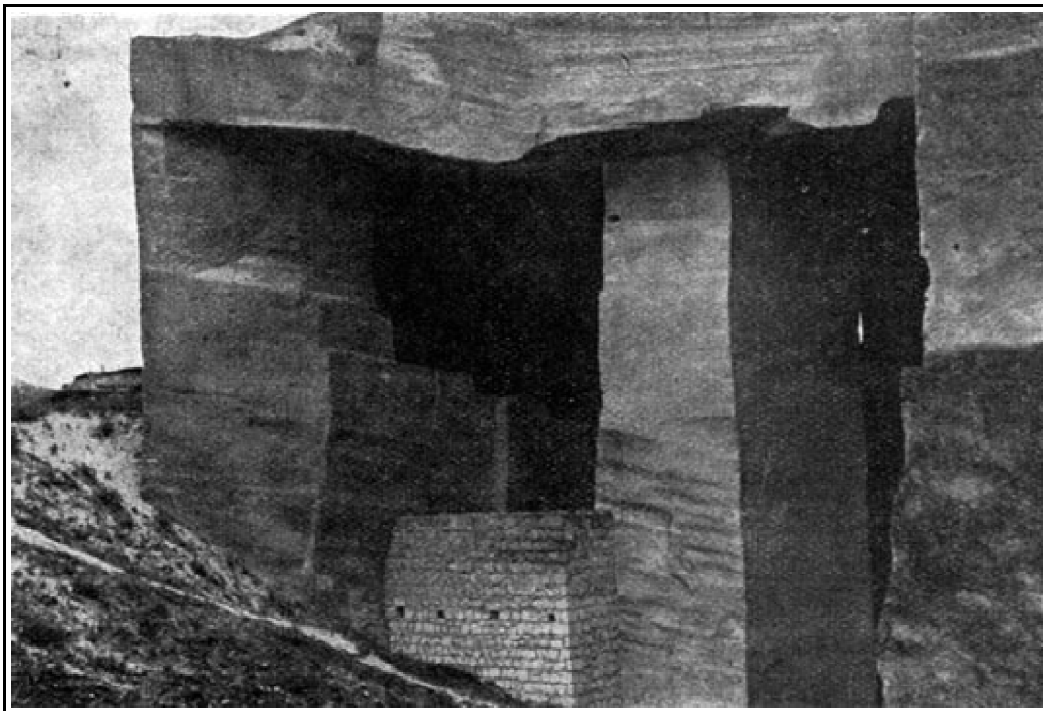
c-moll szonáta op. 111

Musszorgszkij: Egy kiállítás képei.

V. 22 PATAKI ISTVÁN IFJÚSÁGI HÁZ KAMARAKÓRUSÁNAK HANGVERSENYE a Petőfi Színházban.

Közreműködött: Sz. Basinszky Erzsébet és Földi Bence

Vezényelt: P. Párdányi Judit

A fertőrákosi kőbánya egy részlete.

VII. 1 BÉCSI FILHARMONIKUS ZENEKAR KAMARA EGYÜTTÉSE

Wilhelm Hübner (hegedű), Karl Stierhof (brácsa), Emanuel Brabec (cselló), Johann Krump (nagybőgő) és Ryoko Ohno japán zongoraművész

Mozart: Variációk D-dúr K: 573

Schumann: Szonáta g-moll op. 22

Chopin: Scherzo cisz-moll op. 39

Schubert: Forellen-quintett A-dúr op. 114

VII. 6 ORGONA HANGVERSENY az evang. templomban

Közreműködött Sebestyén János orgonaművész (Budapest)

Bach, Vivaldi, Major Ervin, C. Frank és Vier művei.

VII. 9 A TERNITZI (Niederösterreich) „LIEDERKRANZ” munkásdalárda hangversenye **376a** Petőfi Színházban.

Madrigálok, klasszikus művek, osztrák népdalok és más népek dalai. Vezényelt: Ferdinand Langer

X. 23 A SZLOVÁK FILHARMÓNIA ÉNEKKARÁNAK HANGVERSENYE

Smetana: Sarka és Moldva a „Hazám” c. szimfonikus költeményből

Cikker: Emlékek

Dvořak: Karnevál nyitány

C. Frank: d-moll szimfónia

XII. 15 MILENA MOLLOVA (Bulgária) zongoraestje

Bach: Olasz koncert

Schubert: a-moll szonáta op. 42.

Ravel: Gaspard de la nuit

a) Ondine

b) Le gibet

c) Scarbe

Chopin: b-moll szonáta

A soproni üdülők és Állami Szanatórium beutaltjainak 77 zenei rendezvényt nyújtott a Megyei Idegenforgalmi Hivatal. Közel 29 000 hallgató élvezett orgonazenét, kamara-, kórus- és fúvószenét.

A Megyei Idegenforgalmi Hivatal VI. 25-én a Beloiannisz téren megrendezte a Soproni Ünnepi Hetek toronyzenés, ünnepi fényhatású nyitó hangversenyét. Közreműködtek: Egyesített Ifjúsági Kórus, Soproni Kisipari Szövetkezetek Kórusa, Soproni Pedagógus Kórus, Városi Tanács Fúvószenekara. Vezényeltek: Kovács Sándor, Radó Ferenc, Törzsök Béla és Monostori Ferenc. Az orgonazenét Szentgyörgyi Kálmán

karigazgató szolgáltatta az evang. templomban.

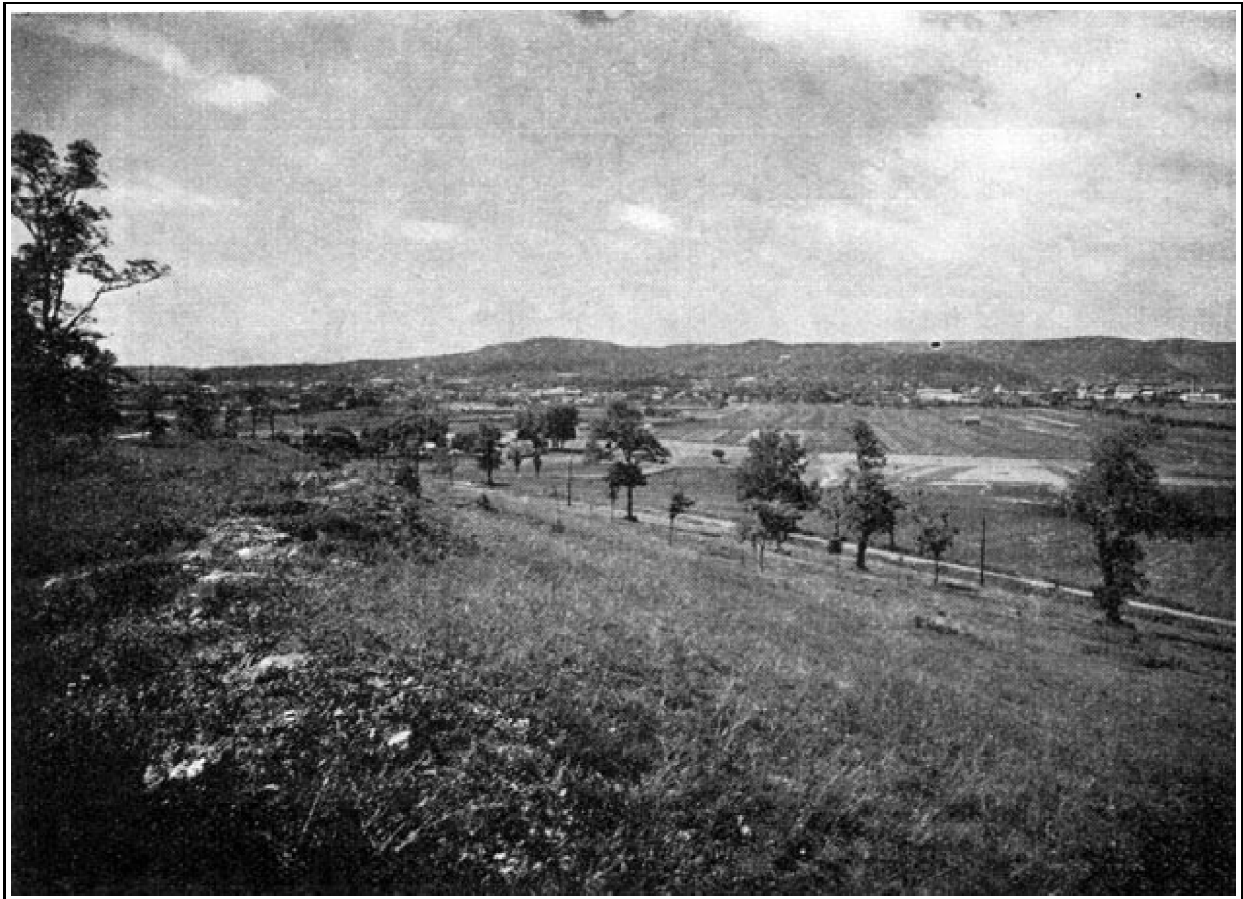
1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1965)* / A SOPRONI FILMSZÍNHÁZAK MŰSORA

A SOPRONI FILMSZÍNHÁZAK MŰSORA

Az Ady, Petőfi, Szabadság és Vörös Csillag Filmszínházakban bemutatásra került 358 műsort (ebből 73 szélesvásznú volt) összesen 1289 előadásban vetítették 408 043 néző előtt.

A Vörös Csillag Filmszínház XI. 7-én bezárta kapuit és megszűnt. Utolsó műsora a Werner Holt kalandjai című NDK film volt, az első előadást 1913. szeptember 3-án tartották.

A soproni filmszínházak sorába lépett a Pataki Ifjúsági Ház is, amelyben kertmozi nyílt a nyári idényben és 9 műsort mutattak be az Ifjúsági téri kertben. December 2-től kezdve a Szabadság Filmszínház délelőtti előadások rendezésére is rátért, úgyhogy naponta hétköznap 5, vasárnap 6 előadást tartott.

Előtérben a Bécsi-domb, háttérben a város panorámája.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Banner János: Paúr Iván emlékezete
(Kismarton, 1806. VI. 21.–Sopron, 1888. XII. 17.)

Banner János: Paúr Iván emlékezete
(Kismarton, 1806. VI. 21.–Sopron, 1888. XII. 17.)

Ne vegye tőlem senki rossz néven, hogy most, amikor az ország nyugati határán túl született, érdemes férfiúról kívánok megemlékezni, néhány pillanatig a keleti határokon is áttekintek, és halála 150 éves fordulóján – eddig tudtommal csak egyik fiatal geológusunk tette – emlék-tűzet gyújtok a nagyenyedi temetőben – ma már bizonyára jeltelen sírban – nyugvó Benkő Ferenc sírján is, aki Parnassusi Időtöltés címen 1790–1796 közt kiadott sorozatában elsőként írt magyarnyelven a görög és római régiségekről, és az enyedi ritkaságokról szólva, az Erdélyben talált régiségekről. Természetrajzi gyűjteményében őrzött régiségeivel járult hozzá az egykori két magyar hazában elsőként felállított magyar múzeum alapításához.

Kövessük mi is a fiatal geológus gondolatát kifejezve azt a kívánságunkat, hogy idegenben lévő sírja helyett a Magyar Nemzeti Múzeum kertjében hozzáillő mellszobor örökítse meg az első magyar múzeum-alapító emlékét!

A Széchenyi-nemzetség egykori levéltárosának – a nagyszorgalmú és a maga korában éppen nem megszokott módon, mindenki számára érthető szép magyar nyelven író történész, régész, műtörténész és a Sopron megyei múzeum alapítója – emlékét közel három emberöltő távolságából idézve, Széchenyi Istvánnak egy gondolata jut eszembe:

„Egy vagy más temetőben lerakatni: semmi! Vérünk dicséretét, jutalmát nyerni elhunytunk után ellenben minden!, mert egyedül a többé nem létezők fölötti ítélet a valóban igazságos!”

Nem tudom, 135 esztendővel e gondolat megszületése után – a nem régen megünnepelt centenárium évében – a változó ítéleteket megismerve, magára is érvényesnek tartotta volna-e ezt a megállapítást az az ember, akinek értékelésében máig se értenek egyet történészeink?

Nézőpont kérdése ez csupán, ami erősen befolyásolhatja a tárgyilagosságot. Ez azonban – úgy érzem – teljes egészében nem cáfolja meg a gondolat igazságát.

Az igazságos ítéletet a magányosan élő Paúr Iván halála után pár év alatt ketten is kimondották. Előbb Bella Lajos – akinek a nevét a múzeum jubileumán hangsúlyozottan kell kiejtenünk –, akinek tisztán látását nem homályosította el a ragaszkodó tanítvány elismerő hálája; majd az Akadémián tartott emlékbeszédben, a bírálatra a maga idején leghivatottabb Hampel József, akit nem befolyásolt az író és szerkesztő közt – olyan hosszú idő után, sajnos, már Paúr halálához közel – kialakult kapcsolat és a személyesen is

megcsodált, a magas életkort valóban nem tükröző, kitartó munkabírási.

A két különböző hangú emlékezésből, saját széleskörű érdeklődést eláruló munkáiból meg lehet rajzolni a nem nyílegyenesen futó életpályáját. Látni lehet annak – mondhatnók – gyermekkori kezdetét, minden kanyarulatát, talán – egy célt szem előtt sohasem tévesztő – nyugtalanságát. Nem mindeniket lehet megérteni olyan világosan, mint a szabadságharc és az utána következő nyomasztó évek általánosan ismert történeti okát, súlyos következményeit. Az előbbiek csak egy ember, az utóbbi az egész nemzet sorsát jelenti.

Most, születése után kerekén 160 esztendővel, 378 az ország minden részéből összesereglett régészek, emlékének áldozni jöttünk arra a helyre, ahol Paúr Iván 30 éves helyi régészeti munkája legvégén, az első rendszeresen ásott kelta temetőt feltárta, térképezte, és ahol mindig érzékeny lelkét egész élete legelviselhetetlenebb sérelme érte, mert adott szavának megtartását, ígéretének teljesítését a soproni kispolgári értetlenség – amellyel itt lefolyt életében állandóan küzdött – lehetetlenné tette.

Talán elégtétel is az, amit az emlékezőktől kap, akik között, már a távoli idő miatt is, egyetlen ember sem lehet, aki ismerte volna, de akik között alig akad valaki, aki régészeti, történeti és művészettörténeti tanulmányai során ne találkozott volna nevével, ne használta volna fel kutatásainak – a szürkülő betűk ellenére is – gazdag eredményeit. Elégtételnek látom a Liszt Ferenc Múzeum részéről is, amelynek elődjei, a városi és megyei múzeum egyesülésük idején (1897) elfelejtkeztek arról a határozatról, hogy „gyűjteménye mindenkor az ő nevének lesz a múzeumban felállítva.”

A két életrajz, bármilyen körültekintéssel is, nem adhat feleletet ennek a sokszor érthetetlenül változó életpályának miértjeire. Ezért szeretnék – azok adatait is felhasználva – a magam szemével látni, amikor róla beszélek.

Azok a levelek, amelyek tőle származnak, vagy róla is szólnak, jobban elénk állíthatnák azt az embert, jobb bepillantást engednének a „különc” jellemébe, akit anyagi körülményei sodortak el a születése előtt négy évvel alapított Nemzeti Múzeumból, ahol valóban a helye lett volna, és maradandó munkák eredményeivel gazdagíthatta volna a magyar régészeti és műtörténeti irodalmat, amelynek nemcsak hivatott művelője, de úttörője is lehetett volna, és minden nehézség ellenére volt is, ha ez később, nagyobb eredmények után el is homályosult. Hogy szerteágazó munkássága területének minden szakában tovább jutott a tudomány, való igazság. De szomorú volna, ha nem így lenne.

Téved az, aki azt hiszi, hogy egy tudománnyal foglalkozó ember munkáját saját korából kiragadva meg lehet ismerni; egy kezdő lépéseihez még magyar kifejezéseket és utat kereső tudomány eredményeit az egyre fejlődő ismereteken keresztül akarja megítélni. Tévedés, mert ellene mond a történeti szemléletnek.

Nem lehet kivétel ez alól Paúr Iván sem, de azok sem, akik utána következtek, akár napjainkig, sőt az utánunk következők sem.

Ezt a tudomány természete hozza magával, amely egyre fejlődik, egyre többet ismer, köztük azok felhasználható eredményeit is, akik kevésbé kedvező körülmények közt nem mindig jutottak okvetlenül hibás eredményekre.

Tudja és hangoztatja ezt Paúr Iván is. Mikor Rómer Flóris egyik tanulmányában kritikát mondani készül egy öt évvel előbb megjelent munkájáról, levélben válaszol. A levelet Rómer, valószínűleg írója megkérdezése nélkül közölte is.

Elég ebből egy mondatot idézni: „Tán nem te egyedül vagy zavarban; csak hogy nem tudod eltűrni, – pedig hiába nem lehet mindenről, és kivált határozottan írni, el kell néha ismernünk, hogy keresztuton állunk.”

Ez az egy mondat tükrözi Paúr Iván jellemét, és sok mindent megmagyaráz. Talán nem is egészen kedvező színben tünteti fel az úttörők – e kor nagy emberei – egymáshoz való viszonyát. Hiszen a nagy ember kifejezésben is az emberen van a hangsúly.

Ebben a levélben találtam meg az okát annak, hogy a Honművész 1838. évfolyamában régészeti híradással jelentkező Paúr Iván, aki később, 1825-től 1857-ig mindegyre közli római- és középkori, sőt történeti kutatásának eredményeit is az „Új Magyar Múzeum”-ban, és aki, már mint az Akadémia levelező és régészeti bizottságának tagja, a Toldy Ferenc szerkesztette Archaeológiai Közlemények első kötetében pannóniai feliratokat adott ki, kora színvonalán álló magyarázatokkal, és aki már 1858-ban „hazai archaeológia társulat” alakítására tett javaslatot, távol maradt az 1868-ban megindult Archaeológiai Értesítőtől, sőt – az említett feliratok kiadása után, a Közleményektől is. Csak egyszer szólalt meg az Értesítőben, amikor nem tudott kitérni a felkérés elől, amit kezdő soraiban hangsúlyoz is. Hogy akkor aztán többet is mond, az csak azt bizonyítja, hogy eléggé tartalmas volt a sokszor kinyitott „archaeológiai tárca”, amelyből bizonyára még ma sem ismerünk mindent.

Talán még feltűnőbb, hogy bár az 1876-ban [379](#) rendezett nemzetközi kongresszus tagnévsorában szerepel a neve, de az ugyanakkor rendezett kiállításon – a katalógus szerint – neki fenntartott szekrény üresen maradt.

Azok a közlemények, amelyeket az Archaeológiai Értesítőben nevével jelezve olvashatunk, egy kivételével, sohasem az Értesítő számára készültek. Átvételek az Oedenburger Nachrichtenből, vagy a Sopron c. helyi lapból, amelyekben évről évre többször is hírt ad kutatásairól.

Élete legvégén Hampel kérésére írta utolsó közleményeit az Értesítő olvasói számára, de még ezek közt is volt olyan, amely csaknem öt, sőt egyik tizenöt évvel előbb jutott lokálpatrióták kezébe, akik közé – a szó rossz értelmében – sohasem tartozott, és – mint láttuk – soha nem ismerték fel értékét; pedig éppen ezek előtt akarta népszerűsíteni tudományát, amire kitűnő tolla valóban alkalmassá tette.

Aki az elmondottakból arra következtetne, hogy nem volt közölni valója, annak legyen szabad felhívni a figyelmét arra, az itt fel nem sorolható 29 folyóiratra, hírlapra, albumra, ahol Pesten és a vidéken, sőt Bécsben is egyaránt szívesen látták írásait, és amelyek egy részében nemcsak mint cikkíró, de szerkesztő is, irányító módon vett részt.

Íme egy szókimondó ember és egy másik hasonló, de érzékenyebb lélek összeütközésének egy egész tudományágat mélyen érintő következményei. Tanításra, nevelésre alkalmas, kerülendő példa lehetne minden időben.

De nézzük – röviden – ezt a többször kisiklott életpályát, amelyet csak az tud megérteni, aki élete minden lépésének érzi a súlyát, látja és vállalja következményeit, és amikor már szépen halad a neki sohasem tetsző életpályán, nem tehet egyebet, ott hagyja az előtte megnyílt lehetőségeket, fut az első szerelme: a régészet és műtörténelem után, hogy ott is csalódjék, de nem az ideáljaiban, hanem a meg nem értő – vele haladni nem tudó – emberekben.

Az Esterházyak feudális birtokainak családi lehetőségei viszik a jogi pályára. A reformkori Pozsonyban tanul. Ügyvédi diplomát szerez, és ezzel az akkori Magyarországon minden út megnyílik előtte, de a

tradíciók a leggazdagabb főúr szolgálatába viszik. Itt is nyitva van az érvényesülés útja, de a lelke már nem ezé a hivatali munkáé, amit ennek ellenére kifogástalanul, pontosan végez.

A szombathelyi szarkofág felébresztette soproni és kőszegi diákkori érdeklődését a régészet iránt, és kívánsága ellenére kapott áthelyezését el nem fogadva, ott hagyja tíz éves szolgálatát.

Ekkor, 36 éves korában belátja, hogy maga a szenvedély nem elég a régészethez. Összekuporgatott pénzén tanulmányútra megy Ausztriába, Svájcba, Észak-Olaszországba.

Itt a római és középkori emlékek éppen úgy érdeklik, mint a feliratos kövek. Méreg ez annak, akinek érzéke van ezekkel foglalkozni. De még messze volt ahhoz, hogy ezeknek szentelhesse életét: a szenvedélye legyen az élethivatása.

A szabadságharcot megelőző öt évet újra Pozsonyban, majd Trencsénben tölti. Ügyvéd, majd bírósági beosztott. Még Trencsénben is kísértik a Pannóniától legtávolabb északon sziklába vágott római emlékek.

Bécs gyűjteményei és könyvtárai erősen vonzzák. Régiségeket gyűjt, hogy pár év múlva a nemzet szabadságával együtt azok is elveszenek.

A szabadságharc alatt – a reformkor fiatalságát követve – előbb polgárőr, majd Görgey seregében százados. Buda elfoglalása után őrnagy. A bukás után öt hónapi fogság árán szabadul ugyan, de felügyelet alatt áll, mint oly sokan mások is.

Egyedül élő apja kívánságára – bár annak sohase akart terhére lenni – Eszterházára költözik. Rövidesen bekövetkező halála után, Pozsonyban szerzett régi barátja – Varsányi János – unszolására Pesten telepszik le, és felújítva a régi barátságot, együtt kutatnak, hódolnak régi szenvedélyüknek.

Most érkezik el annak a munkának az ideje, amelyre ifjú kora óta vágyakozott, de most se úgy, ahogy a céltudatos nyugodt munkához kívánatos lett volna.

Sok akadály van ennek a munkának. A Bach-korszak szótára csak a feladást ismerte, a feledést nem. Nem jutott hely, még a legkisebb hivatalban sem az egykori honvéd őrnagynak. De munkakedvét ez sem vette el.

Tudományos igényű újságcikkek írásával keresi kenyerét, s közben Varsányi Jánossal együtt, addig ilyen célra sohase [380](#)használt földfúróval kutatják a föld alatti római emlékeket Aquincum környékén is. Egymás után jelennek meg ilyen irányú cikkei, barátja rajzaival az Új Magyar Múzeumban, a Magyar Sajtóban, a Pesti Naplóban és egyebütt.

Két évvel Pestre költözése után úgy érzi, hogy munkássága értékesebb lesz, és nagyobb elismerésben részesülhet, ha régészetet hallgat az egyetemen és szabad idejében tovább fejleszti tudását. Beiratkozik és jogi tanulmányainak beszámításával 1855-ben meg is szerzi az abszolutóriumot.

Tudtunkkal ő az egyetlen régészünk, aki Kiss Ferencnek, egyetemünk egykori helyettes tanárának – aki székfoglalóját németül nyilván nem akarván, latin nyelven tartott, egy kis szépséghibával 1849 őszén – volt tanítványa, tőle tanulhatott görög és római régészetet, sőt numizmatikát, de addig is megjelent munkái tanúsítják, hogy az epigraphikának már beiratkozása előtt, kora szakembereinél semmivel sem alacsony fokon álló, hivatott művelője volt.

És mire volt jó a szaktudás, az egyelem elvégzése? Elhelyezkedése nem ment könnyen. Csaknem 50 éves korában napi egy forinttal fizetett díjnoki állást kapott a könyvtárnál, de felváltva az archaeológiai

osztályon is kellett dolgoznia. Az egy forintos díjnoknak az archaeológiához is értenie kellett. Vajon mit jelentett ez a pénz az akkor is nehéz megélhetési viszonyok mellett? Magától kellett lopnia a még szabadon maradt időt arra, hogy elolvasson mindent, amivel szaktudását gyarapíthatta, és – a máig sem méltatott – Varsányi Jánossal együtt Buda környékén kutasson és jegyzeteket készítsen tapasztalatairól, a megtalált emlékekről.

Paúr nevét közleményeiből ismerte az akkori tudományos világ, volt is aki olvasta, de Berlinben már felfigyeltek rá és az Akadémia plenáris ülésén Mommsen mond először meglehetősen elismerő bírálatot. (1857. XI. 26.)

Ide illenek ennek a bírálatnak minden szava, de legyen elég csak annyi, hogy Paúr és Varsányi közös munkájáról lelkiismeretes jegyzeteiről, feloldásairól és pontos rajzairól szólva mondja: „von der Sorgfalt und Treue der von Ihnen genommener Zeichnungen habe ich, der ich eine Anzahl derselben mit den Originalen habe zusammen halten können, mich hinzeichend überzeugt.”

„An dem Herrn Paúr namentlich besitzt-Ungarn den zuverlässigen Lokalsammler, dessen die Epigraphik überall so dringend bedarf; und es bleibt nur zu wünschen, dass er mit seiner Nachforschungen fortfahren und dieselben über das gesammte in Ungarn zerstreute Inschriftenmaterial erstrecken möge.”

Mommsen nem éri be a távol elhangzott, de nyomtatásban is megjelent elismeréssel. Javaslatára még ebben az évben (1857) a római Institute Di Correspondenza Archaeologica levelező tagjává választja – Magyarországon elsőként – a Nemzeti Múzeum, ennél a rangnál magasabbra sohase jutott diurnistáját.

Most jut először szóhoz az Akadémiai Értesítőben „Duna balparti római erőd” c. írt tanulmányával, amelynek megállapításával kerül szembe – mint láttuk – Rómer megoldottnak vélt felfogásával.

Berlinen és Rómán keresztül vezetett az út a Magyar Tudományos Akadémiához. 300 Ft évi fizetéssel az érem- és kéziratár öre, (1858) és még ebben az évben az Akadémia tagja lesz.

Megindulhatott volna tehát azon az úton, amelyen már addig is szép eredményeket ért el, de a jövedelme kevés volt a magányosan élő ember szükségleteinek fedezésére is.

Ezért fogadta el, több mint háromszor annyi fizetéssel, a Széchenyi-nemzetség levéltárnokává történt kinevezését. Széchenyi István egyik legnagyobb tisztelőjét, ennél nagyobb kitüntetés aligha érhetne volna. A nem sokkal utóbb kapott megbízás Széchenyi halála után következik el.

Szomorú, de szívesen vállalt munka: rendezni és belelátni hátramaradt iratain keresztül a legnagyobb magyar tragikus végű életébe, és onnan ismerni meg a kort, amelyet fiatal jogász korától ő is végigélt.

A tudományos intézmények központjában örökre betette maga után az ajtót.

Ennek súlyát már mindenki érezte. Legyen elég Toldy Ferenc leveléből idézni:

„A lemondási levél megírása is szükséges leszen, mely bár ne lett volna azzá. Mégis én csak örvendezhetek B. U. jelenlegi szép, s ami fő, kedvezőbb állásának. Ó, bár az Akadémiára nézve lehetséges **381** volt volna Kt. lebilincselni. És tisztelt új tagtársunk örökre hallgatni fog-e? Az Értesítő, Tört. Tár. Közlemények, Kd. előtt mindig nyitva állanak.”

A kapcsolatok még nem szakadtak meg. A Történeti Tárban adja ki Csányi János krónikáját, egyik legalaposabban jegyzetelt és kommentált munkáját. Még ezután lesz tagja az Akadémia 1859-ben

megalakított Régészeti Bizottmányának, és ekkor jelenik meg első, de egyúttal utolsó közleménye az A. Közleményekben. Sopronban egyelőre kisebb történeti és műtörténeti kérdésekkel foglalkozik. Elfoglalja levéltári munkája, s e számunkra nem gyümölcsöző korszaka záróköveként, munkatársaival a Hazai okmánytár két kötetét adja ki, minden anyagi támogatás nélkül (1865).

Mindez és politikai megbízásai nyolc évet vesznek el az életéből. De megundorodva a másnak képzelt politikai élet szennyes hullámveréseitől, visszatér régészeti kutatásaihoz, hogy újra első legyen e téren, a napjainkban általánossá lett leletmentő ásatásokban.

A Győr-Sopron-Ebenfurti vasútépítés alkalmával a megye őt kéri fel az előkerülő régészeti anyag összegyűjtésére, és az egész munka ilyen szempontú ellenőrzésére.

A soproni Liszt Ferenc Múzeum vaskori terme 1952-ben. A benyílóban Paúr Iván keltakori leletei.

Ez a lelkiismeretes pontossággal végzett munka – ha öreg korában úgy érezte is, hogy „nem végzett annyit, amennyit tehetségeinél fogva a haza tőle megvárhatott” – és a róla szóló jelentés közelebb vitte a megyéhez, ettől kezdve, ha megmaradt is a neki legkedvesebb római emlékeknél, gyűjtött mindent, ami e kis darab föld annyira változatos történelmére fényt vethetett és hiteles adatokat szolgáltatott a megye tervezett, de már el nem készített monográfiájához.

De az anyag, az utolsó 25 évi szorgalmas ásató és gyűjtő munka eredménye, egykori magángyűjteménye, mint az általa 1886-ba alapított Sopron megyei múzeumban őrzött értékes történeti dokumentum, azóta is szolgálja ennek a régészeti és műtörténeti emlékekben bővelkedő területnek művelődését.

Paúr Iván élete utolsó ásatását a soproni Bécsi-dombon végezte az első kelta temető feltárásával, amelyet nemcsak a [382](#) helyi lapok népszerűen fogalmazott cikkeiben írt le, de az Akadémia kiadásában, már

Hampel szerkesztésében megjelent Archaeológiai Értesítőben is. Ez volt utolsó közleménye. Szép befejezése a 60 éves munkának.

Ne kérdezzük, mi lett volna belőle és a magyar régészetből, ha marad a Nemzeti Múzeumban, és Erdy János után ő vette volna kezébe a vezetést.

Nem kételkedünk abban, hogy tudományos munkája egyenletesebb, még értékesebb s a maga szempontjából kevésbé zaklatott lett volna, de érzékeny természete – mások érzékenységét is kímélve – sohase nyúlt volna a dolgok irányításához azzal a kemény kézzel, ha kellett kíméletlenséggel, mint azt Rómer – ismerve kutatóinak fellángoló, de gyorsan ellobbanó munkakedvét – a magyar régészet és múzeumügy érdekében tette.

Nem kritika ez elismerést érdemlő, sok irányú – itt elsősorban társulatunkat érdemlő – munkájáról, de alaposan megismert 82 évre terjedő életéből kiolvasható igazság. Kimondása egy híján 80 évvel halála után éppen úgy jogosult, mint azoké volt, akik – mint láttuk – közel halálához sem tettek egyebet.

Alig egy esztendő múlva, 1968. december 19-én lesz nyolcvan éve, hogy – a hűséges tanítvány: Bella Lajos szavait idézem – „nagyot dübörgött a fagyos hant Paúr Iván koporsóján”.

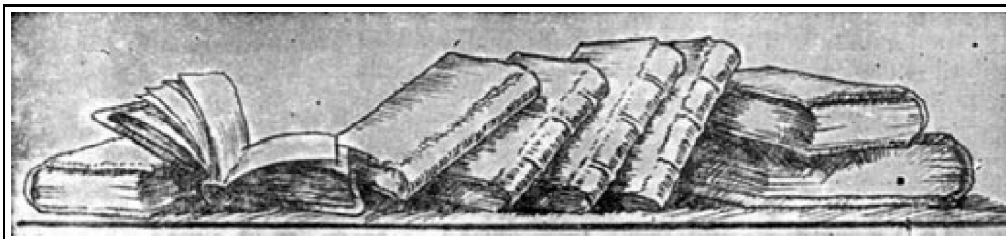
Hogy hányan hallgatták végig ezt a mindig szívbe markoló kísérteties muzsikát, ma már bajos volna megállapítani, de Bella Lajos szavai, amelyeket bevezetesként írt, a vidéki lapból készült különnyomatban megjelent rövid életrajz elé, sok mindent elárulnak. Meggyőződésem, hogy ha idézem – kettejükre együtt gondolva – nem volna ellenükre:

„A bevezetés bizzar volta a mai publikum rovására írandó. Mert mi ennek egy ember? Tiszavirág! Ma még beszél róla, holnap már a nevét se tudja.”

Sopron nagy különcét, aki gyűjteményének és könyvtárának közcélra ajándékozásával, szűkebb pátriájában követte Széchényi Ferenc könyvtár- és múzeumalapító példáját, se soká emlegethették. De emléke ma is él régészeti, történeti, művészettörténeti munkáiban és az általa alapított megyei múzeum tőle származó gazdag anyagában, kora színvonalán álló, egykori könyvtárában.

Sokat elmondtam róla, de igazán csak akkor fogjuk megismerni, ha tudtommal meglévő naplóját, megmaradt levelezését, a kortársak hozzá intézett leveleivel együtt kiadva értékelhetjük ennek a magányában befelé jobban élő embernek lelki gazdagságát. Ennek a munkának elvégzése – úgy érzem – kötelessége nemcsak a Liszt Ferenc Múzeumnak, de a megyei tanácsnak is. Ezzel járulhatnak hozzá, hogy tiszteletre, becsülésre méltó emléke legjobbjainkéval együtt tovább éljen.^{*(179)}

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Az ifjúsági mozgalom tíz esztendeje Sopronban 1957–1967 (Sopron, 1967. 90 p.)

Hiller István: Az ifjúsági mozgalom tíz esztendeje Sopronban 1957–1967 (Sopron, 1967. 90 p.)

A magyarországi ifjúsági mozgalom történetének feltárása és összefoglaló megírása – az MSZMP Párttörténeti Intézetének dokumentumkötetein és alig néhány tanulmányon kívül – még várat magára. Pedig a közel félévszázados múltra visszatekintő kommunista ifjúsági mozgalom történetének közkinccsé tétele jelentős lépés lehetne az ifjúság kommunista nevelésében, nemes tradíciók felújítását segíthetné elő, példaképeket állíthatna ifjúságunk elé.

Örvendetes, hogy ezt a lehetőséget mind több megyei és városi KISZ Bizottság ismeri fel és szűkös anyagi lehetőségeiket mozgósítják, hogy a harcos, a „romantikus”, a tettekben, kezdeményezésekben gazdag múlt feltáruljon, és segítse a mai munka tudatosabbá tételét. Az ifjúság nevelését szívükön viselő kutatók pedig, akik e témákon dolgoznak, szívesen tesznek eleget a megtisztelő kérésnek és aprólékos, gondos kutatómunkával tárják fel a mozgalom ma is lelkesítő, tanulságot adó értékeit, hogy a történelemmé vált múlt új gondolatokat, ötleteket, vezetési módszereket adjon a mozgalom mai vezetőinek és fiataljainak.

Ezzel a fontos és dicséretre méltó célkitűzéssel készítette el és, adta ki – az országban elsők között – a Sopron Városi KISZ Bizottság a város ifjúsági mozgalmának legutóbbi tíz esztendejét összefoglaló tanulmányt. Hiller István 90 oldalas tanulmánya a Városi KISZ Bizottság iratanyagára, a korabeli sajtóanyagra, levéltári dokumentumokra és személyes visszaemlékezésekre épül. A munka hű krónikája a soproni KISZ szervezetek tízéves munkájának. A széleskörű adatfeltárás elmélyültebb értékelését az ívterjedelem ugyan korlátozta, de így is valóság-hű képet tudott adni a soproni KISZ szervezetek megalakulásáról, kezdeti tevékenységéről és ifjúsági tömegeket lelkesítő kezdeményezéseiről.

A tanulmány a soproni ifjúsági mozgalom eseményeit 1956. október 22-től, a soproni DISZ felbomlásának, a MEFESZ megalakulásának napjától kíséri nyomon, kronológiai sorrendben. Különösen kiemelkedők azok a részletek, amelyek a középiskolás ifjúság közötti szervezőmunka nehézségeit és eredményeit elemzik (24–27. old.), továbbá a Bors László Művelődési Ház és a Pataki István Ifjúsági Ház építését és működését

leíró fejezet (47–55. old.), de jól összefogott a VI. KISZ Kongresszus utáni időszakot bemutató részlet is (70–81. old.). A tanulmány többi fejezetében és részletében bemutatott tevékenység rendkívül gazdag, sokoldalú munkáról ad számot. A Nevelési, Termelési, Érdekvédelmi Tanács, az Ifjú Gárda, az Ifjúsági Akadémia, a Kérdezz – Felelek Körök létrehozása és működése, az „Ismerd meg hazádat!”, az „Ifjúság a szocializmusért”, a „Szocialista Brigád” és a József Attila Olvasó mozgalom szervezése és eredményei, a hansági társadalmi munka kezdeményezése ³⁸⁴és eredményessége stb., mind a soproni KISZ szervezetek életrealitását, tenniakarását, munkabírását bizonyítják. E részletek feltárják az üzemi, egyetemi és középiskolák szervezetek munkájának részleteit, nevelési, szervezési módszereinek sokszínűségét, de különbözőségeit is. A kötet nagyobb terjedelme talán lehetőséget adott volna arra, hogy a rendkívül gazdag tényanyag alapján alaposabb és rendszerezettebb elemzéssel igen hasznos következtetéseket lehessen levonni az ifjúsági mozgalom mai problémáinak megoldásához. Remélhetőleg erre is sor kerül. Sajnos, elmaradt a kötetből – néhány szövegek közötti hivatkozástól eltekintve – a forrásmegjelölés, amely a feltárt anyag tudományos igényű felhasználását kérdésessé teszi.

E néhány hiányosság ellenére is a kitűzött célnak megfelelő alaposítással megírt kötet dicsérendő kezdeményezésként került kiadásra. Hú krónikája a soproni KISZ szervezetek tízéves munkájának, és a közreadott tapasztalatokkal további segítőtje lehet elsősorban a soproni ifjúsági mozgalomnak, de követendő példaként szolgálhat más KISZ Bizottságoknak is.

A tanulmány tetszetős kivitelezése a Győr-Sopron megyei Nyomda soproni részlegének és a címlapot tervező Sterbenz Károlynak érdeme.

Nagy István

1967. XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A soproni Városi Tanács VB Kórházának I. évkönyve. 1960–1965. Sopron 1966. 8-ad rét. 271. lap

A soproni Városi Tanács VB Kórházának I. évkönyve. 1960–1965. Sopron 1966. 8-ad rét. 271. lap

Kórházunk a Tanácsköztársaság ajándékából 1919. június 23-án nyílt meg hat orvossal és ugyanannyi osztállyal. 1943-ig csak 11 orvossal bővül a gyógyító személyzet. Jelen könyv megírásában a kórháznak közel 50 orvosa tevékenykedett és 14 osztályában folyik a gyógyítás. Azonban kórházunk távolról sem tisztán betegeket kezelő intézmény, hanem orvosi tudományos intézet is, amelyben messzire ismeretes és kiható kutatás is folyik. Alapítása óta nem egy nemzetközileg ismert nevű tudósorvos működéséről adhatnak számot hazai és külföldi szaklapok, hogy hirtelenében csak Szilvási Gyulára, Király Jenőre, Kúp Gyulára, Réthly Endrére, Brand Imrére, Gerencsér Nándorra stb. gondoljunk. A most előttünk fekvő kötet azonban átfogó működést tanúsít, és ebben a formában elsőnek jelentkezik a nagy nyilvánosság előtt, összesen 34 kisebb-nagyobb tanulmányt kap az olvasó a következő elosztásban: belgyógyászat 5, gyermekgyógyászat 2, szülészeti 2, tüdőgyógyászat 2, sebészet 4, bőrgyógyászat 3, szemészet 2, fül- és gégeosztály 1, véradás 1, idegosztály 2, Röntgen-osztály 5, központi laboratórium 2, prosectura 2. A kötet értékes eredményeivel és gyakran különleges esetek bemutatásával elsősorban a szakemberekhez szól, bizonyára a legteljesebb elismeréssel is fog találkozni. A laikus szintén talál benne érdekeset és tanulságosat, sőt a helytörténet számára is fontos, p. o., a helyi véradás fejlődésének leírása. A szerkesztő bizottság (Eper igazgató, Réthly és Gerencsér főorvosok) a könyv elrendezésében szép, értékes munkát

végeztek; a könyv kiállítása vonzó. A kórházunkban folyó nagy kutatómunka azt a reményt kelti bennünk, hogy a II. évkönyv hamarosan követi az első.

Cs. E.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1917. szeptember 6. (Tegnap és ma).

2 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1917. április 19. (Húsvéti barátkozás).

Sopronvármegye 1917. szeptember 13.

3 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1917. május 23.

4 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1917. június 12.

Soproni Napló 1917. június 27. szeptember 16.

5 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1917. augusztus 26. (Csináljon Sopron szociálpolitikát).

6 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1917. október 10. Soproni csererokkant tiszt, az orosz állapotokról.

7 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1917. október 23. (A munkások népgyűlése).

Soproni Napló 1917. október 23. (A szociáldemokrata párt értekezlete.)

8 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Munkástanács 1919. május 1.

9 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1917. november 16. (Mikor minden megmozdul...)

10 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1917. november 16. (Mikor minden megmozdul...)

11 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1917. november 31. (Az orosz békeajánlat híre Sopronban).

12 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1917. december 11. (Ne maradjunk el ...).

13 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

14 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

15 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1918. január 20.

16 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1918. január 22. Soproni Hírlap 1918. január 23.

17 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1918. február 13 (A bolsevizmus).

18 (Megjegyzés - Popup)

MMmVd. 5. kötet Bp. 1956. 107 dokumentum.

19 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott a 126. dokumentum.

20 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott a 192. dokumentum, Soproni Napló 1918. május 1.

21 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1918. május 3.

22 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1918. július 20.

23 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1918. október 18.

24 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

25 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló október 25. 1918.

26 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Fehér Dániel: A Műegyetem Erdőmérnöki Osztályának Botanikus Kertje Sopronban. 1923–1948. Erdészeti Kísérletek XLVIII. évf. 1948. 1–2. szám. 117. p.

27 (Megjegyzés - Popup)

Az „Erdészeti Kísérletek” 1899-ben jelent meg Selmecbányán mint a magyar erdészeti kísérletügynek hivatalos közlönye. Az erdőgazdaságnak és a vele kapcsolatos felmerülő kérdéseknek tudományos tárgyalását tűzte ki céljává. A folyóirat Vadas Jenő szerkesztésével jó hírnevet szerzett a magyar erdészeti kísérletügynek és a tudományos kutatásnak. 1918-ban kényszerűen megszűnt. 1923-ban Roth Gyula – az Erdészeti Kísérleti Állomás vezetője, később Kossuth-díjas, egyetemi tanár – javaslatot terjesztett elő új kiadására. 1925-ben Kaán Károly államtitkár kieszközölte a miniszteri engedélyt a megjelenéshez. 1926-ban mint a M. kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola Erdőmérnöki Osztályának és a M. kir. Erdészeti Kísérleti Állomásnak folyóirata jelent meg ismét.

28 (Megjegyzés - Popup)

A felsorolás az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 167/1929. számú ügyiratában szerepel.

29 (Megjegyzés - Popup)

Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 98/1927. számú ügyirata. Eredeti levél.

30 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 4/1927. számú ügyirata. A levélmásolat magyar szövege a következő: A M. kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola Központi Könyvtára, Sopron, Magyarország.

Központi Erdészeti Kutatóállomás

Moszkva.

A M. kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola Központi Könyvtára nevében tisztelettel kérem önöket szíveskedjenek a jövőben kiadványaikat címünkre rendszeresen megküldeni.

Mi pedig a jövőben szintén rendszeresen fogjuk küldeni kiadványainkat.

Teljes tisztelettel Dr. D. Fehér

egyetemi nyilvános rendes tanár, a Központi Könyvtár igazgatója.

31 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 4/1927. számú ügyirata.

32 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 140/1927. számú ügyirata.

33 (Megjegyzés - Popup)

Eredeti levél az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 124/1927. számú ügyiratában.

34 (Megjegyzés - Popup)

Fehér Dániel levele Dr. Scott v Eaton-hoz. Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 124/1929. számú ügyirata.

35 (Megjegyzés - Popup)

Roth Gyula egyetemi tanár, a mezőgazdasági (erdészeti) tudományok doktora, Kossuth-díjas, nemzetközileg elismert erdészeti szaktekintély volt. 1873-ban született, 1961-ben halt meg. Az Erdészeti Kutatóintézetek Nemzetközi Uniójának elnöke volt.

36 (Megjegyzés - Popup)

Konsztantyin Dmitrijevics Glinka (1867–1927) a talajtani tudomány kiváló szovjet művelője. A Szovjet Tudományos Akadémia Talajtani Intézetének első igazgatója. Számos talajtani-földrajzi expedíciót vezetett. Az 1926. és 1930. évi szovjet talajtani térképeket is ő szerkesztette. Dokucsájev – akinek tanítványa volt – genetikai irányzatának egyik elterjesztője.

37 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 140/1928. számú ügyirata.

38 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 178/1928. számú ügyirata.

39 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 98/1927. számú ügyirata.

40 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Berta Jenő: A magyar-szovjet tudományos kapcsolatok néhány soproni vonatkozása a Horthy-fasizmus időszakából. Soproni Szemle 1965. 4. szám. 336–339 p.

41 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 167/1929. számú ügyiratában.

42 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárában, ügyiratszám nélküli jegyzékben.

43 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 1930. évi iktatókönyvében a 90/1930. számú tétel alatt.

44 (Megjegyzés - Popup)

Az 1930. évi iktatókönyv 197/1930. számú tétele alatt.

45 (Megjegyzés - Popup)

Az 1930. évi iktatókönyv 289/1930. számú tétele alatt.

46 (Megjegyzés - Popup)

Hogy milyen élénk volt a csere már 1930-ban a soproni főiskola és a Szovjetunió között, azt mutatja az egyetemi irattár 250/1930. számú irata is, amely a következő cserepéldányokat sorolja fel a Központi Könyvtárban:

Izvesztija Lesznogo Insztituta című folyóirat 10 Pengő értékben.

Trudü Donec. Gornogo Insztitut 4 Pengő értékben.

Trudü Geograficsnego Otdela Leningrad 5 Pengő értékben.

Bulletin de la Section Geologique Ukraine 18 Pengő értékben.

Materiaux sur la Geologie Ukraine 8 Pengő értékben.

Vestnik Moszkovszkaja Gornaja Akademija 5 Pengő értékben.

A felsorolt folyóiratok ugyancsak mutatják a cseremegkeresések hatékonyságát és a szovjet fél szíves közreműködését a tudományos kapcsolatok kiépítésében.

47 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 51/1932. számú ügyirata. A levelezőlap eredeti példánya.

48 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 51/1932. számú ügyiratában a válasz másolata.

49 (Megjegyzés - Popup)

Mindkét levél másolata az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 20/1933. számú ügyiratában.

50 (Megjegyzés - Popup)

Az Ukrán Tudományos Akadémia Könyvtárának eredeti levele és a válaszlevél képezi az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 20/1936. számú ügyiratát. A levelek magyar szövege a következő:

A Magyar Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola Bányászati és Kohászati Osztálya Sopron, Magyarország.

Uraim! Földtani Intézetünk, mely nagy tudományos munkásságot folytat, hasonló munkák iránt érdeklődik és a külföldi intézetek ugyanazon feladatait óhajtja megismerni. Hogy mélyre hatolhassunk és összehasonlíthassuk más intézetek kutatásait a miénkkel, cserekapcsolatot keresünk más országok társaságaival. Ez alkalomból kérjük az Önök beleegyezését, hogy cserelistánkba felvehessük. Az önök beleegyezése igen kedvező lenne számunkra és az önök irodalmát könyvtárunkban örömmel fogadnánk. Intézetünk minden közleményét idegen nyelvű összefoglalóval ellátva küldenénk önöknek.

Kérésünk kedvező elintézését kérve, maradunk teljes tisztelettel

Prof. V. Ivanouchkine

könyvtárigazgató,

a cserehivatal vezetője.

Válasz: Folyó évi január 10-én kelt N 71. számú nb. levelükre válaszolva tisztelettel értesítjük a t. Címet, hogy a „Közleményeinkkel” csereviszonyt készséggel felvesszük az önök kiadványai ellenében, ha az Önök publikációi valamely világnyelven jelennek meg. Kérjük tehát nb. értesítésüket erre vonatkozólag.

Teljes tisztelettel

Tettamanti s. k.

51 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem irattárának 1934/35. évi tárgymutatójában a 383. számú rovat.

52 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem 1937. évi iktatókönyvének 202. számú rovatában.

53 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 1940. évi iktatókönyvében a 124. számú rovat. XI. 18-án, és az iktatókönyv 57. számú rovata V. 29-én.

54 (Megjegyzés - Popup)

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának 51/1946. számú ügyiratában.

55 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: SSz. XVI, 1962, 221–6, 299–307.

56 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939.

57 (Megjegyzés - Popup)

Eindlefer Miklóstra vö. Házi i. m. 18; SoprOkl. II/6, 83–4; II/2, 354; II/6, 138; I/2, 374; II/2, 408, 422; II/3, 31, 38, 52, 93, 209; II/3, 182. írástudására vö. még II/6, 128–9.

58 (Megjegyzés - Popup)

A magyar (*Vnger, Vngarus*) Sörös Mihályra vö. Die Matrikel der Universität Wien. Graz–Köln, 1956, I, 112; SoprOkl. II/2, 245; II/2, 353; II/6, 136, 142, 405, 407, 423; II/3, 32, 53, 207, 378; II/1, 82, 85, II/4, 47, 68, 186, 200.

59 (Megjegyzés - Popup)

Besinswol Lénárdra vö. SoprOkl. II/6, 98; II/2, 423; II/3, 29, 32, 50, 53, 70, 74, 212, 352, 381, 384; I/3, 88; II/4, 290, 302; II/1, 92; GerB. 97; II/1, 121.

60 (Megjegyzés - Popup)

Malzer Lénárdra vö. Házi i. m. 168; SoprOkl. II/3, 380, 384.

61 (Megjegyzés - Popup)

Bogner Farkasra vö. SoprOkl. II/1, 59; II/3, 358; II/6, 153; II/3, 379; I/3, 396. Sajatkezű német nyelvű reverzálisa 1452-ből: GerB. 421.

62 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. 341.

63 (Megjegyzés - Popup)

Die Matrikel der Universität Wien. I. Band. 1377–1450. Graz–Köln, 1956.

64 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. 19, 22; SoprOkl. II/6, 128–9.

65 (Megjegyzés - Popup)

Az ókorban és a középkorban a hét világsodának számítottak: az egyiptomi piramisok, Szemirámisz függőkertjei Babylonban, Artemisz temploma Ephesosban, Pheidias Zeusz szobra Olympiában, a halikarnasszosi Mauzoleum, a rhodosi kolosszus és az alexandriai világítótorony.

66 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Heidingsfelder, Georg: Albert von Sachsen. Sein Lebensgang und sein Kommentar zur Nikomachischen Ethik des Aristoteles. Münster i. W. 1927²; Aschbach, Joseph: Geschichte der Wiener

Universität. Wien, 1865–1888; Gilson, Étienne: History of Christian Philosophy in the Middle Ages. New York, 1955.

67 (Megjegyzés - Popup)

Gaunersdorfer Detre (1400–1438.) papra, a városplébános káplánjára vö. SoprOkl. II/1, 182; II/2, 296, 303; II/1, 20, 30; II/2, 322; II/1, 31–2; II/2, 351; II/6, 135; II/2, 404; II/6, 96; II/2, 421; II/3, 30, 37; II/6, 123; I/3, 116–7; II/3, 50, 68, 92

68 (Megjegyzés - Popup)

Mátyás papra vö. SoprOkl. II/2, 322, 351; II/6, 135, 142, 96; II/2, 421; II/3-, 29–30, 37; II/6, 123; I/3, 119; II/3, 50, 68, 92, 110, 207, 348; I/3, 232; II/1, 64–5.

69 (Megjegyzés - Popup)

A tanács ellen lázadók ugyanis a ferences kolostorban tartották titkos gyűléseiket („da mochten sy sammung von erst in das kloster vnd entseczttten sich mit iren haimlichen rëten wider den rat” SoprOkl. II/1, 164). A lázadók vezetői közül legfeljebb a magyar Csapody János kereskedő lehetett írástudó.

70 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Apponyi, Alexander: Hungarica. München 1903, I, 146.

71 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban. SSz. X. 1956. 202–15; Verbényi László: A soproni városi kancellária korai újfelnémet emlékeinek mondattana és alaktana. Bp., 1962. Kézirat.

72 (Megjegyzés - Popup)

Minderre vö. az egyik szemtanú, a soproni származású Kottanner Jánosné emlékiratát (Mollay Károly: SSz. XI, 1957, 8; XIX, 1965. 237; Arrabona 7, 268–70).

73 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Eis, Gerhard–Rudolf, Rainer: Altdeutsches Schrifttum im Nordkarpatenraum. München, 1960, 16.

74 (Megjegyzés - Popup)

Pozsonyi városi levéltár: Testamentbuch 90^r–94^r.

75 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay, Karl: Das Ofner Stadtrecht. Bp., 1959, 78.

76 (Megjegyzés - Popup)

Ennyi volt a saját lovával szolgáló zsoldos egy heti zsoldja; az ácsok, kőművesek napi bére ugyanakkor 16 dénár (SoprOkl. II/3, 187, 175).

77 (Megjegyzés - Popup)

Előtte e házban Nesel pap (SoprOkl. II/3, 68, 207), utána Müchnitzer János káplán lakik.

78 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SoprOkl. I/1, 168 stb.; Archív mesta Bratislavy: Inventar stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností. Praha, 1956, 62 stb. Természetesen más levéltárban is maradtak fenn még soproni oklevelek.

79 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (SoprOkl. II/6, 36) 1410 tájáról keltezi e számadástöredéket. Az itt szereplő Leims Miklós legkésőbb 1412-ben halt meg (özvegye mint Juding Miklós felesége 1413. jún. 13-án végrendelkezik: SoprOkl. II/1. 15–8), a teljes adójával itt feltűnő Ágfalva jobbágyközség pedig 1411-ben lett teljesen a város birtoka (Mollay Károly: SSz. XV, 1961. 199). A számadástöredék tehát 1411-ből való.

80 (Megjegyzés - Popup)

Babits Mihály fordításában (Ámor sanctus c. kötet):

*Az egész világ újul.
Új örömek intenek.
Ahogy föltámadt az Úr,
föltámadnak mindenek.
Érzik Alkotójukat,
mily erős, és Úrukat
szolgálják az elemek.*

81 (Megjegyzés - Popup)

Radó, Polycarpe: Repertoire hymnologique des manuscrits liturgiques dans les bibliothèques publiques de Hongrie. Bp., 1945, 463. sz.

82 (Megjegyzés - Popup)

Ilyen kódextöredékeket használtak fel például az 1390-ben elkezdett városi könyv kötéséhez a fűzés megerősítésére (SoprOkl. II/1,1). Vö. még II/4, 21, 77, 255, 313,

83 (Megjegyzés - Popup)

Az egész mű kritikai kiadására vö. Reichling, Dietrich: Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei. Berlin, 1893.

84 (Megjegyzés - Popup)

A kritikai kiadás az 1259–1526-ig terjedő időből a mű 250 kéziratát írja le, köztük az Országos Széchényi Könyvtár (Clmae 111.) és a budapesti Egyetemi Könyvtár (24. sz.) kódexeit. Azóta még egy kódex és egy töredék került az Országos Széchényi Könyvtárba (Clmae 516., 526. sz.). E kéziratokat azonban magyarországi gyűjtők a XIX. században vásárolták külföldön. Vö. Vizkelety, András: Millstätter

85 (Megjegyzés - Popup)

Mindegyik levél egy-egy lapján ugyanis 7–7 sor található, a megelőző 686 verssort tehát 49 levélre írták: azaz első töredékünk (687–700. sorok) a teljes kézirat 50. levele, a második töredék (840–853. sorok) pedig 61. levele. Közben 10 levél (139 verssor) hiányzik. Két töredékünket ugyanis egy 29.7 cm × 21 cm nagyságú papírlapra írták. Ezt hosszabbik oldalának közepén behajtották. Ezután egy-egy levélen (14.3 cm × 21 cm) tüvel kiszúrták az írástükör négy-négy sarkát, ezeket vékony vonallal összekötötték, majd az így kapott téglalap (8 cm × 8.5 cm) hosszabbik oldalain kiszúrták az egyes sorok végpontjai is.

86 (Megjegyzés - Popup)

A verssorokat mi számoztuk. A főszöveget a könyvírásból elfajult, ún. bastarda-írással írták. Minden verssor élén rubrummal díszített nagybetű áll (félkövéren szedettük), a 694. sor (a mű V. fejezete) élén kettő is. Töredékünkben hiányzik a fejezet külön megjelölése (*Capitulum V*), ami arra mutat, hogy kéziratunk a XIV. századnál régebbi nem lehet. A mű eddig ismert kézírataiban ugyanis a XIV. század elejétől kezdve maradnak el a fejezetjelölések, ezután az első hét fejezetet „Első rész” gyanánt említik. A szöveg nyelvtani példáit és vezérszavait – a kritikai kiadás alapján – kurziváltuk. A verssorok egyes szavai fölé írt számokat az egyszerűség kedvéért elhagytuk. Az interpunkcióban a kritikai kiadást követtük.

87 (Megjegyzés - Popup)

A 687–700. verssorokhoz tartozó szövegkritikai jegyzetek:

687. *hic sötétebb tintával javítva a rövidített h^c [ic], feloldva hec alakra, hasonlóképpen silibex a suel[ibex] alakra, kiegészítve a föléje írt ilex szóval.*

688. *hic helyett minden kéziratban hicque áll, csak egy XIII. századi erfurti kéziratban van hec, frutexque helyett viszont csupán frutex.*

869. *Et csak egy XIII. századi stuttgarti kéziratban található, a többi kéziratban sed olvasható.*

690. *A többi kéziratban: fornixque*

691. *A többi kéziratban: latomorum*

692. *A többi kéziratban: tenet*

693. *turba helyén a többi kéziratban tela áll, mint a föléje írt kommentárban is; tulere r betűje fölött rövidítésjel(?). Az 50.^r lap vége.*

699. *excipiantur az általános excipiuntur helyett egy-egy XIII. századi vatikáni, erfurti és velencei kéziratban.*

700. *Eredetileg írt pli az alája írt co szótaggal kiegészítve; plico áll a XIII. századi stuttgarti és az erfurti kéziratokban. A kommentárban nyilván ezért van áthúzva a plico példa. Az 50.^v lap vége.*

88 (Megjegyzés - Popup)

A kommentárban saját kiegészítéseinket kurziváltuk, a kommentált részleteket ritkítva szedettük. A számok

a kommentárt író kezét jelölik. A kommentár sok-sok rövidítést használó, nehezen olvasható folyóírással készült. Az összeolvasásban Baraczka István és Vizkelety András voltak segítségemre.

89 (Megjegyzés - Popup)

A 840–853. számú verssorokhoz tartozó szövegkritikai jegyzetek:

842. *Az ss betűket utólag, a második kéz szúrta be fekvő kereszttel (×); sit a Doctrinale legrégebb, 1259. évi kéziratában és egy ugyancsak XIII. századi velencei kódexben található az általános fit helyett; csupán e velencei kódexben áll sibi a megszokott ibi helyett.*

843. *subducit után hiányzik N*

844. *A második kéz az egész sort egyetlen vonással áthúzta.*

845. *A második kéz az első két szót aláhúzta, a harmadik a cum szót a helyes tum szóra javította.*

846. *A második kéz az első donat szót betűnként áthúzta, a donans szót írta föléje, ezt 2. számmal helyére tette, a második, azaz donans helyett álló donat szót nyilván ezért meghagyta; stumque az idézett 1250. évi legrégebb kézirathoz, valamint a XIII. századi stuttgarti kódexhez hasonlóan az általános tumque helyett áll. A 61^r. lap vége.*

851. *alego az eredetiben.*

852. *diligo negligo a sorrend még a XIII. századi stuttgarti kéziratban, a többiben fordítva.*

853. *A 61^v. lap vége.*

90 (Megjegyzés - Popup)

1502. évi lipcsei kiadásának egy példányát az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

91 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Ising, Erika: Die Anfänge der volkssprachlichen Grammatik in Deutschland und Böhmen. Dargestellt am Einfluss der Schrift des Aelius Donatus De octo partibus orationis ars minor. Berlin, 1966.

92 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Hajnal, Etienne: L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales. Budapest. 1959.

93 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (SoprOkl. II/3, 383) az alakot angyalnak véli, az angyalnak legfontosabb ismertető jele, a szárnyak, a vízjegyen azonban hiányoznak.

94 (Megjegyzés - Popup)

Les filigranes. Paris, 1907, II. kötet.

95 (Megjegyzés - Popup)

Erfurt jelentőségére vö. Schmitt, Ludwig Erich: Entstehung und Struktur der „Neuhochdeutschen Schriftsprache“. Köln–Graz, 1966, I, 200–300.

96 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SoprOkl II 2, 363, 413; II/3, 27, 369.

97 (Megjegyzés - Popup)

A ritmikus prózában írt teljes mondat: „Nam sicut huius quoque epistolae tenor enuntiat, non metacismi collisionem fugio, non barbarismi confusionem devito, situs modosque et praepositionum casus servare contemno, quia indignum vehementer existimo, ut verba caelestis oraculi restringam sub regulis Donati. Neque enim haec ab ullis interpretibus in scripturae sacrae auctoritate servata sunt” (Ewald, Paulus–Hartmann, Ludovicus M.: Gregorii I papae Keglstrum Epistolarum. Berolini, 1891, I, 357). Vö. még Hartmann, L. M.: Ueber die Orthographie Papst Gregors I. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde XV, 529–49.

98 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még Ernst Konrádnak az 1429. évi adójegyzék élére írt, ugyancsak egyházi eredetű idézetét: „O miser, cur veneraris homini! Venerare Deo et centuplum accipies et possidebis vitam eternam” (SoprOkl. II 2, 410).

99 (Megjegyzés - Popup)

A szójegyzéket Házi Jenő fedezte fel 1923-ban (Magyar Nyelv XX, 149–68), a vagyonszeifrást is ő közölte (SoprOkl. II/4, 113–28).

100 (Megjegyzés - Popup)

Jakubovich Emil és Pais Dezső. Ó-magyar olvasókönyv. Pécs, 1929, 258; Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939. 239.

101 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Szabó Dénes: A magyar nyelvemlékek. Bp., 1952, 45. A Besztercén talált szójegyzéket sem Besztercén másolta Tótországi György (*Georgius de regno dicto Sclauonye*), még kevésbé besztercei latin–német szójegyzékekről (Laczkó Géza: Magyar Nyelv II. 402–3), a felső-ausztriai Schläglben talált szójegyzék ugyancsak valahonnan Magyarországról került oda.

102 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Gáldi László: Középkori szójegyzékeinek új kiadásáról. Magyar Nyelv XLVI, 28–36.

103 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még Gáldi László: Contributions à l'étude des lexiques latin–hongrois du moyen âge. Bp., 1938; Mollay Károly: Magyar Nyelv XLV, 140–8; XLVII, 21–35; LIV, 461–71; Pais Dezső: Magyar Nyelv LVII, 221–3.

104 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még Tamás Lajos: Magyar Nyelv XXXV, 117–20; Haluszka Margit: Az *u* és *o* hangokkal kapcsolatos magyar hangtörténeti kérdések megvilágítása a Besztercei, Schlägli és Soproni Szójegyzék alapján. Bp., 1943; Kniezsa István: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Bp., 1952.

105 (Megjegyzés - Popup)

Szilágyi, Loránd: Die Personalunion des Deutschen Reiches mit Ungarn in den Jahren 1410 bis 1439. Ungarische Jahrbücher XVI, 145–89; Sötér István: Magyar–francia kapcsolatok. Bp., 1946, 25.

106 (Megjegyzés - Popup)

Gassen- und Häuser-Schema der königl. Freistadt Oedenburg und der dazu gehörenden Vorstädte. Oedenburg, 1869.

107 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 239.

108 (Megjegyzés - Popup)

Ma: *Ady Endre út*.

109 (Megjegyzés - Popup)

Sopron szab. kir. város területén levő utcák, házak és háztulajdonosok jegyzéke. Sopron, 1899.

110 (Megjegyzés - Popup)

Idevettem az Erzsébet királynéról elnevezett *Erzsébet utcán* kívül a *Király utca* (németül: *Königsgasse*) nevét is (ma a Mátyás király utcának a GySEV-pályaudvar és a Május 1. tér közti része).

111 (Megjegyzés - Popup)

Ez utóbbi számokban nem szerepel a *Brand-major*, *Fáber-rét*, *Schönherr-malom*, *Ullein-téglagyár* és a *Zwirschitz-major* neve.

112 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar Hirdetővállalat Soproni Kirendeltségének kiadása, év nélkül.

113 (Megjegyzés - Popup)

Nem számítottam ide az *Ifjúság tér* és a *Mártírok útja* neveket, mivel nem egyes személyekre, hanem csoportokra utalnak.

114 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1498: „an der *Langenzeyll*” (SoprOkl. II/5, 90); 1836: *Hosszú sor* (Csatkai Endre: SSz. I, 65)

115 (Megjegyzés - Popup)

Első adat: 1404: *Placz* (SoprOkl. II/2, 240); 1838: *Főtér* (Csatka Endre: SSz. I, 61). 1869-ben már *Városház tér*, Ferenc József halálakor (1916.) *Ferenc József tér*, az 1940-es években a téren álló szobor után *Szentháromság tér* lesz.

116 (Megjegyzés - Popup)

A *Fischmarkt* házai az 1840/41-ben épült színházhoz vezető *Színház utcá*hoz kerültek, amelynek többi házát azelőtt szintén a Várkerülethez számították. A Színház utca 1914–1927-ig Ferenc Ferdinánd trónörökös nevét viselte.

117 (Megjegyzés - Popup)

A Várkerület új elnevezésében (*Lenin körút*) a régi névnek éppen legfontosabb helytörténeti vonatkozású eleme, a *vár* szó sikkadt el. Ezért a *Lenin várkörút* elnevezést javasoljuk.

118 (Megjegyzés - Popup)

Első adat 1430: „im *Kyrichgaslein*” (SoprOkl. II/6, 97).

119 (Megjegyzés - Popup)

Az emelkedés, amelyen a város plébániatemploma áll, német szemlélet szerint ugyan *Berg* (vö. *Wienerberg* ~ *Bécsi domb*), de magyar szemlélet szerint nem *hegy*!

120 (Megjegyzés - Popup)

Vö. az 1600-as évek elején készült Faut-krónika bejegyzését az 1557. évről: „die Lateinische schuel alhie oberhalb des *Pflasters*” (3^r). Orsz. Széchényi Könyvtár Quart. Germ. 192.

121 (Megjegyzés - Popup)

Az ekkor végrehajtott egyéb változtatások is e két típusba tartoznak. A helytörténeti értékű *Dreihäuser* ekkor lesz *Háromháztér* (németül: *Dreihäuserplatz*), amelyet csak 1958 táján szüntetnek meg a *Városház utca* kedvéért. Persze amióta a „városházadból „tanácsháza” lett, az új utcánév elvesztette azt a funkciót, amelyet szántak neki. – 1869-ben lesz a *Beim Durchhaus* németül *Winkelgasse*, magyarul *Szög utca* (helyesen: *Szöglet utca*), amely a rábaközi ejtősváltozat bevezetésével (köznyelvi *szeg*, *szeglet* helyett) megtartandó helyi ízt ad az elnevezésnek.

122 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: Harka nevérol. SSz. IX, A/138.

123 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Csatka Endre: Jegyzetek a soproni utcanevek korszerűsítésének kérdéséhez. Soproni Újság 1946. márc. 24.

124 (Megjegyzés - Popup)

A Fővárosi Levéltár Igazgatóságának szíves közlése.

125 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Lengyel Imrének, a debreceni Múemléki Albizottság elnökének szíves közlése.

126 (Megjegyzés - Popup)

A Szt. György templom megépítése (1392–1398.) előtt és utána is még vagy száz esztendeig *Felső utca* (németül: *Obere Gasse*) volt ugyan a neve. Az utóbbi elnevezés visszaállításának azonban csak úgy volna értelme, ha bevezetnők az *Alsó utca* elnevezést is. Ez valószínűleg a mai Fegyvertár utcával azonos. Erre azonban egyrészt nincsen bizonyító adatunk, másrészt kár volna a szintén helytörténeti értékű *Fegyvertár utca* névért.

127 (Megjegyzés - Popup)

Ikvasor úgyis van.

128 (Megjegyzés - Popup)

Kellner Sándort tudvalevően nem ebben az utcában, hanem a Pozsonyi út folytatását képező sopronkőhidai országúton gyilkolták meg (vö. Bors András: SSz. XIV, 200). Vagy a Pozsonyi utat kellene tehát róla elnevezni vagy pedig a Május 1. teret, ahol szobra áll.

129 (Megjegyzés - Popup)

Eredetileg a Szentlélek utcát is magában foglalta.

130 (Megjegyzés - Popup)

A cikke már több hozzászólás érkezett és azokat a legközelebbi számban közöljük, egyúttal kérjük olvasóinkat, hogy a tárgy fontosságára való tekintettel szintén szóljanak hozzá Mollay Károly vitacikknek szánt fejtegetéseikhez (a szerkesztő megjegyzése).

131 (Megjegyzés - Popup)

Századok. 1886. 369. lap. Zichy Antal: Egy soproni emlék. Poda: A soproni parókia története. 1892. 57. lap.

132 (Megjegyzés - Popup)

Kaleschiák nyomán Zichy i. m. Magára Kaleschiákra SSz. 1942. 86. lap. Bán János: K. P.

133 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg szenteste történt, de mivel Zichy halála már 25-én hajnalban történt meg, az esetről magáról kissé zavarosak a feljegyzések és a halált előidéző zajongást is december 25-ére teszik.

134 (Megjegyzés - Popup)

Csányi Jánosnak Paúr Iván kiadta krónikájában a 30. lapon ír róla.

135 (Megjegyzés - Popup)

December 25. kelettel, tehát eszerint sem 25-én este, hanem e nap első órájában halt meg Zichy; hogy kezdhették volna meg a leltározást máskülönben? Protocollum iudiciarium. 1674. 154. lap.

136 (Megjegyzés - Popup)

Spanbett. Érdekes, hogy szekrény nem volt a parókián, ekkoriban még sok helyen ládában tartották a holmit.

137 (Megjegyzés - Popup)

Zichy Antal i. m.

138 (Megjegyzés - Popup)

Ebben az időben a p betűt olyanformán írták, mintha g betű lett volna. Nem tartom kizártnak, hogy az a Paggen Wolfgang, aki Gamauf valószínűleg nem sajátkezűleg készült másolataiban szerepel, azonos Popp Wolfganggal.

139 (Megjegyzés - Popup)

A Gerichts Protocoll-ok következő helyeiről idézzük. 1706. 167. lap. 1722. 48. lap. 1716. 21. lap. Gensel hagyatéka 1720 IX. 28. Azt az arcképet, amely a soproni Liszt Ferenc Múzeumban van, az orvos halála után fejezték csak be. 1727. 1. lap.

140 (Megjegyzés - Popup)

Folia Archaeologica. XVII. 1965. 234. lap. Galavics: Az arcképfestő Dorffmaister István.

141 (Megjegyzés - Popup)

SSz 1959. 347. lap.

Lackner Kristóf képe a ravatalon valahol lappang, reprodukciója azonban ismert.

142 (Megjegyzés - Popup)

Béder: Slovenski studenti v Soproni (Szlovák diákok Sopronban) Kulturny zivot 1958. 2. szám.

143 (Megjegyzés - Popup)

Ruppeldt: Cesta piatych listov Bozseny Nemcovej. Slov Pohlady. 1954. 1. szám. Komáromi József: B. Nemcova miskolci levelei. Miskolc.

144 (Megjegyzés - Popup)

1957. 2. szám.

145 (Megjegyzés - Popup)

Lásd az 1. sz. jegyzetet.

146 (Megjegyzés - Popup)

„O sdruzeni sopronskych studentov „Jarina” v rokoch 1879/80 a 1880–81.” Suzba. 1942. 7. szám.

147 (Megjegyzés - Popup)

A soproni teológia 1912/3. évi értesítője.

148 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre erről a 1913-as eseményről a következőket mondja el: 1910-ben az ötödik osztály két felvidéki fiúval bővült; Malár Ágoston Szokolcáról került közibénk, Pauliny Tóth Illés, ha jól emlékszem, Liptószentmiklósról. Az utóbbi jómódú család sarja volt és pár osztállyal feljebb Vilmos nevű bátyja járt, valóságos divatfi. Illés nyelvtanilag hibátlanul beszélt és írt magyarul, de erős felvidéki akcentussal. Roppant fürge és víg fiú volt, amellet jó diák, tanár és diák egyaránt szerette; mint kitűnő gyorsíró, az iskolai gyorsírókörnek is hamarosan egyik erőssége. Malár csendes, igen szorgalmas fiú volt, eléggé rosszul tudott magyarul. Kérve-kért minket, hogy javítsuk ki hibáit. Kitűnően atlétizált és ezzel hamarosan megnyerte az osztály szeretetét, jól is hegedült. Minket villámcsapásként ért, amikor Hollós tanárunk órák közben kiszólitotta a két fiút, csak egy-két óra után tértek vissza halálsápadtan a pedellus kíséretében, aki nem engedte, hogy közeledjünk hozzájuk. Aznap délután a vasúti állomás közelében találkoztam Malárral; elmondta, miről van szó. Megkért, hogy mivel bejáró voltam, falumban adjam fel leveleit, amelyekben hozzátartozóit értesítve inti őket, hogy neki most ne írjanak. Természetesen feladtam otthon a leveleit. Pár nap múlva elsimult a dolog, és bár közöttünk is akadt, aki bojkotálásra hívta fel az osztályt, ezt az osztály nem volt hajlandó csinálni. Malár a második világháború vége felé mint partizán esett el, Pauliny Tóth is részt vett a szlovák szabadságharcban a fasiszták ellen, két éve mint egyetemi tanár halt meg. A többiek közül emlékszem Rohacsek György, akkor 8. osztályosra, Szivacsek Ivánra, akiről Markovics Rodión Szibériai garnizon c. regénye is megemlékszik, képzős volt, és Braxatorisz Ivánra, aki akkor hatodik osztályba járt.

149 (Megjegyzés - Popup)

A szerző „Kukucín Martin (Bencúr Mátyás) és Makovicky Dusán soproni diáksága” címen közölt (Filológiai Közlöny IX. 1963. 437–439. l.) adatainak felhasználásával.

150 (Megjegyzés - Popup)

Kukucín jelentőségére vonatkozóan ld. Sziklay László: A szlovák irodalom története. Bp. Akad. Kiadó, 1962. 527–546. l.; Szalatnai Rezső: A szlovák irodalom története. Bp. Gondolat. 1964. 115–124. l.

151 (Megjegyzés - Popup)

Tolsztojról az 1904–1910 években készített feljegyzéseinek (Jasznopoljanszkie zapiszki) csak egyes részletei jelentek meg orosz, ill. szlovák nyelven. Makoviczkyról ld. Tolsztoj Emlékkönyv. (Szerk. Tóbiás Áron) Bp. 1962. 71–76. l. és másutt.

152 (Megjegyzés - Popup)

Zo studentskych casov. Zbrané spisy Martina Kukucina. XIII. Turciansky Sväty Matica, 1939. p. 230.

153 (Megjegyzés - Popup)

Az „Ifjú évek” című kötetben, Bratislava, Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959, 222–323. l.

154 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A soproni színház története 1841–1950. Sopron, 1960. 34. l.

155 (Megjegyzés - Popup)

Garas: Ismeretlen Maulbertsch-oltárképek Magyarországon. Műv. tört. Értesítő. 1957. 122. lap.

156 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Liszt Ferenc Múzeumban.

157 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsény: Sopron és környéke műemlékei. 1953. 314. lap.

158 (Megjegyzés - Popup)

Garas: Franz Anton Maulbertsch 1724–1796. 1960. Akadémiai kiadó 197. lap. Képe II. képes-tábla.
Schramról legújabban: Prokop: Lucas de Schram. Művészettört. Értesítő 1966. 3–4, szám. 240. lap.

159 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország műemlékei. IV. 193–220.

160 (Megjegyzés - Popup)

Mihályi Ernő: Dorfmeister és a barokk képírás Sopronban. Sopron 1916.

161 (Megjegyzés - Popup)

Kapossy János: A szombathelyi székesegyház és mennyezetképei. Bp. 1922. 117. lap.

162 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó László: A Sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi család története. II. 114. lap és köv.

163 (Megjegyzés - Popup)

Garasnál közölve az XI. táblán, ott úgy említve mint talán Kirchstetten kastélya számára mennyezet freskó:
a nagy évszak.

164 (Megjegyzés - Popup)

Dorfmeister nevének írása több változatot mutat. Maga a festő infámis helyesírású leveleket hagyott hátra,
aláírása is többféle: Dorffmaister, Dorffmeister; a hivatalos írásokban Dorfmeistert találunk és emellett

maradunk.

165 (Megjegyzés - Popup)

Garas i. m. 198. lap és VIII. tábla.

166 (Megjegyzés - Popup)

Megjelent a Győr-Sopron Megyei Tanács Kórházainak Évkönyvében 1959/60. – Előadás a Magyar Dermat. Társulat 1953-as nagygyűlésén.

167 (Megjegyzés - Popup)

Megjelent németül A „Mykosen” f. é. G. számában. – Előadás a Magyar Mikrobiológiai Társulat Mykológia Szakosztályában, 1967-ben.

168 (Megjegyzés - Popup)

Hamar Gyula: Gamauf Teofil feljegyzései Kis Jánosról, SSz. V. 291–99., *Fried István*: Gamauf Teofil soproni történetíró arcképehez, Uo. XVIII. 80–83.

169 (Megjegyzés - Popup)

A kézirat lelőhelye: a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Történi. 2-r 11. a.

170 (Megjegyzés - Popup)

(1772-1841.), pontosabban csak 70. életévében járt.

171 (Megjegyzés - Popup)

A mondatkezdő szót később szúrta csak be Toldy, de a „*Gondos*” „G”-je így maradt.

172 (Megjegyzés - Popup)

Toldy aláhúzása.

173 (Megjegyzés - Popup)

Csehországi német nyelvű tudományos lap, V. ö.: *Fried*, Sopron és környéke a „*Hesperus*”-ban, SSz. XVIII. 182–84.

174 (Megjegyzés - Popup)

Kurzer Unterricht in der Erdbeschreibung f.r Kinder, 5. verb. und verm. Aufl., Wigand, Pressburg, 1841.(!). 1845-ben jelent meg e mű 6. kiadása. SSz. 1964., 267. l. Hamar: b. T. földrajzkönyvecskéje 1819-ből.

175 (Megjegyzés - Popup)

Ausführliche Geschichte der evang. Kirche in Oedenburg ...

176 (Megjegyzés - Popup)

Denkwürdige Begebenheiten der Stadt Oedenburg. Mindkét kézirat az Országos Széchényi Könyvtárban található.

177 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei (Magyar írok élete és munkái, III. 991-93. hasáb) nem említi a Pesti Hírlapban föllelhető nekrológot (1841. 29. szám), csupán a Jelenkor (1841. 28. sz.) s a Századunk (1841. 28. sz.) közléséről tud.

178 (Megjegyzés - Popup)

Anyagtorlódás miatt, sajnálatunkra, csak megkésve közölhetjük.

179 (Megjegyzés - Popup)

Felhasznált irodalom:

Bella Lajos: Paúr Iván. Sopron 1889. p. 76.

Hampel József: Emlékbeszéd Paúr Iván, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja felett.

A MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. VI. kötet. 6. sz. 127–153, 1–27. lap. *Szinnyei*: Magyar írok élete. X. kötet 572–579. hasáb. Paúr Iván régészeti és műtörténeti munkái. A bibliográfiát lásd Hampel és *Szinnyei* fent idézett munkáiban.

Ezenkívül a SSz. 1955. 130. lap és 1960. 89. lap.